

7

12-річна школа
нова програма

МАЙСТЕР-КЛАС

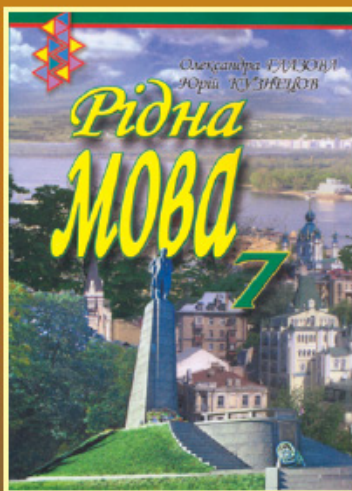
Т. М. ШАБЕЛЬНИК

РІДНА МОВА

ПЛАНИ-КОНСПЕКТИ

ДЛЯ ШКІЛ З УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

7 КЛАС

ДО ПІДРУЧНИКА «РІДНА МОВА. 7 КЛАС»
О. ГЛАЗОВОЇ, Ю. КУЗНЕЦОВАВИДАВНИЦТВО
РАНОК

РІДНА МОВА

МАЙСТЕР-КЛАС

До посібника БЕЗКОШТОВНО додається
календарно-тематичне планування

12-річна школа
нова програма

МАЙСТЕР-КЛАС

Т. М. ШАБЕЛЬНИК

РІДНА МОВА

ПЛАНІ-КОНСПЕКТИ

ДЛЯ ШКІЛ З УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

7 КЛАС

ДО ПІДРУЧНИКА «РІДНА МОВА. 7 КЛАС»
О. П. ГЛАЗОВА, Ю. Б. КУЗНЕЦОВ

ПОСІБНИК МІСТИТЬ:

- конспекти уроків
- завдання для тематичного оцінювання
- контрольні диктанти
- тексти для контрольного аудіювання та читання мовчки
- цікаві нетрадиційні завдання

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК
ВЕСТА

До посібника **БЕЗКОШТОВНО** додається
календарно-тематичне планування

ББК 74.268.1УКР
Ш12

Серія «Майстер-клас»

Видано за ліцензією ТОВ Видавництво «Ранок»

Шабельник Т. М.

Ш12 Рідна мова. 7 клас: Плани-конспекти уроків. — Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2009. — 288 с. — (Майстер-клас).

ISBN 978–966–08–2183–5.

Посібник складено за новою програмою з української (рідної) мови для загальноосвітніх шкіл (автор Бондаренко Н. В. та ін.; 2004 р.) до підручника «Рідна мова. 7 клас» (автори О. П. Глазова, Ю. Б. Кузнецов).

Видання містить детальні розробки 105 різнопланових уроків з української мови у 7 класі. Пропонуються різні форми і методи роботи, що мають на меті найкраще засвоєння учнями навчального матеріалу, індивідуальний підхід до кожного конкретного класу й школяра. Матеріал посібника представлено в різних формах: розповідь учителя, схеми, таблиці, алгоритми, різнорівневі завдання, роботи творчого характеру та ін. Крім того, пропонуються тексти для проведення аудіювання, читання мовчки, переказів, тестових робіт, диктантів тощо.

Призначено для вчителів української мови та студентів філологічних факультетів.

ББК 74.268.1УКР

ISBN 978–966–08–2183–5

© Шабельник Т. М., 2007

© ТОВ Видавництво «Ранок», 2009

ПЕРЕДМОВА

Головне завдання вивчення української мови — підготовка грамотної людини з високим рівнем комунікативної компетентності, що ґрунтується на системі знань про мову, її граматичну будову, самобутньої особистості, яка має значний словниковий запас, засвоїла головні норми літературного мовлення, здатна вільно виражати свої думки та почування в усній і писемній формі, у будь-якому стилі та жанрі, що якнайкраще відповідають ситуації спілкування.

Посібник «Плани-конспекти уроків. Рідна мова. 7 клас» укладено відповідно до вимог чинної програми для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання, до підручника «Рідна мова. 7 клас» (автори О. П. Глазова, Ю. Б. Кузнецов).

Видання містить докладні поурочні плани-конспекти уроків рідної мови і має на меті допомогти вчителю організувати навчально-виховний процес на уроці мови по-новому, щоб забезпечити формування національно-свідомої, духовно багатого особистості.

З огляду на вищезазначене, уроки побудовано на засадах особистісно-зорієнтованої освіти, що сприяє розвитку в учнів розумових здібностей, умінь порівнювати, узагальнювати, систематизувати, класифікувати мовний матеріал. Багато уваги приділено формуванню комунікативних умінь і навичок, розвитку творчих здібностей школярів.

Посібник допоможе вчителю рідної мови збагатити власний досвід, урізноманітнити навчальну діяльність учнів, виховувати у дітей почуття прекрасного, розвивати уяву.

Видання пропонує, як правило, більшу кількість різноманітних завдань і вправ, щоб учитель міг вибрати з-поміж них ті, що найбільше відповідають індивідуальним особливостям та рівню підготовленості учнів.

Матеріал посібника представлено в різних формах: розповідь учителя, схеми, таблиці, алгоритми, різнорівневі завдання, роботи творчого характеру тощо.

Бажаємо шановним колегам успіхів та натхнення!

Автор і видавці

КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ

105 години, 3,5 години на тиждень

№ уроку	Зміст уроку	Дата
ВСТУП		
1	Мова — скарбниця духовності народу	
ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО У 6 КЛАСІ		
2	Розділові знаки у вивчених синтаксичних конструкціях	
3—4	Частини мови. Вивчені групи орфограм	
5	<i>Зв'язне мовлення.</i> Повторення вивченого про текст і стилі мовлення. Поняття про публіцистичний стиль. Навчальне аудіювання	
МОРФОЛОГІЯ. ОРФОГРАФІЯ. ДІЄСЛОВО		
6	Дієслово: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	
7—8	Форми дієслова: неозначена форма, особові форми, дієприкметник, дієприслівник, безособові форми на <i>-но, -то</i> (загальне ознайомлення)	
9	<i>Зв'язне мовлення.</i> Усний докладний переказ тексту публіцистичного стилю	
10	Доконаний і недоконаний види дієслова	
11—12	Часи дієслова. Теперішній час. Минулий час. Зміна дієслів у минулому часі. Правопис <i>-ться, -шся</i> в кінці дієслів	
13	Майбутній час. Правопис <i>-ться, -шся</i> в кінці дієслів	
14	<i>Зв'язне мовлення.</i> Різновиди читання. Ознайомлювальне читання (практично). Навчальне читання мовчки	
15—16	Дієслова I і II дієвідмін. Букви <i>е, и</i> в особових закінченнях дієслів I і II дієвідмін	

№ уроку	Зміст уроку	Дата
17	<i>Тематична контрольна робота</i> (диктант)	
18	Дієвідмінювання дієслів теперішнього і майбутнього часу	
19	Способи дієслів (дійсний, умовний, наказовий)	
20—21	Творення дієслів умовного і наказового способу. Буква <i>ь</i> у дієсловах наказового способу. Уживання одних способів дієслів замість інших	
22	<i>Зв'язне мовлення</i> . Ділові папери. Розписка	
23	Безособові дієслова	
24	Перехідні та неперехідні дієслова	
25	Способи творення дієслів. Розбір дієслова як частини мови	
26	<i>Зв'язне мовлення</i> . Усний стислий переказ тексту наукового стилю	
27	Правопис <i>не</i> з дієсловами (повторення)	
28	<i>Зв'язне мовлення</i> . Усний докладний переказ із творчим продовженням	
29	Систематизація та узагальнення знань з теми «Дієслово». Підсумковий урок	
30	<i>Тематична контрольна робота</i> (тестування, читання мовчки)	
ДІЄПРИКМЕТНИК		
31	Дієприкметник як особлива форма дієслова: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	
32—33	Активні та пасивні дієприкметники. Творення активних та пасивних дієприкметників теперішнього і минулого часу	

№ уроку	Зміст уроку	Дата
34—35	Відмінювання дієприкметників. Правопис голосних у закінченнях дієприкметників	
36	<i>Зв'язне мовлення.</i> Особливості побудови розповіді про процес праці	
37—38	Дієприкметниковий зворот. Відокремлення комами дієприкметникових зворотів (після означуваного іменника)	
39	Безособові дієслівні форми на <i>-но, -то</i>	
40	<i>Зв'язне мовлення.</i> Докладний усний переказ тексту з описом процесу праці	
41	Перехід дієприкметників у прикметники та іменники. Написання <i>-н-</i> у дієприкметниках та <i>-ни-</i> у прикметниках дієприкметникового походження	
42	<i>Не</i> з дієприкметниками	
43	Розбір дієприкметника як особливої форми дієслова. Повторення та узагальнення теми «Дієприкметник»	
44	<i>Тематична контрольна робота</i> (тестування, аудіювання)	
45	<i>Зв'язне мовлення.</i> Письмовий докладний переказ тексту з елементами опису процесу праці	
ДІЄПРИСЛІВНИК		
46	Дієприслівник як особлива форма дієслова: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	
47—48	Вид і час дієприслівників. Дієприслівники доконаного і недоконаного виду, їх творення	
49	<i>Зв'язне мовлення.</i> Контрольний докладний переказ тексту розповідного характеру	

№ уроку	Зміст уроку	Дата
50	Дієприслівниковий зворот. Коми при дієприслівниковому звороті й одиничному дієприслівнику	
51	<i>Не</i> з дієприслівником	
52	<i>Тематична контрольна робота</i> (тестування)	
ПРИСЛІВНИК		
53—54	Прислівник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Розряди прислівників (практично)	
55	Ступені порівняння прислівників	
56	<i>Зв'язне мовлення</i> . Написання твору-розповіді про процес праці	
57	Способи творення прислівників	
58	Букви <i>-н-</i> та <i>-ни-</i> у прислівниках	
59	<i>Не, ні</i> з прислівниками	
60	<i>Зв'язне мовлення</i> . Стислий переказ тексту наукового стилю	
61	<i>И</i> та <i>і</i> в кінці прислівників	
62—63	Написання прислівників через дефіс	
64—65	Написання прислівників разом та окремо	
66	<i>Зв'язне мовлення</i> . Повідомлення на лінгвістичну тему на основі систематизації знань	
67	<i>Тематична контрольна робота</i> (диктант)	
СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ		
ПРИЙМЕННИК		
68—69	Прийменник як службова частина мови. Прийменник як засіб зв'язку в словосполученні	

№ уроку	Зміст уроку	Дата
70	Непохідні й похідні прийменники	
71	<i>Зв'язне мовлення.</i> Особливості побудови опису зовнішності людини	
72—73	Написання похідних прийменників разом, окремо та через дефіс	
74—75	<i>Зв'язне мовлення.</i> Усний та письмовий переказ тексту з елементами опису зовнішності людини	
76	<i>Тематична контрольна робота</i> (тестування, аудіювання)	
77—78	Контрольний переказ тексту з елементами опису зовнішності людини	
СПОЛУЧНИК		
79—80	Сполучник як частина мови. Сполучники сурядності й підрядності, їх види	
81	<i>Зв'язне мовлення.</i> Твір-опис зовнішності людини за картиною	
82—83	Написання сполучників разом і окремо	
84	Сполучник як засіб зв'язку однорідних членів речення, частин складносурядного і складно-підрядного речень	
85	<i>Зв'язне мовлення.</i> Твір-опис зовнішності людини	
86—87	Контрольний твір-опис зовнішності людини	
88	<i>Тематична контрольна робота</i> (тестування, читання мовчки)	
89	<i>Зв'язне мовлення.</i> Аналіз помилок, допущених у творах	
90—91	Частка як службова частина мови. Розряди часток за значенням	

№ уроку	Зміст уроку	Дата
92—93	<i>Зв'язне мовлення.</i> Твір-оповідання за поданим сюжетом	
94—95	Правопис часток. Написання часток <i>-бо, -но, то-, -от, -таки</i>	
96	<i>Не, ні</i> з різними частинами мови (узагальнення)	
97	<i>Зв'язне мовлення.</i> Усний твір-роздум на тему дискусійного характеру	
98	Вигук як особлива частина мови	
99	Дефіс у вигуках. Кома і знак оклику при вигуках	
100	<i>Зв'язне мовлення.</i> Замітка дискусійного характеру	
101	<i>Тематична контрольна робота</i> (диктант)	
УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО		
102—103	Самостійні частини мови, їх правопис і використання у мовленні. Мовознавчий КВК	
104—105	Службові частини мови. Орфограми в службових частинах мови. Урок захисту знань	

ВСТУП

УРОК № 1

Тема.	Мова — скарбниця духовності народу.
Мета:	пояснити учням роль і значення національної мови у формуванні духовності народу, сутності особистості; розвивати мислення, пам'ять, увагу; виховувати патріотизм, почуття національної гідності, любов до рідної мови.
Обладнання:	аудіозапис пісні «Рідна мова» (муз. П. Дворського, слова Г. Вієру), вислови про мову, ватман, маркери.

ХІД УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

1. Прослуховування аудіозапису.
Звучить запис пісні «Рідна мова» (муз. П. Дворського, слова Г. Вієру).
2. Проблемне запитання до учнів.
(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)
— Що значить рідна мова для кожної людини, що вона дає кожному з нас?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Почати нашу розмову хочу словами визначного українського письменника Панаса Мирного: «Найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування».

— Як ви розумієте цей вислів митця?

— Чому мова — це скарбниця, і що треба зробити, щоб вона поповнювалася?

2. Тренувальний диктант.

Одним із найдорожчих скарбів кожного народу є його мова. Вона — то дзеркало душі народу, його святиня. З мовою пов'язане не лише минуле, а й майбутнє народу, повага до нього у світі.

— Поясніть лексичне значення слова святиня. Складіть з ним речення.

3. Робота з текстом.

— Прослухайте текст, доберіть до нього заголовки, выпишіть вислови, які найглибше розкривають суть, значення слова, прокоментуйте їх.

Слово — найтонше доторкання до серця, воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом. Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне — приносить біду. Словом можна вбити і оживити, поранити і вилікувати, посіяти тривогу і безнадію і одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку і сльозу, породити віру в людину і заронити недовіру, надихнути на працю і скувати сили душі.

(В. Сухомлинський)

— Поясніть значення висловів та слів: запашна квітка; заронити недовіру, одухотворити, нетактовне.

4. Гра «Хто більше?».

Клас ділиться на 2—3 команди. Учні протягом п'яти хвилин записують відомі їм прислів'я, приказки, афоризми про мову. Після цього аркуші вивішуються на дошку, записи зачитуються. Виграє та команда, яка згадала і записала більше висловів про мову, у яких лаконічно узагальнюються народні погляди на культуру мовлення, значення слова в житті людини.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Інтерактивна вправа.

Учитель роздає дітям маленькі аркуші паперу і просить коротко відповісти на питання, чим для кожного з них є рідна мова.

Через 2—3 хвилини учні озвучують свої відповіді, а вчитель прикріплює аркуші на дошці один біля одного.

— Подивіться, діти, усі відповіді різні, як і ці аркушики, але думка в них одна: «Мова — це один із найважливіших скарбів нашого народу, який треба оберігати і примножувати».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вивчити 4—5 висловів про мову або виконати вправу 7.

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО У 6 КЛАСІ

УРОК № 2

Тема:	Розділові знаки у вивчених синтаксичних конструкціях.
Мета:	повторити правила вживання розділових знаків у реченнях, ускладнених однорідними членами, звертаннями та вставними словами, а також у реченнях з прямою мовою; удосконалювати вміння визначати відповідні пунктограми та обґрунтовувати вживання розділових знаків; розвивати культуру мовлення, виховувати любов до рідного краю.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, узагальнююча таблиця.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.
2. Бесіда з учнями.
 - Які розділи науки про мову вам відомі?
 - Який розділ вивчає правила вживання розділових знаків?
3. Робота з таблицею.
 - Заповніть таблицю самоаналізу та самоконтролю.

	Знаю такі правила, вмю ставити розділові знаки	Не знаю, не вмю
1.		
2.		
3.		

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Слово вчителя.

Для того, щоб колонка «Не знаю, не вмію» була якомога менше заповнена, ми і будемо сьогодні повторювати правила вживання розділових знаків у реченнях з однорідними членами, зі звертаннями та вставними словами, при прямій мові та діалозі.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота з узагальнюючою таблицею.

— Розгляньте узагальнюючу таблицю, сформулюйте основні правила постановки розділових знаків.

<p>О, О, О. О і О, О і О І О, і О, і О УС: О, О, О. О, О, О — УС.</p>	<p>Запам'ятай</p>	<p>ВС, (!?) ..., ВС, (!?) ..., ВС. (!?)</p>
<p>Зв, Зв!, Зв, (!?) ..., Зв. (!?)</p>		<p>«П»,— а «П,— а,— п.(?!)» А: «П.(?!)»</p>

Виведені правила звірте з теоретичним матеріалом підручника (с. 23, 25, 29).

2. Коментоване письмо.

1) Учіться, читайте, і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь. 2) Грай же, море, мовчіть гори! 3) А може, лихо перепаху, води Дніпрової нап'юсь, на тебе, друже, подивлюсь. (З *тв. Т. Шевченка*) 4) Течуть до нас здалека ріки Дніпро і лагідна Десна. (М. *Нагнибіда*) 5) Лісове джерельце має добре серце, всім дає водиці: звірятку і птиці, дереву, травині, квітці і людині. (М. *Чепурна*) 6) Відверто йшов на чесний поєдинок, хоча й не скрізь, признаюся, везло. (Д. *Луценко*) 7) Віти листям шелестять: «Сонце раді ми вітат'!» (М. *Демидов*)

3. Творча робота.

— Складіть речення про осінь за поданими схемами.

- 1) _____ і _____.
- 2) та _____.
- 3) _____ і _____.
- 4) _____ та _____.
- 5) _____, Зв, _____.
- 6) _____, ВС, _____.

4. Робота біля дошки.

— Прочитайте поезію Ліни Костенко, поясніть вживання розділових знаків. Позначте граматичну основу речень, визначте прості та складні речення.

Вже в стільниках стерні немає меду сонця.
 І дика груша журиться: одна.
 Лиш клаптики червоного суконця
 Шляхам лишає сіра далина.
 Приходить осінь, посмішка землиста,
 Скланяють очі неба і води.
 Суху розмову полум'я із листям
 До ночі сумно слухають сади...

5. Складання діалогу.

— Складіть, запишіть та розіграйте діалог (6—8 реплік) про красу осіннього лісу (парку, міста). Поясніть постановку розділових знаків.

6. Гра «Редактор».

Відредагуйте текст.

На осініх росах, дозріває гречка. Над краєм поля колишеться клопоть тумана. Убирає в себе сонце рожевіє, і невідомо де знекає. Може зпускається він на чирвоний сап'ян гречки, і кладе на нього свою вохкувату ніжність барв. Попереду ярко сініє зубчаста лінія дуброви. На її верховіті зпалахують і схрецюються росщеплені ниті соннца.

(За М. Стельмахом)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Заклучна бесіда.

— Які ще правила вживання розділових знаків ви повторили? Сформулюйте ці правила схематично.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти завдання для однокласників для перевірки знань з теми, що повторювалася, або виконати вправу 31.

УРОКИ № 3—4

Тема:	Частини мови. Вивчені групи орфограм.
Мета:	повторити й узагальнити вивчене про частини мови, удосконалювати вміння розрізняти слова різних частин мови, повторити орфограми в написанні іменників, прикметників, займенників та числівників; розвивати уміння співставляти, порівнювати; виховувати мовну культуру.
Обладнання:	картки, аркуші паперу формату А-3, маркери.

ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Бесіда.

- Що вивчає морфологія?
- Назвіть іменні частини мови. Чому їх називають іменними?
- Доведіть, що іменні частини мови мають багато спільних ознак.
- Які частини мови називаються службовими?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

Постановка розумових завдань.

III. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Групова робота.

- 1) Учні об'єднуються в 4 групи і протягом 8—10 хвилин готують усне повідомлення про певну частину мови у вигляді опори (схема, таблиця, опорний конспект) і одне завдання для іншої групи.

I група — «Іменник як частина мови».

II група — «Прикметник...».

III група — «Займенник».

IV група — «Числівник».

- 2) Виступ представників групи.
- 3) Відгуки представників інших груп.
- 4) Відповіді доповідачів на питання, що виникли в учнів та вчителя.
- 5) Колективне виконання запропонованого групою завдання.

2. Ділова гра «Коректор».

Кожна група отримує два рекламні плакати, у яких допущено помилки.

Завдання: знайти та проаналізувати помилки. Записати рекламний текст у виправленому вигляді.

— Яка шкода від такої горе-реклами? (Страждає імідж фірми, рекламної агенції та держави в цілому.)

3. Слово вчителя.

Відомого французького письменника Марселя Пруста викликав на дуель безграмотний писака. Даючи свою візитну картку, він сказав Прусту:

— Надаю вам право вибору зброї.

— Прекрасно, — відповів Пруст, — надаю перевагу орфографії. Ви вбиті.

Проведемо орфографічну дуель — напишемо словниковий диктант із взаємо- та самоперевіркою.

4. Словниковий диктант.

Закарпаття, гетьман, живопис, Верховна Рада України, журнал «Барвінок», гайвороння, лінощі, марево, печиво, запровадження, священник, бурячиння, фізико-математичний, невмирущість, невгамовний, достеменний, шістнадцять, мільйон, п'ятсот, абищо, хтозна-чим, будь у кого.

— Які у нас втрати? Кого «вбито»? (більше половини помилок); кого «поранено»? (2—3 помилки)

5. Гра «Перекладач».

— Коректорам часто доводиться перекладати з однієї мови на іншу. Перевіримо, наскільки грамотними ви є. Перекладемо фрази з рубрики «Крилаті вислови». Кожна група пояснює значення одного вислову.

- 1) Нельзя дважды войти в одну воду. (Не можна двічі увійти в ту саму річку.)
- 2) Полцарства за коня! (Півцарства за коня!)
- 3) Со щитом или на щите. (Зі щитом або на щиті.)

- 4) Почивать на лаврах. (Спочивати на лаврах.)
- 5) Рыцарь печального образа. (Лицар печального образу.)

6. Гра «Склади меню».

— Якось компанія літераторів завітала до приміського ресторану. Письменник О. Купрін проглянув меню і замовив:

— Шість порцій орфографічних помилок.

— Цього подати не можемо, не тримаємо,— відповів офіціант.

— Однак у меню великий вибір помилок на всі смаки,— сказав Купрін і зачитав меню.

I група — грамотно оформити меню, вставивши пропущені літери.

- 1) Бул..он з ялов..ч..ни із сухар..ками.
- 2) Каша гр..ч..на.
- 3) П..льмені, мащені см..танюю.
- 4) Шампін..они тушковані.
- 5) Компот ябл..чно..груш..вий
- 6) П..ріжки з полуницею.

II—IV групи — скласти меню самостійно, підкреслити орфограми.

7. Робота біля дошки.

— Зіставте рід поданих іменників в українській, російській та англійській мовах. Скажіть, якою ознакою ви користувалися при визначенні роду іменників.

Безмежний степ, безмірний жаль, головний біль, домашня адреса, адрес ювілярові, десятковий дріб.

— Складіть речення з виділеними словосполученнями. Позначте морфеми в усіх прикметниках.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Інтерв'ю-опитування.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

— Дайте відповідь на питання: «Що корисного ви вивчили з уроку? Над чим ще треба працювати?».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Виготовити картки з пропущеними орфограмами у словах вивчених частин мови.

УРОК № 5

Тема:	<i>Зв'язне мовлення.</i> Повторення вивченого про текст і стилі мовлення. Поняття про публіцистичний стиль. Навчальне аудіювання.
Мета:	повторити відомості про текст і його основні ознаки, про стилі мовлення; дати поняття про публіцистичний стиль; розвивати вміння розпізнавати тексти публіцистичного стилю, сприймати їх на слух; виховувати оцадливість, повагу до історичного минулого.
Обладнання:	текст для аудіювання, кодоскоп, таблиця «Публіцистичний стиль».

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

Колективна робота.

— Прочитайте спроектоване на екран. У якій з колонок записано текст, а в якій — окремі речення? Як ви це з'ясували?

<p>Чимало легенд і повір'їв пов'язано з рослинами. Давню славу має євшан-зілля. Хто мав при собі цю траву, ніколи не забував про рідну землю. Згадка про неї наповнювала людину силою і неабиякою наснагою. Великим везінням вважалось знайти квітку папороті. Рибалкам корисно було мати нечуй-вітер.</p>	<p>З однієї квітки бере змія отруту, а бджола — мед. У народі кажуть: «Де волошки, там хліба трошки». Очерет використовували як покрівельний матеріал, з нього робили огорожі та стіни допоміжних споруд. Кошовий отаман мав не завжди залізну, а часом і очеретяну булаву, що була символом його влади.</p>
--	--

— Дайте визначення поняття «текст». Назвіть його основні ознаки.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Пояснення вчителя.

1) Ознаки тексту:

- пов'язаність речень за змістом (темою);
- наявність головної думки та її розвиток;
- певна послідовність речень, їх зв'язок між собою за допомогою займенників, сполучників, синонімів, спільнокорених слів.

2) Публіцистичний стиль — це різновид літературної мови, який використовується у суспільно-політичній сфері життя.

Вживається у газетах, суспільно-політичних журналах, виступах, у радіо- та телепередачах.

2. Робота з таблицею «Публіцистичний стиль».

Стиль мовлення	Публіцистичний
Сфера застосування	Суспільне життя, політика, мова радіо та телебачення, газет, журналів
Мета спілкування	Точно, доступно, яскраво інформувати читача про події життя нашої держави та зарубіжжя. Викликати певне ставлення до того, що повідомляється, спонукати до дії
Жанри висловлювань	— Звернення — інтерв'ю — відозва — замітка — огляд — прокламація — лекція — стаття — виступ — доповідь
Ознаки стилю	Закличність, пристрасність, оцінний характер, інформативність, фактографічність, логічність, образність
Мовні засоби	Суспільно-політична лексика, висока лексика, слова з різко негативним значенням, з переносним значенням, спонукальні, окличні речення, риторичні запитання, звертання, повтори, антитеза, інверсія

3. Робота з текстом.

— Прочитайте текст, визначте тему та головну думку. Який стиль мовлення покладено в основу висловлювання? Відповідь аргументуйте. Усно стисло перекажіть текст із збереженням стильових ознак. Поясніть назву. Доберіть свій заголовок.

Сонячні тотеми

Математик-програміст Надія Васильєва вперше взяла до рук фотоапарат п'ятнадцять років тому — позичила його у дітей, щоб увічнити якийсь пейзаж... Нинішня персональна виставка світлин художниці в Києві — перша. Її відкрив радник-посланник Надзвичайного й Повноважного Посла Російської Федерації в Україні Всеволод Лоскутов. «Це міст взаєморозуміння між українським і російським народами. Дуже важливо влаштовувати такі зустрічі, встановлювати контакти, спілкуватися, щоб більше дізнатися одне про одного», — сказав Всеволод Володимирович.

Народилася Надія Васильєва в Росії, у місті Кірові. Отож з дитинства зачарована тим чудовим, хоча й суворим краєм. Його людьми, які, попри нелегкий побут та клімат, зуміли зберегти в душі добро. Чи не тому на світлинах — і оленяр серед розбурханої стихії своїх плеканців, і землероб, що тяжко оре нивку... Незбагненна доля привела жінку в стародавній Львів із зовсім іншою культурою, енергетикою... Та пані Надія не могла не полюбити його бруковані вузькі вулички, готичні будинки, а особливо — Карпати, запашне різнотрав'я, праліси із замшленими поваленими хтозна-коли деревами. І передусім — людей, котрі живуть серед первісної природи. Наївні й щирі, щедрі й талановиті, красиві й горді... Молодичка в кептаріку сушить десятків з три ліжників. Відчувається: десь поряд гірський потічок, на дні якого лежали оці коци, привалені гірським камінням — щоб прудка вода розпушила вовну. Літня гуцулка в осінньому лісі. Жовтогаряче — аж червоне — листя, високе небо й сиві трави... Завершується цикл і в природі, і в житті людини... А солярні знаки, помічені художницею в юрті саамі, нагадують їй символи, що зустрічаються в старовинних гуцульських колибах. І трактують їх у таких віддалених куточках майже однаково, бо в основі лежить головний тотем — сонце. Пані Надія переймається тим, що народ саамі зникає зі світової мапи: на Кольському півострові їх нараховується близько двох тисяч. Що все менше в світі стає незайманих місцин. Отож і поспішає спіймати в об'єктив, зафіксувати на плівці все цікаве...

Експозиція в Національній спілці художників на Львівській площі триватиме до 19 грудня.

(Віра Кульова)

4. Проведення навчального аудіювання.
 - 1) Інструктаж щодо проведення аудіювання.
 - 2) Прочитання тексту вчителем.

Коли з'явилася гривня?

Незалежно від своєї могутності чи слабкості, держави і їхні правителі завжди використовували гроші, щоб підняти власний престиж серед своїх васалів або сусідів. Гроші завжди з успіхом використовувалися практично в кожному скільки-небудь розвиненому суспільстві. Вигляд грошей (як правило, це були монети) може багато чого розповісти про держави та їхніх правителів. Крім того, аналіз складу монет і місць, де їх було знайдено, дає вичерпну інформацію про утворення політичних союзів, переселення народів, про економіку, воєнну і політичну історію стародавніх держав, яка без цього могла б і не дійти до нас.

Майже за 2 тисячі років, до появи монет у VII столітті до н. е., торгівля здійснювалась за допомогою зливків різних металів. Спочатку це була мідь, яку використовували як гроші протягом тривалого часу (особливого поширення це набуло на Кіпрі), потім — свинець, але через те, що ці зливки були надто важкими, до того ж легко піддавались корозії, згодом їх замінили на срібні.

Перша валюта виникла, коли на зливки почали ставити печатку, до певної міри гарантуючи тим самим їхню якість.

Грецький історик Геродот, який жив у кінці V століття до н. е., повідомляє, що лідійці, котрі мешкали на північному заході сучасної Туреччини, вважались першими людьми, що почали використовувати золоті та срібні монети і започаткували роздрібну торгівлю. У VI столітті до н. е. в Лідії жив цар Крез, його ім'я пов'язане з незліченним багатством. Саме він почав карбувати монети з чистого золота.

Незалежно від Лідії, срібні монети почали карбувати на грецькому острові Егіні. На ковадлі обов'язково вирізали зображення черепахи, тому що мешканці острова особливо шанували бога Аполлона, а черепаха була його священною твариною.

Спочатку монети перебували тільки в місцевому обігу. Адже для того щоб отримати визнання, монети повинні були мати на собі печатку особи чи організації, надійність яких не викликала б ані найменшого сумніву. Кожна держава карбувала власні монети з певними знаками або з ідеалізованими портретами своїх володарів. Так, неподалік від лиману, де розливається Дністер-річка, у старовину стояло місто Тіра, а в ньому чеканили свої монетки, на одному боці яких був напис «TYRA», а на

іншому — зображення риби, винограду, бика та інше. У Херсонесі чеканили власні монети — срібні та мідні з зображенням богині Діви, оленя, бика. А на монетці давнього міста Феодосія було написано «ФЕОДО».

Найвідомішою срібною монетою Стародавнього Риму був денарій. Він важив 4,5 грама. Денарій поступово витіснив з обігу монети інших країн, що потрапили під владу римлян. Пізніше назва «денарій» перейшла до французької монети — «деньє».

В арабів це слово перетворилося на «динар». Іноді монети називали просто — «срібник».

З давніх-давен на тій землі, де тепер лежить Україна, жили племена прадавніх слов'ян — анти і венеди. Римські купці, що брали в них мед, віск, хутро, шкіру, давали взамін срібні денарії. Ці блискучі кружальця з металу подобалися жінкам, які прикрашали ним свій одяг, а також робили з монеток намиста.

На Русі довгий час не було своїх монет. І тоді русичі вирішили для великих платежів пустити в діло зливки. Так в XI столітті з'являється київська гривня, у XII столітті — новгородська гривня, а потім чернігівська. У 1288 році волинський князь Володимир Васильович наказав ливарям перелити в гривні срібні посудини зі своєї скарбниці.

Гривні мали різну форму, різну вагу і зовсім не були схожі на монети — то були гривні-зливки. Вони важили від 160 до 205 грамів. Ними розраховувалися лише князі, бояри та купці, тобто багаті люди.

Обіг київських гривень поступово почав припинятися в XIII столітті, а новгородська гривня дожила до XV століття. У 1349 році польський король Казимир III захопив Галицьку і частину Волинської землі. На ринку з'явилися польські, чеські й різноманітні західноєвропейські монети. У XIII столітті в Новгороді увійшло у вжиток слово «рубель», яке поступово замінило назву гривень новгородських. У XV столітті рубель повністю витіснив з обігу гривню.

(599 сл.)

(З кн. «Світ моєї України»)

- 3) Виконання учнями тестових завдань.
1. Держави та їхні правителі завжди використовували гроші для того, щоб:
 - а) захопити інші держави;
 - ✓ б) підняти власний престиж серед васалів або сусідів;
 - в) здійснювати торгівлю;
 - г) показати свою могутність.

2. Про що може розповісти вигляд грошей?
 - а) Про добробут держави;
 - б) про рівень освіти держави;
 - в) про монетний двір, де їх виготовили;
 - ✓ г) про держави та їхніх правителів.
3. За допомогою чого здійснювалася торгівля за 2 тисячі років до появи монет?
 - ✓ а) За допомогою злиwkів різних металів;
 - б) за допомогою зерна;
 - в) за допомогою золота;
 - г) за допомогою дорогоцінних каменів.
4. Хто вперше почав використовувати золоті й срібні монети і започаткував роздрібну торгівлю?
 - а) Фінікійці;
 - ✓ б) лідійці;
 - в) русичі;
 - г) римляни.
5. Священною твариною бога Аполлона була:
 - а) корова;
 - б) вівця;
 - ✓ в) черепаха;
 - г) змія.
6. Срібні та мідні монети із зображенням богині Діви, оленя і бика чеканили у:
 - а) Феодосії;
 - б) Туреччині;
 - ✓ в) Херсонесі;
 - г) Лідії.
7. Найвідомішою монетою Стародавнього Риму вважається:
 - ✓ а) денарій;
 - б) гривня;
 - в) крона;
 - г) песо.
8. На території сучасної України з давніх-давен жили:
 - а) поляни і древліани;
 - б) в'ятичі й русичі;
 - в) печеніги й поляни;
 - ✓ г) анти і венеда.
9. Русичі для великих платежів пустили в діло...
 - а) золото;
 - б) срібло;

- в) зерно;
 - ✓ г) зливки.
10. Слово «рубель» увійшло в ужиток у:
- а) Києві;
 - ✓ б) Новгороді;
 - в) Галичині;
 - г) на Волині.
11. Монети з найменуванням «гривня» були введені в обіг при:
- ✓ а) Петрові I
 - б) Павлові II;
 - в) Олександрові II;
 - г) Катерині II.
12. «Гривеник» — це монета номіналом у...
- а) 50 копійок;
 - ✓ б) 10 копійок;
 - в) 25 копійок;
 - г) 5 копійок.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Дібрати текст публіцистичного стилю, скласти чотири запитання за його змістом.

МОРФОЛОГІЯ. ОРФОГРАФІЯ. ДІЄСЛОВО

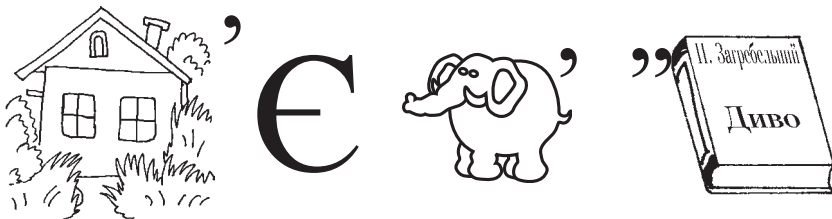
УРОК № 6

Тема:	Дієслово: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.
Мета:	дати учням основні відомості про дієслово, а саме його граматичні категорії, лексичне значення, словозміну та синтаксичну роль; формувати вміння знаходити дієслова в тексті; розвивати пам'ять, логічне мислення; виховувати любов і пошану до вірувань наших предків, любов до птахів.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, узагальнююча таблиця «Дієслово», ребус, кодоскоп.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Розгадування ребуса.

(Відповідь: Дієслово.)

2. Творча робота.

— Спробуйте скласти твір, використовуючи лише дієслова. Визначте роль дієслова у мовленні.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

1. Проблемні завдання і запитання.

— З-поміж поданих слів знайдіть дієслова. Як ви це зробите?

Пройдено, іти, йдучи, пройдений, пройшовши, ідучи, ішов би, іди, піду, буду йти.

— Чи легко вам було вирізнити дієслово серед його форм?

2. Опитування-інтерв'ю.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

— Що ви очікуєте від вивчення розділу «Дієслово»? Що нового хочете дізнатися?

IV. СПРИЙНЯТТЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником. Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 52).

2. Пояснення вчителя з використанням узагальнюючої таблиці «Дієслово».

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника.)

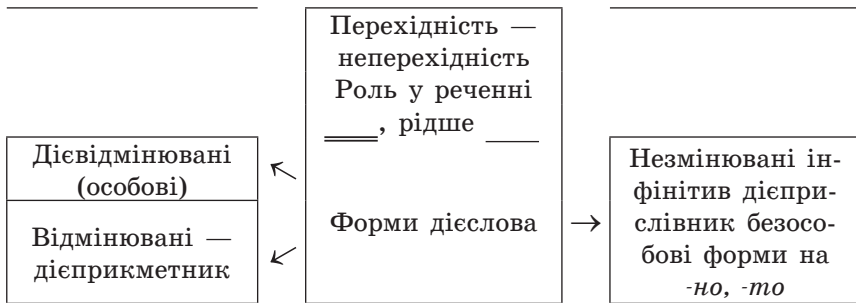
Дієслово

СЗЧМ*

означає дію, стан
що робити? що зробити?

Недоконаний <i>що робити?</i>	←	Вид	→	Доконаний <i>що зробити?</i>
Теперішній, минулий — змінюється за особами, числами	←	Час	→	Минулий змінюється за родами та числами
Однина	←	Число	→	Множина
Активний	←	Стан	→	Пасивний
Дійсний	←	Спосіб	↗	Умовний
			↘	Наказовий
I 3 ос. множ. [-УТЬ], [-ЮТЬ] ↓ е	←	Дієвідміни	→	II 3 ос. мн. [-АТЬ], [-ЯТЬ] ↓ и

* СЗЧМ — самостійна змінювана частина мови.

3. Практична робота.

— Прочитайте текст, спроектований на дошку, выпишіть дієслова у II колонки: I — ті, що означають дію, II — стан.

Журавлиний край

З давніх-давен, долаючи негоду, назустріч сонцю й теплу летять над землею журавлі.

Куди пролягла їхня нелегка путь?

Цікаві очі вдивляються в підхмар'я, допитливі вуха вслухаються в тужливе: кру, кру, кру... І вже здається, що попереду зграї — сонцесяйний могутній крун (так називали журавлів наші давні предки). Його великі й дужі крила виблискують у сонячних променях і вказують дорогу іншим птахам.

Впевнено веде свою зграю крун додому, туди, де затишно й тепло, де повноводі річки й мальовничі плеса озер, де *духмяні* трави й неозорі лани, де мирні й працьовиті люди — орачі, що своїми руками примножують багатства землі.

Знає крун, що немає найменшої небезпеки від тих людей, адже люблять і поважають вони птахів, а надто журавлів. Ця любов і повага проросли дивним цвітом у народній душі.

(О. Данилевська)

— До виділеного слова доберіть синоніми, запишіть його фонетично.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Вправа 64.

2. Тренувальна вправа.

З а в д а н н я: визначити, якими граматичними ознаками розрізняються подані дієслова й утворені від них іменники, що означають опредмечену дію.

Молотити — молотьба; орати — оранка; сіяти — сівба; перевозити — перевезення; писати — писання, писанина; стріляти — стріляння, стрілянина.

3. Пояснювальний диктант.

— Запишіть текст під диктовку, підкресліть дієслова умовним знаком члена речення, визначте їх особу, число, а де можливо — рід.

Яких тільки журавлів не вигадали наші предки! Це й дерев'яний журавель біля криниці, і кмітливий журавель з казки, і журавель-мрія з прислів'я. Можливо, навіть землю свою назвали вони на честь золотокрилих крунів-журавлів Україною — журавлиним краєм.

Здавна люди вірили, що саме журавлі несуть на своїх крилах весну. Пролетять їхні зграї над ланами й лісами, погублять золоті ключі, якими сонце відчиняє щедрі комори землі-годувальниці, і не впізнаєш тих ланів і лісів. Неначе безкрає зелене море розлилося від обрію до обрію.

(За О. Данилевською)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Запитання до учнів.

— Що нового у порівнянні з початковою школою ви дізналися про дієслово?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Підготувати лінгвістичне повідомлення «Дієслово як частина мови».
2. Виконати вправу 68.

УРОКИ № 7—8

Тема:	Форми дієслова: неозначена форма, особові форми, дієприкметник, дієприслівник, безособові форми на -но, -то (загальне ознайомлення).
Мета:	ознайомити учнів з особливими формами дієслова, формувати вміння вирізняти особливі форми дієслова у реченні, вчити доречно

використовувати їх у власному мовленні; збагачувати словниковий запас; удосконалювати культуру усного й писемного мовлення; розвивати вміння аналізувати, порівнювати; виховувати бажання пізнавати нове.

Обладнання: дидактичний матеріал, картки.

ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Повідомлення на лінгвістичну тему «Дієслово як частина мови».

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Колективна робота на основі інтерактивної технології.

Інтерактивна частина уроку проводиться шляхом застосування технології «Ажурна пилка».

- 1) Підготовка до інтерактивної вправи. Учні об'єднуються у 4 групи і збираються в певному місці. Кожен отримує картку червоного, синього, зеленого... кольорів з номером своєї «домашньої» групи.
- 2) Робота в «домашніх» групах. Учні осмислюють теоретичний матеріал про форми дієслова, який вони мають опрацювати.
- 3) Робота в «експертних» групах. Учні розходяться по різних групах відповідно до кольору своєї картки. У кожній групі опиняються учні, що володіють інформацією про певну форму дієслова. Кожна експертна група заслуховує по черзі представників кожної «домашньої» групи, отримує повну інформацію про форми дієслова.
- 4) Повернення в «домашні» групи. Кожен ділиться інформацією, отриманою в «експертних» групах. Інформація узагальнюється. Учасники допомагають один одному з'ясувати проблемні моменти.
- 5) Побудова графічної моделі. Учні будують у конспектах графічну модель «Форми дієслова».

Картка № 1

Інфінітив (неозначена форма дієслова) виражає дію узагальнено, безвідносно до особи, способу, числа і роду. Наприклад: Він пропонував виждати ворога і раптовим наскоком з усіх боків розбити. (Ю. Яновський)

Інфінітив є початковою, вихідною дієслівною формою, з якою лексично і словотвірно пов'язані всі інші дієслівні форми (порівняймо: *сидіти* — *сиджу*, *сидів*, *сідаю*, *сідай* і *сідав би*).

Неозначена форма дієслова твориться за допомогою інфінітивних суфіксів *-ти* і *-ть* (ряд мовознавців *-ти* та *-ть* розглядають як закінчення). *Ти-* вживається тоді, коли основа закінчується на приголосний звук (*вез-ти*, *нес-ти*). Якщо основа дієслова має кінцевий голосний звук, то можуть вживатися обидві форми (*-ти* і *-ть*), наприклад: *говорити* — *говоріть*. Дієслова-інфінітиви з суфіксом *-ти* вживаються в усіх стилях мови, тоді як інфінітиви з суфіксом *-ть* переважно характерні для поезії та народної творчості.

У реченні інфінітив може виступати в ролі будь-яких його членів. Наприклад: 1. Нас тепер нікому не скорити. (М. Рильський) 2) Черниш зупинився (з якою метою?) перепочити. (О. Гончар)

Картка № 2

Дієприслівником називається незмінна особлива форма дієслова, що, вказуючи на додаткову дію, пояснює в реченні основне дієслово. Дієприслівник відповідає на питання *що роблячи? що зробивши?* Наприклад: Легкі хвилі набігали на камінь, утворюючи навколо нього мерехтливо піни. (О. Донченко) Дієприслівник *утворюючи* виражає додаткову дію до основного дієслова *набігати* і пояснює його.

Цій дієслівній формі властиві ознаки дієслова й прислівника, тому й називається вона дієприслівником.

Дієприслівник має дієслівні ознаки: вид (доконаний і недоконаний), стан, може керувати залежним словом, може пояснюватися прислівником.

Як і прислівники, дієприслівники — слова незмінні. Найчастіше вживаються у ролі обставин. Наприклад: Не спитавши броду, не лізь у воду. (Нар. творч.)

Картка № 3

Дієприкметник — це особлива форма дієслова, що виражає ознаку предмета за дією. Наприклад: Обличчя матері було (*яке?*) невимовно прекрасне, освітлене любов'ю і радістю.

У дієприкметнику поєднуються ознаки дієслова і прикметника, тому й називається ця дієслівна форма дієприкметником.

За дієслівними ознаками дієприкметники бувають активного або пасивного стану теперішнього і минулого часу, доконаного та недоконаного виду, можуть мати залежні слова.

Подібно до прикметників дієприкметники змінюються за родами, числами і відмінками.

У реченні дієприкметники найчастіше виступають у ролі означень. Наприклад: Петро дивився на товариша хитрувато примруженими очима. (*А. Головка*)

Дієприкметники можуть переходити в іменники, і тоді вони вживаються як підмети і додатки: Битий небитого везе. (*Нар. творч.*)

Картка № 4

В українській мові від дієприкметників з суфіксами *-н(ий)*, *-т(ий)* утворюються незмінні дієслівні форми на *-но*, *-то*, наприклад: *записаний* — *записано*, *политий* — *полито*. Ці форми виражають дію неназваної чи невідомої особи, тому вживаються в безособовому реченні у функції присудка. Наприклад: Останній екзамен складено, школу закінчено. (*О. Донченко*)

6) Оцінювання настрою після групової роботи.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Тренувальні вправи.

Завдання I: прочитати текст, виписати у таблицю усі відомі дієслівні форми.

Дієслова у неозначеній формі	
Особові дієслова	

Дієприкметники	
Форми на <i>-но, -то</i>	
Дієприслівник	

Коли людина вперше спробувала підкорити водну стихію, точно не може сказати ніхто. Але вчені впевнені, що сталося це у давно минулі часи, коли Землю населяли первісні люди. У ті часи ще не існувало писемності, тому вчені лише припускають, як це могло бути.

Можливо, що мореплавання почалося відтоді, як первісна людина, опинившись у воді, вперше для порятунку ухопилася за стовбур зламаного дерева, що виявився поряд.

А можливо, що людина, спостерігаючи, як пливе стовбур, на якому знаходилася жива істота, вперше зазнала бажання зробити те саме.

Перше письмове свідчення про мореплавство зафіксовано на камені за наказом єгипетського фараона Снофру 2900 років до н. е. Перша письмова інструкція з будівництва суден виявлена під час археологічних розкопок давнього міста на півдні сучасного Іраку. Вона була складена 2500 років до н. е.

(З кн. «Вітрильники, кораблі, підводні човни»)

— Визначте тип та стиль мовлення, доберіть заголовок.

З а в д а н н я II: вибрати дієслова тільки в неозначеній формі і записати їх.

Мусити, читали б, не осліпнути, розмовлятиму, почути, побачу, бути, співають, могти, змагатися, розпустять, посіяти, сміятися, недобачати, збить, хотів би, оздоблений, розбито, сісти, з'їхатись, хотілося, розмірковуючи, підсипати.

З а в д а н н я III: подані дієслова записати в неозначеній формі.

Сталось, не знаю, не бий, складаю, снишся, нападають, збуду, накинемо, сичіть, засміймося, суджу, переносила, говоріть, закрався, братиму.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Дібрати текст з різними формами дієслова, вгорі над кожною надписати приналежність до форм дієслова або виконати вправу 72.

УРОК № 9

Тема:	<i>Зв'язне мовлення. Усний докладний переказ тексту публіцистичного стилю.</i>
Мета:	повторити відомості про публіцистичний стиль, формувати вміння переказувати текст публіцистичного стилю, визначати тему та головну думку, добирати заголовок, складати план; розвивати вміння добирати виражальні засоби; виховувати любов до рідної землі, патріотизм, історичну пам'ять, національну гідність.
Обладнання:	текст переказу.

 ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Бесіда за питаннями.

- У якій сфері життя суспільства вживається публіцистичний стиль?
- Яка його мета?
- Які жанри публіцистичного стилю вам відомі?
- Яка основна форма викладу характерна для цього стилю?
- Охарактеризуйте лексику, властиву публіцистичному стилю.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ
III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ
IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Читання тексту вчителем.

Світ великий. Історія його — не менша. Ми вивчаємо історію різних держав. Проте, яку б країну не вивчали, які б захоплюють історичні події не відкривалися б перед нами, повинні пам'ятати завжди про історію свого народу, землі, на якій живемо.

Пам'ять — одна з найважливіших властивостей людини. Так, як не можна забувати власного батька і матір, бо вони дали життя, дім, у якому народився і виріс, так не можна забувати свій народ та його історію. Ми — частинка народу. Без всіх нас немає ні народу, ні історії.

Так, як не можна забувати своїх рідних, близьких ні в хвилини радості, ні в години печалі, так не можна забувати нашої землі, бо це — першооснова. З неї ми вийшли, до неї і прийдемо. Люди не є людьми, якщо вони не мають ні мови, ні пам'яті, ні землі, ні роду. Пам'ятаймо про це!

Ми не знаємо, що принесе нам завтрашній день. Людина завжди жила і живе вірою та надією на краще. Але пам'ятаймо, що ніщо не приходить само собою, як і не змінюється без людини.

Щоб жити краще — потрібно краще працювати. Це стосується всіх: мене, батьків, друзів, сусідів. Людська праця потребує знань. Знання здобуваються в навчанні. Вчимося. Зробімо так, щоб день сьогоднішній став гордістю для майбутнього.

(За В. Мисаном)

2. Визначення теми та головної думки тексту.
3. Добір заголовка.
4. Визначення типу та стилю мовлення.
5. Колективне складання плану.

Орієнтовний план

- 1) Пам'ятай про історію свого народу!
- 2) Історична пам'ять.
- 3) «Люди не є людьми без мови, пам'яті, землі, роду».
- 4) Важлива роль праці.
6. Повторне читання вчителем тексту.
7. Усне переказування учнями тексту за планом.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Написати докладний переказ тексту.

УРОК № 10

Тема.	Доконаний і недоконаний види дієслова.
Мета:	дати відомості про доконаний та недоконаний види дієслів, вчити визначати вид дієслів; розвивати логічне мислення, вдосконалювати

Обладнання: культуру усного та писемного мовлення; виховувати повагу до історичного минулого України. підручник, дидактичний матеріал, таблиця.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемні завдання і запитання.

— Порівняйте пари дієслів. Поставте до них запитання. Які з них означають дію завершену та обмежену в часі, а які — дію не завершену та не обмежену в часі?

повторювати — повторити

читати — прочитати

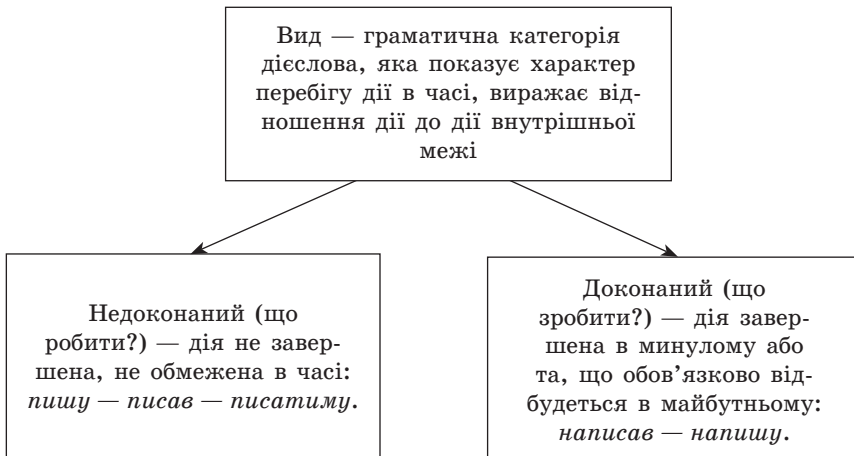
стукати — стукнути

виміряти — виміряти.

— Зробіть висновки.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя з використанням узагальнюючої таблиці.

2. Робота з підручником.

Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 73).

3. Практична робота.

— Прочитайте текст, визначте його тему та головну думку. Випишіть у 2 стовпчики дієслова: I — недоконаного виду; II — доконаного.

У козацьких реєстрах він записаний під іменем Петра Калниша. В історію ж увійшов як Петро Калнишевський, останній кошовий отаман Запорозької Січі.

Відомо, що з молодих літ пов'язав він свою долю з козацтвом. У різних документах час од часу натрапляємо то на військового осавула Петра Калниша, то на військового суддю. Він входить до складу авторитетних депутацій Січі, які відстоювали перед російським царем козацькі права. 1761 року його, людину вже похилого віку, обрано кошовим отаманом. Очевидно, й у цьому віці Калнишевський не втратив сили і здоров'я (а було ж йому на той час уже сімдесят літ!), бо німічних людей ніхто й ніколи не обирав на Січі проводирем.

Кошовий очолював козацьке військо у війні Росії з турками й татарами. Його було нагороджено золотою медаллю з портретом імператриці. Як свідчать сучасники, він справді відзначився в численних баталіях і особистою хоробрістю, і мудрим керівництвом. Очолюване ним козацтво показало високе володіння воєнним мистецтвом.

(М. Слабошпицький)

— Які особливі форми дієслова наявні в тексті? Усно перекажіть висловлювання, доберіть заголовки. Доберіть синоніми до слів натрапляти та німічний.

3. Пояснення вчителя про творення видових форм дієслів.

В українській мові форма недоконаного виду дієслів вважається основною, оскільки від неї твориться доконаний вид. Творення виду здійснюється за допомогою префіксів, суфіксів, чергування кореневих голосних звуків і наголосу.

Дієслова НДВ	Спосіб творення	Дієслова ДВ
Префіксальний		
<i>робити</i> <i>програмувати</i> <i>лити</i> <i>зеленіти</i> <i>летіти</i>	<i>з-</i> <i>за-</i> <i>на-</i> <i>по-</i> <i>при-</i> <i>про-</i>	<i>зробити</i> <i>запрограмувати</i> <i>налити</i> <i>позеленіти</i> <i>прилетіти</i> <i>прочитати</i>

Дієслова НДВ	Спосіб творення	Дієслова ДВ
Суфіксальний		
<i>смикати</i> <i>рубати</i>	<i>-ну-</i> <i>-ону-</i>	<i>смикнути</i> <i>рубоннути</i>
Чергування звуків <i>и/∅</i>		
<i>збирати</i>		<i>зібрати</i>
Інша основа		
<i>брати, ловити</i>		<i>взяти, спіймати</i>

В українській мові є ряд дієслів, які мають форми тільки одного виду — одновидові дієслова.

ДВ
схаменутися
розкритися
розперезатися
відшуміти
повідлітати

НДВ
прагнути
намагатися
потребувати
переслідувати
ворогувати

З а п а м ' я т а й!

У деяких дієсловах вид можна визначити лише в контексті: гарантувати, організувати, телеграфувати, веліти, ранили, женити, вінчати.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправ 102, 103.

2. Тренувальні вправи.

(Учитель може запропонувати учням виконати вправи з підручника.)

З а в д а н н я I: прочитати, визначити вид кожного дієслова і дібрати до нього протилежний, позначити відповідні способи творення видової пари. Пояснити можливі звукові зміни.

Брести, писати, розкласти, брати, застерегти, розмістити, засипати, ловити, стукати, вішати, гнати, екзаменувати, шептати.

— З трьома дієсловами складіть речення.

З а в д а н н я II: скласти речення з поданими нижче дієсловами так, щоб в одному реченні дієслово мало значення недоконаного виду, а в другому — доконаного.

Мовити, розслідувати, атестувати, інформувати, телеграфувати.

Завдання III: прочитати текст. Поставити дієслова в потрібну форму, визначити їх вид.

Відомо, що кошовий (мати) заслужену репутацію будівничого. З його ідеї і на його кошти (з'явитися) прекрасні церкви в Лохвиці, в Ромнах, а також у знаменитому Межигірському монастирі. Чимало власних грошей (пожертвувати) упродовж свого довгого життя Калнишевський іншим монастирям і церквам.

Для історії (зберегтися) лист князя Потьомкіна до кошового Запорозької Січі, у якому вельможа (присягатися) в своїй любові до козацтва, до Січі й особисто до Калнишевського. Потьомкін (запевняти), що завжди при царському дворі буде відстоювати інтереси Січі й усієї України, і (подарував) кошовому на згадку срібний годинник.

(За М. Слабошпицьким)

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Взаємоперевірка знань з теми у вигляді діалога.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти картки для однокласників із завданнями для перевірки знань з теми «Вид дієслова» або виконати вправу 106.

УРОКИ № 11—12

Тема:	Часи дієслова. Теперішній час. Минулий час. Зміна дієслів у минулому часі. Правопис <i>-ться, -ся</i> в кінці дієслів.
Мета:	поглибити й систематизувати знання учнів про дієслово, виробляти вміння розпізнавати та утворювати різні часові форми дієслів, визначати їх граматичні ознаки, правильно вживати форми дієслів у мовленні; розвивати логічне мислення, усне та писемне мовлення; виховувати національну свідомість, почуття національної гідності.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиця «Часи дієслів».

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Бесіда за питаннями.

- Які дієслова належать до доконаного виду?
- Чим можуть відрізнятися між собою дієслова, що входять до видової пари?
- Які дієслова не мають видових пар?
- Визначте вид дієслова скликати.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемне завдання

— Порівняйте особливості використання категорії часу в різних сферах людської діяльності: математика (формула часу), біологія (біологічний час), історія (минуле, сьогодні, майбутнє).

— Яка, на вашу думку, специфіка категорії часу в мовознавстві?

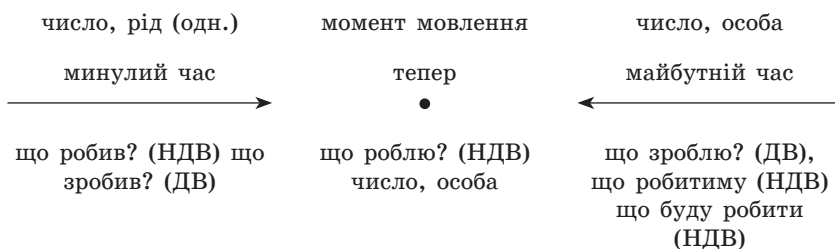
IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

— Прочитайте теоретичний матеріал (с. 84).

На основі здобутих знань озвучте наведену нижче схему «Часи дієслів».

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника.)

2. Мовний експеримент.

— Заповніть таблицю самостійно дібраними прикладами, зробіть висновок щодо можливості утворення форми дієслова теперішнього часу доконаного виду.

Інфінітив ДВ	
Минулий час	
Теперішній час	
Майбутній час	

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Вправа 130.

2. Тренувальні вправи.

З а в д а н н я I: прочитати текст, виписати дієслова, визначити їх час і вид.

Ще в сиву давнину люди знали про нерозривний зв'язок минулого, сучасного і майбутнього.

Щоб вірно орієнтуватися в житті, щоб бути освіченою людиною, треба вивчати минуле свого народу, його історію.

Історія народу, як і життя людини, має героїчні, трагічні, щасливі й нещасливі сторінки. В героїчному найбільше проявляється національний характер народу, його душевна краса, його талант. Ці сторінки особливо хвилюють і викликають почуття національної гордості. В історичному минулому українського народу було таке неповторне і легендарне явище, як Запорозька Січ. Це про неї М. В. Гоголь у своєму творі «Тарас Бульба» писав: «Так ось вона, Січ! Ось те гніздо, звідки вилітають усі ті горді й дужі, як леви! Ось звідки розливається воля й козацтво на всю Україну».

(З кн. «Як козаки воювали»)

— Яка тема та головна думка тексту? Яким чином текст пов'язаний з темою уроку.

З а в д а н н я II: від неозначеної форми утворити дієслова минулого часу. Записати, розкриваючи дужки. Пояснити, як змінюються дієслова минулого часу.

1) За гори вже сонце (ховатись), рожевії хмарки (пливти). (М. Рильський) 2) Буйно (сходити) пшениця, так, аж серце

(молодіти). 3) Рожевий пил (спадати, синіти) все кругом, і коси золоті зоря (вплітати) в трави. 4) Вже (скосити) гречку, осінь недалечко. 5) (Співати) пташки голосисто у сьайві з небесних вершин. (В. Сосюра)

Завдання III: записати дієслова *шанувати, говорити, дзвонити* в усіх особах і числах теперішнього часу. Дієслова *пекти, котити, виходити, їздити, трусити* поставити у форму I ос. одн. теперішнього часу. З'ясувати, які приголосні звуки чергуються.

3. Робота з текстом.

— Прочитайте текст.

Наступного дня ми раненько вирушили на екскурсію в довколишні ліси та луки знайомитися з рослинним світом гоголівської батьківщини. Я нічого не чув до пуття, що пояснювала тоді вчителька біології, а просто жив у цьому раю, дихав ним, дивився на блакитне небо, на зелені луки, на темно-зелені гаї і бори. Це була моя Батьківщина Україна.

(В. Захарченко)

— Знайдіть у тексті дієслова, визначте їх часову форму. Передайте зміст, використовуючи форму теперішнього часу. Які слова при цьому доведеться пропустити? Чим відрізняються тексти?

4. Вправа з ключем.

— Розподіліть слова у три колонки: I — минулий час, II — теперішній, III — майбутній. Підкресліть другу від початку слова літеру. За умови правильного розподілу слів розшифровується початок речення: *Хто не знає минулого, той не вартий сучасного і не має майбутнього. Поясніть зміст вислову.*

Входив, знає, утворювала, дарує, мовчала, з'єднає, знайшов, уміє, перелазив, читає, гнатиму, оздобив, буду ходити, зловлю, боротимусь, згадаю, побачу.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготувати усне повідомлення на лінгвістичну тему «Часи дієслів», виписати прислів'я, у яких вживаються дієслова в різних часових формах, або виконати вправу 134.

УРОК № 13

Тема:	Майбутній час. Правопис <i>-твся, -шся</i> в кінці дієслів.
Мета:	ознайомити учнів з особливостями творення дієслів майбутнього часу, формувати вміння їх відмінювати, виділяти орфограму «Буквосполучення <i>-твся, -шся</i> в дієсловах» та обґрунтувати вибір написання; розвивати логічне мислення, орфографічну пильність; виховувати любов до Батьківщини, рідної матері.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиця «Майбутній час дієслів».

 ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Усне повідомлення на лінгвістичну тему «Часи дієслів».
2. Вибірково-розподільний диктант.

— Виберіть дієслова й розподіліть їх у три стовпчики: I — теперішнього часу; II — минулого; III — майбутнього.

Дрімає ліс, надягати плащ, прокинеться літо, біг навприсядки, літо збігло, прийшла осінь, іде дощ, тане сніг, прилетіли журавлі, небо потемніло, зачарований красою, земля ожила, посіємо пшеницю, сьогодні буду косити.

Назвіть дієслова, що вживаються у переносному значенні.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ
III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ
IV. ПОЯСНЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Завдання учням.

— Прочитайте спроектований уривок з поезії В. Симоненка «Лебеді материнства». Випишіть дієслова майбутнього часу у 2 стовпчики: I — ті, що складаються з двох слів, II — з одного. Зробіть висновки про творення різних форм майбутнього часу.

Лебеді материнства

Мріють крилами з туману лебеді рожеві,
 Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві.
 Заглядає в шибку казка сивими очима,
 Материнська добра ласка в неї за плечима.
 Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати,
 Не пуцу тебе колиску синову гойдати.
 Припливайте до колиски, лебеді, як мрії.
 Опустіться, тихі зорі, синові під віі.
 Темряву тривожили криками півні,
 Танцювали лебеді в хаті та стіні,
 Лопотіли крилами і рожевим пір'ям,
 Лоскотали марево золотим сузір'ям.
 Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу,
 Виростуть з тобою приспані тривоги.
 У хмільнім смерканні мавки чорноброві
 Ждатимуть твоєї ніжності й любові.
 Будуть тебе кликати у сади зелені
 Хлопців чорночубих диво-наречені.
 Можеш вибирати друзів і дружину,
 Вибрати не можна тільки Батьківщину.

2. Пояснення вчителя з використанням таблиці «Майбутній час дієслів недоконаного виду».

(Учитель може запропонувати учням самостійно опрацювати теоретичний матеріал, розміщений на с. 98—100.)

Майбутній час дієслів недоконаного виду (складена і складна форми)

Особа	Однина	Множина
Складена форма		
1-ша	буду бігати	будемо бігати
2-га	будеш бігати	будете бігати
3-тя	буде бігати	будуть бігати
Складна форма		
1-ша	бігати-му	бігати-memo
2-га	бігати-меш	бігати-мете
3-тя	бігати-ме	бігати-муть

Майбутній час дієслова в українській мові має три форми: просту, складну і складену. Проста форма майбутнього часу утворюється за допомогою префіксів. Складна форма утворюється від неозначеної форми та скороченої форми дієслова *йняти* у формі теперішнього часу: (*й(му)*, *й(меш)*). Складена форма утворюється з двох слів — з особової форми допоміжного дієслова *бути* в майбутньому часі і неозначеної форми дієслова.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Вправа 158.

2. Тренувальні вправи.

З а в д а н н я I: прочитати й визначити, у якому реченні є всі три форми майбутнього часу. Визначити особу і число всіх трьох дієслів у цьому реченні.

1) Я буду вчитись в інституті і водночас працюватиму рисувальницею. (*Ю. Смолич.*) 2) Доки житимеш ти, будуть квіти цвісти і людська не погасне любов. (*О. Ющенко*) 3) Отак і житимуть віками зігріті ниви живим вогнем, і руки батька над колосками, і місяць білий над білим днем. 4) Змужнілими орлятами майнули діти в світ, а мати виглядатиме хто знає скільки літ. (*Нар. творч.*)

З а в д а н н я II: визначити, від яких дієслів можна утворити просту форму майбутнього часу, а від яких — лише складену форму майбутнього часу. Утворити і записати ці форми (1 ос. однини).

Мріяти, посадити, зігріти, дивитись, тремтіти, залити, забути, шукати, заробляти, заробити, допомогти, допомагати.

— Виконайте фонетичний аналіз слова мріятиму.

З а в д а н н я III: прочитати; дієслова, що в дужках, поставити у формі майбутнього часу. Яку з форм майбутнього часу треба обрати? Чому?

Я на вбогім сумнім перелозі
 (Сіяти) барвисті квітки,
 (Сіяти) квітки на морозі,
 (Лити) на них сльози гіркі.
 І від сліз тих гарячих (розтанути)
 Та гора льодовая міцна,
 Може, квіти (зійти), і (настати)
 Ще й для мене весела весна.
 Я на гору круту крем'яную
 Камінь важкий (підіймати)
 І, несучи вагу ту страшную.
 Пісню веселу (співати)
 В довгу, темную нічку невидну
 Не (стулити) ні на хвильку очей.
 Все (шукати) зірку провідну,
 Ясну владарку темних ночей.

(*Леся Українка*)

Завдання IV: списати прислів'я, вставляючи пропущені букви. Зробити звуковий запис виділених дієслів. Декілька прислів'їв запам'ятати.

1) Все м..нет..ся, одна правда 2) Усе теє пр..годит..ся, що на полі 3) Раз оп..чеш..ся — другий 4) Не плюй в кр..ницю, знадобит..ся води 5) На чужому коні не наїздиш..ся, на чужому добрі не 6) З добрим поживеш.. — добре й переймеш.., з лихим зійдеш..ся — й свого

Для довідок: позбудешся, останеться, коріниться, напиться, остережешся, забагатієш.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Гра «Хто більше?»

За три хвилини записати якнайбільше прислів'їв та приказок з дієсловами майбутнього часу.

2. Завдання учням.

— Складіть план перевірки знань у вигляді питальних речень.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Опрацювати теоретичний матеріал (с. 98—100).

2. Від дієслів *захистити*, *вирити*, *класти*, *плескати* утворити форми 2-ї особи однини та множини теперішнього та майбутнього часу. З трьома дієсловами у майбутньому часі скласти речення або виконати вправу 165.

УРОК № 14

Тема. *Зв'язне мовлення*. Різновиди читання. Ознайомлювальне читання (практично). Навчальне читання мовчки.

Мета: дати поняття про різновиди читання; в процесі практичної діяльності домогтися усвідомлення поняття «ознайомлювальне читання»; вдосконалювати техніку читання мовчки, вміння виділяти головне та другорядне; збагачувати словниковий запас; виховувати прагнення до самопізнання, самоосвіти.

Обладнання: текст для читання мовчки.

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАЬ УЧНІВ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Вступне слово вчителя.

Читання мовчки — один із важливих видів мовленнєвої діяльності, за допомогою якого ми дістаємо багато цінної інформації, отримуємо естетичну насолоду.

Щоб оволодіти навичками читання мовчки, треба відпрацювати техніку читання, навчитися сприймати текст, виділяти головне та другорядне, визначати ключові слова. Слід також уміти виділяти важливі деталі, що стосуються типу мовлення та стильової приналежності тексту, його мовних особливостей. Саме ці вміння й навички нам необхідно опрацювати.

III. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Мовчазне читання як вид мовленнєвої діяльності може використовуватися з різною метою, а відтак і є кілька видів читання мовчки: ознайомлювальне читання, вивчаюче, вибіркове, переглядове читання.

Ознайомлювальне читання — це читання мовчки без вказівки на обов'язкове використання здобутої інформації. Для нього характерний високий темп, точність розуміння змісту та виділення найбільш суттєвих деталей. При такому читанні необхідно визначити тему, проблеми та головну думку.

2. Читання учнями тексту.

— Прочитайте текст. Визначте, яку кількість слів ви читаете за хвилину, порівняйте результат з минулорічним та нормою для 7-го класу (120—210 слів за хвилину).

Сьогодні в Юрка вихідний. Як і в усіх геологів. І кожен використовує неробочий цей день по-своєму: той спить до обіду, той подався униз на рибалку — там, кажуть, харіуси чіпляються на голий гачок, — той пише додому листа, а той зібрав брудну білизну та й вирушив прати до заводу. Тато Юрків засів із старшим геологом за папери, сказав тільки Юркові, щоб не заходив далеко.

Та Юрко світ за очі й не збирається: лише в оту он ущелину, в крайній той «палець», звідки, наче із помпи, виривається тугий струмінь води. Вода, мов небо, блакитна, вона зберегла колір криги, що тане вгорі, під гарячим полуденним сонцем. Сонце вище — і вода прибуває в потічку, сонце донизу — і вода спадає. А під ранок ледь дзюркоче, сонно і мляво.

Юрко вже був у тій ущелині: ходив разом із татом. Ще тоді запов йому в око гігантський зсув вивітреної породи, весь у яскравих спалахах, так, мовби хто потовк скло та й розсипав щедро по схилу. Тато сказав, що то кристали, що десь угорі кварцева жила і її треба колись конче обстежити, бо місцеві жителі розповідали, що тут раніше знаходили золото, але сьогодні Юрко йшов не по золото, хоч він би, звісно, не відмовився б од того, щоб знайти самородок кілограмів на два або й три. Тож Юрко підніме й золотий самородок, якщо попадеться, хоча йде по інше: по кристали. Закинув за плечі рюкзак з двома мішками для проб, взяв молоток. Сказав татові:

— То я пішов.

— Йди,— кидає заклопотано тато.— На обід не запізнюйся.

— Не запізнюся.

Вийшов з намету — Нінка назустріч.

— Юро, куди?

— По кристали.

Нінка відкинула з лоба пасмо, в очах її загорілася цікавість.

— Зачекай, і я з тобою...

— Ти ж довго збиратимешся,— завагався Юрко.

— Та я за хвилинку, Юрику! — Ніна, коли їй це вигідно, може бути ласкава, хоч до рани тули.— Візьму тільки молоток.

— Ну, давай,— погодився Юрко.

Ніна майнула до намету. Одразу ж і виглянула: з молотком і рюкзаком за плечима.

— А ти для кого збираєш? — допитувався по дорозі Юрко: він її уже наперед ревнував до всіх кристалів, які вона познаходить.

— Для нашого музею.

Юрко теж вирішив, що частину однесе в геологічний музей.

Одразу ж за поворотом вузька та глибока ущелина ширшала. Вгорі нависали прямовисними стінами скелі, а ще вище, попереду, підіймалася білосніжна голова льодовика. Шуміла, вирувала в потоці вода, стрибала по каменях, пінилася у водограях, билася то в один берег, то в другий,— з року в рік, з тисячоліття в тисячоліття: недаремно ж прогризла в міцніючих породах

глибочезну ущелину, якою вони зараз ідуть. Оминають чагарник, що поріс густо по схилах, чіпляючись корінням за кам'янистий неродючий ґрунт, — усе тут живе всупереч суворій природі, землетрусам та зсувам, сухим жорстоким морозам і шаленим зимовим вітрам. Он попереду й зсув, потрібний Юркові, — ще здалеку виблискує мільйонами вогників.

(А. Дімаров)

2. Бесіда за текстом.

- Доберіть заголовок.
- Визначте тип та стиль мовлення.
- З'ясуйте тему та головну думку тексту.
- Назвіть персонажів.
- Який вид мовлення переважає: діалогічне чи монологічне?
- Чи є в тексті описи? Вкажіть їх види.
- Оцініть текст з точки зору цікавості, художніх засобів.

3. Гра на уважність.

«Правильно — неправильно».

Учитель читає фразу, а учні показують плюс, якщо теза правильна, і мінус — при помилковій фразі.

У Юрка був вихідний. (+)

Тато Юрків зібрав брудну білизну й вирушив прати до заводи. (-)

Юрко зібрався піднятися на гору. (-)

Юрко йшов не по золоту. (+)

Він пішов по бурштин. (-)

Ніна збирала кристали для школи. (-)

Юрко вирішив віднести частину кристалів у геологічний музей. (+)

4. Робота в парах.

Складання тестових запитань за змістом тексту.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Дібрати текст для читання мовчки (500—600 слів), скласти тестові запитання (6—9).

УРОКИ № 15—16

Тема:	Дієслова I і II дієвідмін. Букви <i>e, u</i> в особових закінченнях дієслів I і II дієвідмін.
Мета:	поглибити знання учнів про поділ дієслів на дієвідміни, формувати вміння визначати дієвідміну дієслів, правильно писати особові закінчення; сприяти збагаченню словникового запасу учнів; розвивати логічне мислення; виховувати любов до природи, прагнення пізнавати нове.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиця «Дієвідміни».

 ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Практична робота.

— Прочитайте текст, визначте всі дієслова, выпишіть тільки ті, котрі стоять у формі 3-ї особи множини, виділіть особові закінчення.

Хто бачить і у воді, і в повітрі

Певно, влітку, купаючись у морі чи річці, ти пробував відкривати очі під водою. Дивишся довкола — і бачиш не водорості й каміння, а розпливчасті зелені й бурі плями. Бо наші очі можуть добре бачити тільки в повітрі. Риби — ті бачать тільки у воді. А як же ті, хто живе на поверхні води?

Ось по воді гасає кругами зграйка маленьких і блискучих жуків-вертунів. Якщо вони помічають, що до них підкрадається риба, вони вистрибують із води. Якщо ними зацікавиться якийсь птах — вони втікають у воду. Як же вони бачать одночасно й у воді, й у повітрі?

Справа в тому, що з ними відбулася зовсім дивна історія: кожне око у вертунів розділилося на дві половинки. Нижня половинка ока пішла під воду й дивиться на риб, а верхня — дивиться у повітря. Жук став чотириоком!

(В. Танасійчук)

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемне запитання.

— Чому всі виписані вами слова, незважаючи на те, що вони належать до недокожаного виду, вживаються у формі

теперішнього часу 3-ї особи множини, але мають різні особові закінчення?

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя з використанням таблиці «Дієвідміни».

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 89—90.)

Дієвідміни	
3 ос. множини тепер. час	
-уть; -ють ↓ I дієвідміна ↓ -е (-є) -еш; -єш; -ете; -ете; -емо; -ємо	-ать; -ять ↓ II дієвідміна ↓ -и (-ї) -иш; -їш; -ить; -їть; -ите; -їте

При визначенні дієвідміни можна орієнтуватися і на інфінітив.

I	II
<ul style="list-style-type: none"> — дієслова з односкладовою основою, що закінчується на голосний: <i>би-ти</i> — <i>б'ють</i>; <i>жа-ти</i> — <i>жнуть</i>, але <i>сплять</i>, <i>вчать</i>; — з основою інфінітива на <i>-і-</i>, що зберігається в інших формах: <i>білити</i> — <i>біліє</i>, <i>білють</i>; — з суфіксами <i>-ува</i> (<i>-юва</i>), <i>-ну</i> — <i>малювати</i> — <i>малюють</i>; — з основами на <i>-оро-</i>; <i>-оло-</i>: <i>полоти</i> — <i>полють</i> — з основами на приголосний: <i>пекти</i> — <i>печуть</i> (крім <i>бігти</i> — <i>біжать</i>) — слова <i>ревіти</i>, <i>іржати</i>, <i>хотіти</i> 	<ul style="list-style-type: none"> — дієслова, основа інфінітива яких закінчується на <i>-и-</i>, <i>-і-</i>; <i>-ї-</i>, що випадають в особових формах: <i>любити</i> — <i>люблю</i>; — основа інфінітива яких закінчується на <i>-а-</i> після шиплячого та <i>й</i>, який не зберігається в особових формах: <i>кричати</i> — <i>кричить</i>; — слова <i>бігти</i>, <i>спати</i>, <i>вчити</i>

2. Вибірково-розподільний диктант.

— Випишіть дієслова у два стовпчики: I — ті, що належать до першої дієвідміни; II — ті, що належать до другої дієвідміни.

Вирости в очах, говорити правду, радіти разом, пахне весною, шумить ліс, любити землю, працювати із задоволенням, зустріти друга, написати твір, прочитав роман, вивчила вірш напам'ять, бажає щастя, бажає висловитися.

— Поясніть значення виділеного фразеологізму.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 144.

2. Тренувальні вправи.

Завдання I: вставити пропущені літери *e, u, є, ї* в закінчення дієслів, визначити дієвідміну.

Збира..ться, каж..мо, спровад..мо, очіку..те, потривож..ш, пиш..ш, чист..ш, змож..мо, унад..тися, вір..мо, бор..ться, туж..ш, виправ..ться, пошл..мо.

Завдання II: переписати прислів'я, дописуючи в дієсловах закінчення теперішнього та майбутнього часу доконаного виду. Пояснити зміст 2—3-х прислів'їв та запам'ятати їх.

1) Слово вилет.. горобцем, а поверн..ся волом. 2) Скаж..ш — не верн..ш, напиш..ш — не зіт..ш, відруба..ш — не приточ..ш. 3) Слово до слова — злож..ться мова. 4) Біда помуч.. і мудрості науч.. 5) Здобуд..ш освіту — побач..ш більше світу.

3. Самостійна робота.

I варіант

— Запишіть дієслова першої дієвідміни в особових формах однини і множини теперішнього або простого майбутнього часу. Визначте, які кореневі приголосні звуки чергуються під час відмінювання із шиплячими *ж, ч, ш*. У дужках покажіть, які звуки чергуються.

Зразок. Стригти — стрижу, стрижеш, стриже; стрижемо, стрижете, стрижуть (*г — ж*).

Бігти, захотіти, колихати, дихати, сікти, мазати, відписати.

II варіант

— Запишіть дієслова другої дієвідміни у формі першої особи однини теперішнього або простого майбутнього часу. Визначте,

які кореневі приголосні звуки чергуються з шиплячими *ж, ч, ш, дж, ждж, шч(щ)*. У дужках покажіть, які звуки чергуються.

Зразок. Пустити-пущу [пушчу], [ст] — [шч].

Ходити, скрутити, лазити, мусити, їздити, помастити.

4. Тренувальний диктант.

М'ята — наш друг

З якими рослинами ти стикаєшся щодня?

Давай полічимо разом. Щодня ти п'єш чай із цукром, їси білий і чорний хліб. Отже: чай, цукровий буряк, пшениця, жито, м'ята.

Стародавні греки вірили, що кожен лісовий струмок, кожна галявинка має своє божество — німфу. І ось одна з німф назавжди оселилася в ботаніці й медицині. Мента — наукова назва м'яти. Мента-м'ята подарувала людям ментол.

Ментол — основна частина олії, яка міститься у квітах і листі м'яти, ментол надає їм особливого смаку й аромату.

(Н. Надєждіна)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Опитування «Закінчіть речення».

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

«Знання про дієвідміни дієслів необхідні для того, щоб...»

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Скласти словниковий диктант (за темою).
2. Виписати з творів художньої літератури 6 речень, визначити дієвідміну дієслів або написати лінгвістичну казку за темою (виконують сильні учні).

УРОК № 17

Тема:	<i>Тематична контрольна робота (диктант).</i>
Мета:	з'ясувати рівень орфографічної та пунктуаційної грамотності, удосконалювати вміння застосовувати теоретичні знання на практиці, розвивати орфографічну пильність, слухову пам'ять; виховувати любов до прекрасного, до природи.
Обладнання:	текст диктанту.

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ**

Написання учнями контрольного диктанту.

Було холодно. Вся долина ще тонула в пітьмі, і Юрко, мерзлякувато здригаючись, пішов до річки, що глухо ревіла внизу. Вийшов з-під дерева і вражений застиг. Прямо перед ним, високо вгорі ніжно й рожево світилися три гострі вершини. Вони були такі величні, такі незаймано-чисті, такі урочисто-піднесені й мовчазні в своєму одвічному спокої. В Юрка аж трепет пробіг по всьому тілу, аж холодок залоскотав у грудях. І він, який вріс у місті, досі сліпий до природи, до її неповторної краси, раптом відчув, як у нього вливається щось урочисте і світле. Воно пронизує кожную клітинку.

Юрко застиг. Він стояв, забувши про все на світі. А три вершини, три сніжно-білі брати піднімали свої голови все вище і вище.

— Здрастуй, сонце!

(116 сл.)

(За А. Дімаровим)

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ**V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ**

Підготувати усну мініатюру «Схід (захід) сонця в рідному краї» або виконати завдання для тих, хто хоче навчитися мислити самостійно (с. 85).

УРОК № 18

Тема:	Дієвідмінювання дієслів теперішнього і майбутнього часу.
Мета:	закріпити знання учнів про дієвідміни, удосконалювати навички правильного написання особових закінчень дієслів; розвивати логічне та образне мислення; виховувати мовні смаки, любов до рідного краю.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, кодоскоп.

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Практична робота.

— Запишіть дієслова у два стовпчики за дієвідмінами. Особові закінчення виділіть.

Дзвеніти, згадувати, іскрити, різати, *обирати*, любити, обпалити, в'язати.

— Якщо ви правильно розподілили слова, то з перших літер цих слів та з третьої літери виділеного слова вийде перша частина прислів'я «...— гуляй сміло!»

2. Зачитування лінгвістичних казок, складених вдома.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправ 140, 163.

2. Тренувальні вправи.

З а в д а н н я I: поставити дієслова у форму 3-ї особи множини теперішнього чи майбутнього часу і записати їх за дієвідмінами у два стовпчики.

Блищати, жовтіти, навчити, сидіти, нищити, боротися, плести, листи, робити, лічити, лікувати, цінити.

З а в д а н н я II: пояснити лексичне значення слів *лічити* і *лікувати*, скласти з ними речення.

З а н я т т я III: поставити дієслова в потрібній особі й числі теперішнього чи майбутнього часу залежно від їх змісту і записати речення. Визначити дієвідміну, пояснити орфограми в особових закінченнях дієслів.

1) Мама (плести) мені нову кофтинку. 2) Ми (плести) вже четверту годину поспіль. 3) Ми (вирости) розумними, красивими і щасливими. 4) Діти (виростити) великий урожай помідорів. 5) Ти щоранку (будити) брата. 6) Ви (бути) завтра на концерті? 7) Ми (бути) виходити з дому одночасно.

Завдання IV: прочитати спроектований на дошку текст. Орієнтуючись на тему і зміст уривка, вставити потрібні дієслова. При потребі відшукати їх у довідці.

Широка дорога ... від Києва до Богуслава і далі в шевченківський край. Вересень уже ... осінні вогнища у лісах і дібровах. Обабіч широкого кам'янистого шляху жовтогарячими свічками ... молоді тополі й багрянцем ... клени ...

Рання осінь ... полями. ... пожовкла кукурудза у передчутті холодів, і ... під вересневим сонцем врунистими сходами озими.

Дорога ... через степи, ... в долини, сірою стрічкою ... на пагорби. Часом ... у села. І тоді із-за тинів і парканів ... на нас осіннім квітом жоржини, стиглими яблуками і сивим терном, що ... терпким соком осені.

(За І. Цюпою)

Довідка: запалити, стелити, наливатися, палахкотіти, пролягти, заходити, війнути, здійснитися, наливатися, збігати, брати, шелестіти, ніжитися.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Лінгвістична вікторина

1) Пригадайте два дієслова, які у 2-й особі однини вимовляються однаково, але належать до різних часів і дієвідмін. (*Будеш — будиш.*)

2) Доберіть кілька дієслів, які за своїми значеннями вживаються тільки у 3-й особі однини або множини теперішнього чи майбутнього часу. (*Достигати, маяти, мигіти, міліти, тривати...*)

3) Пригадайте кілька пар однакових за значенням спільнокореневих дієслів, одне з яких належить до 1-ї, а друге до 2-ї дієвідмін. (*Женуть — гонять, прохають — просять, мажуть — мастять, тупочуть — тупотять, пророкують — пророчать, гелґочуть — гелґотять...*)

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти картку (1—2 завдання) для перевірки знань з теми «Дієслова I та II дієвідмін. Дієвідмінювання» або виконати вправу 164.

УРОК № 19

Тема:	Способи дієслів (дійсний, умовний, наказовий).
Мета:	дати учням поняття про способи дієслів, виробити вміння розрізняти способи дієслів; формувати вміння утворювати різні способи, правильно вживати їх у мовленні; розвивати навички аналізувати, узагальнювати; виховувати мовну культуру.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, узагальнююча таблиця «Способи дієслова».

 ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

- Бесіда за питаннями.
 - Що є підставою для поділу дієслів на дієвідміни?
 - Які є способи визначення дієвідміни дієслова?
 - Навіщо вам потрібні знання з цієї теми?
- Робота з індивідуальними картками, виготовленими вдома.

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

- Завдання учням.
 - Прочитайте усмішку. Випишіть з неї слова, які називають дію: а) реальну; б) можливу за певних умов; в) дію, що виражає наказ чи прохання.
 - Дитина плакала й кричала. Її запитали, що з нею.
 - Я загубила дві копійки, які мені дала мама.
 - Перестань,— сказали їй,— візьми дві копійки замість твоїх і не плач більше.
 - Тільки-но вона їх одержала, як почала ще дужче кричати.
 - Чого ти кричиш? — запитують її знову.
 - Плачу тому, що, якби я не загубила ті дві копійки, у мене тепер їх було б аж чотири...
- Запитання до учнів.
 - Над чим ми будемо працювати на уроці?

III. ФОРМУЛЮВАННЯ УЧНЯМИ ТЕМИ, МЕТИ ТА ЗАВДАНЬ УРОКУ

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя з використанням узагальнюючої таблиці «Способи дієслова».

Способи дієслова

Дійсний		Умовний	Наказовий
Виражає	дійсну, реальну дію	бажану, можливість за певних умов дію	спонукання до дії (наказ, пораду, прохання, побажання)
Питання	<i>що робить? що зробить? що зробив?</i>	<i>що робив би? що зробив би?</i>	<i>що роби? що зроби?</i>
Змінюється	За часами, числами та особами або родами (мин. ч.)	За числами, в одн.— за родами	За числами та особами В одн.— 2-га особа, у мн.— 1-ша і 2-га особи
Творення		Дієслово минул. часу + частки <i>б, би</i>	Можуть творитися за допомогою часток <i>хай, нехай</i>
Приклади	<i>працює, сміється, забуде, зробив</i>	<i>повідомив би, хотіли б, прийшла б</i>	<i>говори, говори-мо, хай говорить, нехай говорить</i>

2. Опрацювання теоретичного матеріалу.

Підручник, с. 105.

3. Практична робота.

— Прочитайте речення, проаналізуйте підкреслені дієслова і запишіть їх у три колонки, встановивши приналежність дієслів до певного способу: дійсного, умовного чи наказового. За якими граматичними ознаками ви відносите дієслова до різних способів?

1) *Веди мене, дорого правоти, як не мені, дай іншому дійти на тихі води і на ясні зорі. (Д. Павличко)* 2) Тяжкими гронами *висять* набої, аж повгинались плечі вояків. *Внаде* команда —

- й вирушить на гори велике військо сонця і землі. (Д. Павличко)
 3) Любімо сонце і життя, радіймо квітам і теплу. (З журналу)
 4) Як би я тепер хотіла у мале човенце сісти! (Леся Українка)
 5) Якби мені черевики, то пішла б я на музики. (Т. Шевченко)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 173.

2. Тренувальні вправи.

(Учитель може запропонувати учням виконати вправи з підручника.)

Завдання I: списати текст. Підкреслити дієслова дійсного способу і визначити, у формі якого часу вони записані.

Дієслово відзначається великою силою. Здатне тримати на своїх *раменах* багато іменників. Та й не тільки їх. Через те його можна порівняти з Гераклом — героєм давньогрецької міфології, у якого була неймовірна фізична сила.

Граматична сила дієслова найбільше виявляється у його зв'язках з іменниками. Воно регулює кількість іменникових членів речення. Наприклад: «Андрій привезе внучку бабусі машиною з міста у село». Дієслово «привезе» керує аж шістьма іменниками!

(За І. Вихованцем)

— Поясніть лексичне значення виділеного слова, доберіть до нього епитети.

Завдання II: проаналізувати, як змінюються дієслова в умовному способі.

знав би

знала б знали б

знало б

— Дайте відповіді на питання: 1) По чому ми впізнаємо дієслова умовного способу? 2) Коли частка умовного способу має форму би, а коли б? 3) Як пишеться частка би з дієсловом? 4) Чому дієслова умовного способу не змінюються за особами? 5) Чи є у дієслів умовного способу особові закінчення?

Завдання III: знайти фразеологізм з дієсловом наказового способу. З'ясувати, у якій формі вжито дієслова дійсного способу. Замінити їх неозначеною формою. Пояснити значення фразеологізмів.

Підійме сокиру; гострить сокиру, знайшли сокиру під лавкою, кладе під сокиру, хоч сокиру вішай, нагострює сокиру.

3. Творчий диктант.

— Утворіть від дієслів форми 2-ї особи однини і 1-ї та 2-ї особи множини наказового способу. Поясніть орфограму «Буква ь у дієсловах наказового способу».

Стерегти, пекти, стати, стояти, сказати, гукати, вірити, приносити, нести.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Опитування-інтерв'ю.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

— Що на уроці виявилось для вас найскладнішим?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Опрацювати теоретичний матеріал «Способи дієслів», виписати з творів художньої літератури по два речення з дієсловами кожного способу або виконати вправу 174.

УРОКИ № 20—21

Тема:	Творення дієслів умовного і наказового способу. Буква ь у дієсловах наказового способу. Уживання одних способів дієслів замість інших.
Мета:	пояснити особливості творення дієслів умовного та наказового способів, звернути увагу на вживання м'якого знака у формах наказового способу, на вживання форм дійсного й умовного способів у значенні наказового, наказового — у значенні дійсного; розвивати логічне мислення, культуру усного й писемного мовлення; виховувати любов до мови.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиця «Способи дієслів», кросворд.

ХІД УРОКІВ

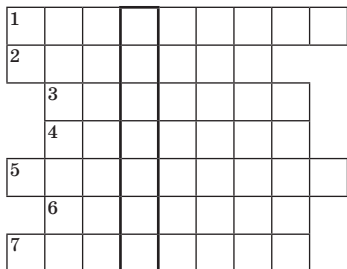
I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Завдання учням.

— Користуючись таблицею «Способи дієслів» (див. урок № 18), розкажіть теоретичний матеріал даної теми.

2. Розв'язування кросворда.

- 1) Синонім слова *соромилась* (заст.) (*стидалась*).
- 2) «Висловлюю довіру» (*довіряю*).
- 3) Антонім слова *зайдемо* (*вийдемо*).
- 4) Синонім слова *мажемо* (*мастимо*).
- 5) «Передбачали в плані» (*планували*).
- 6) Синонім слів *здавлював, здушував* (*стискав*).
- 7) Синонім слова *відшукаємо* (*знайдемо*).

— Правильно вписавши слова по горизонталі, у виділеному вертикальному рядку прочитаєте спосіб цих дієслів. (*Дійсний.*)

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Завдання учням.

— Користуючись таблицею «Способи дієслів», повторіть особливості творення дієслів умовного і наказового способів.

2. Робота з підручником.

Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 110, 112—113).

3. Пояснення вчителя про вживання одних способів дієслів замість інших.

У значенні наказового способу можуть вживатися форми:

- дійсного способу (Зараз ти зачитуєш твір, а інші готують усну рецензію). Така форма підкреслює обов'язковість дії.
- умовного способу (Зачинили б ви вікно: протяг!). Вживається для висловлення побажання, прохання, поради.
- інфінітив (А зараз відпочивати! Завтра буде нелегка робота).

Такі зміни властиві розмовному і художньому стилям.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тренувальні вправи.

Завдання I: записати речення, утворивши від дієслів, що в дужках, форми умовного способу.

1) Я (пригадати) і дні відплати, які святий віршем співець. (М. *Нагнибіда*) 2) От і нам (брати) одну зірку в свою оселю. (М. *Стельмах*) 3) І чого б я (не віддати), якими б сльозами і мольбами (не вимолити) волю твою, Україно.

Завдання II: прочитати речення, знайти і виписати дієслова наказового способу, що передають наказ, заклик, пересторогу, прохання, пораду.

1) Зоре моя вечірняя, зійди над горою. (Т. *Шевченко*) 2) «Слухай мою команду!» — вигукнув Марко. (Г. *Тютюнник*) 3) А мій каже: «Принеси мені, тату, шаблюку з війни, я німців рубатиму». (Г. *Тютюнник*) 4) Тішся, дитино, поки ще маленька. (*Леся Українка*) 5) «Не проломіться, там лід тоненький», — застеріг рибалок лісник.

Завдання III: утворити форми наказового способу 2-ї особи однини і 1-ї та 2-ї особи множини наведених нижче дієслів. Завдання виконати так: через риску до дієслова в неозначеній формі записати його форму 3-ї особи множини теперішнього або простого майбутнього часу, відкинути особове закінчення і від основи, що залишилася, утворити форми наказового способу.

Зразок. Брати — бер-уть: бери, берімо, беріте(ть); спитати — спита-ють: спитай, спитаймо, спитайте.

Виростати, мужніти, здолати, жити, стояти, спати, зустрітись, стати, промовити, слухати, щебетати.

— Дослідіть, коли в 2-й особі однини у кінці слова, а в 1-й і 2-й особах множини перед *-мо* і *-те* пишеться м'який знак або *й*, а коли не пишеться.

Завдання IV: прочитати, з'ясувати, у яких із речень способів форми дієслів вживаються одна замість іншої, замінити подані дієслова наказовим способом. Записати.

- 1) Сину! Залишив би ти вже свої ковзани та сідав за уроки.
- 2) Після уроків забіжиш до бібліотеки і візьмеш книгу.
- 3) Виходимо по одному, щоб менше створювати шуму.
- 4) Може б, залишився ще на день у нас, Петрику?

Завдання V: уважно прочитати речення, виписати тільки ті з них, у яких дієслова одного способу вжито замість дієслів іншого способу.

1) Поважної ходи Роман не знає: поклич його — він побіжить з підскоком, пошли куди — подасться так, що тільки пісок закурить. (*С. Васильченко*) 2) Чи не продали б ви, чоловіче, тієї ялинки, що росте в вашім садочку? (*М. Коцюбинський*) 3) «Пішли, товариші», — скомандував лейтенант і, повернувшись, швидко рушив до затоки. (*М. Трублаїні*) 4) «Ви б лягли, мамо, спочили», — каже Христя. (*П. Мирний*) 5) «За Вапняркою ви повернете вправо, щоб вибити німців з лісу», — розпорядився майор. (*З газети*) 6) Нехай і паморозь лягла, і сивий день вклонився жити, твоїх дощів осіння мла рідніш чужинського блакиту. (*А. Малишко*)

2. Складання і розігрування діалогів.

— Складіть та розіграйте діалоги, використовуючи дієслова умовного та наказового способів.

Ситуації:

- 1) Ви напередодні контрольної роботи відпрошуєтесь у мами на вечірку, вона вас відпускає, але з певною умовою.
- 2) Ви хочете, щоб на свято батьки подарували вам велосипед. Вони погоджуються, але натомість вимагають від вас гарних знань та оцінок високого рівня.
- 3) Вам пропонують придбати річ, про яку ви давно мріяли. Але ви збирали гроші мамі на подарунок. Ви вагаєтесь і приймаєте рішення...

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Експрес-висновки.

— Пригадайте все, що вам відомо з теми і заповніть схему.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти твір-міркування: «Чи можуть дієслова означати дію, яка відбувається сама по собі, безвідносно до особи чи предмета?» або виконати завдання для тих, хто «товаришує» з комп'ютером (с. 116).

УРОК № 22

Тема:	<i>Зв'язне мовлення. Ділові папери. Розписка.</i>
Мета:	відновити в пам'яті учнів відомості про офіційно-діловий стиль; ознайомити школярів із призначенням розписки як одного з видів ділової документації, особливостями мовного і графічного оформлення цього документа; розвивати культуру мовлення; виховувати почуття відповідальності.
Обладнання:	зразки розписок.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Бесіда.

- Де використовується офіційно-діловий стиль?
- У чому полягає відмінність офіційно-ділового і наукового стилів?
- Які ділові папери вам відомі? Де вони використовуються?
- Коли і навіщо складається оголошення?
- Які види листів ви знаєте?
- Що означає «засвідчити підписом»?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Вступне слово вчителя.

На уроці ви повинні навчитися оформляти ще один вид ділових документів — розписку, дотримуючись вимог до її побудови та мовного оформлення.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя.

Розписка — це письмове підтвердження певної дії, яка мала місце між двома сторонами (особами), — передачі або одержання документів, товарів, грошей, матеріальних цінностей.

Розписки застосовуються як засіб упорядкування стосунків між людьми, підприємствами, організаціями.

Розписка має такі реквізити:

- 1) прізвище, ім'я та по батькові, посада того, хто дає розписку;
- 2) посада, прізвище, ім'я та по батькові того, кому дається розписка;
- 3) у чому конкретно дається розписка (зазначити точне найменування матеріальних цінностей);
- 4) дата та підпис того, хто одержує цінності.

Якщо передається певна сума грошей — у розписці вказують адресу, номер, серію паспорта, а також того, хто її одержує. Грошова сума зазначається словами і цифрами. Підпис особи, що дає розписку, має бути засвідченим. Розписка пишеться тільки в одному примірнику, без виправлень.

2. Ознайомлення зі зразками розписки.

Розписка

Я, учениця 7-А класу Харківської спеціалізованої школи № 114 з поглибленим вивченням іноземних мов Колодяжна Оксана Іванівна, отримала від завідувачої шкільною бібліотекою Онисько Ірини Анатоліївни в тимчасове користування 3 (три) підручники з таких предметів: українська мова, географія, математика. Підручники зобов'язуюсь повернути до 28 серпня 2007 року.

30 травня 2007 р.

Колодяжна О.

4. Аналіз зразка розписки.

5. Написання розписок.

Ситуації:

- 1) Ви — фізорг класу, організуєте естафету для семикласників. Напишіть розписку про одержання спортивного спорядження від учителя фізвиховання.
- 2) Ви очолюєте сектор дозвілля школи. Вам доручили провести святкування Нового року. Напишіть розписку про

одержання від завуча школи певної суми грошей на придбання сувенірів, подарунків та ялинкових прикрас.

6. Зачитування та аналіз розписок.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Написати розписку від імені семикласника, який одержав на утримання влітку тваринок чи птахів із шкільного закуточка.

УРОК № 23

Тема:	Безособові дієслова.
Мета:	дати учням поняття про безособові дієслова, пояснити їх будову, значення, синтаксичну роль; формувати вміння розпізнавати особові дієслова й правильно вживати їх у власному мовленні; розвивати мовлення, мислення; виховувати любов до прекрасного, природи.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, кодоскоп.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

Учні зачитують твір-міркування «Чи можуть дієслова означати дію, яка відбувається сама по собі, безвідносно до особи чи предмета?»

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя.

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 81.)

Звичайно, дієслова виражають дію, яку виконує певна дійова особа. Учень пише твір. Наближається весна. У таких реченнях назва особи або вказівка на неї служить підметом, а особова форма дієслова — присудком.

Але є дієслова, які виражають дію без вказівки на її виконавця. Це безособові дієслова: світає, морозить (неможливо поставити питання *хто світає? хто морозить?*). У реченнях, у яких вжито такі дієслова, не може бути підмета. Влітку світає дуже рано. Безособові дієслова змінюються лише за часами. Їх форми в теперішньому і майбутньому часі нагадують форми третьої особи однини (*вечоріє, звечоріє, вечорітиме, буде вечоріти*), а в минулому — форму однини середнього роду (*посутеніло, не спалось*). Безособові дієслова означають:

- 1) явища природи (*розвидняється, підмерзає*);
- 2) стихійні явища (*замело, занесло, вигоріло*);
- 3) фізичний стан людини або її відчуття (*трусить, пече, ріже*);
- 4) психічний стан людини (*хочеться, не віриться, не спиться, тягне*);
- 5) буття, існування (*минулося, не стало*);
- 6) випадковість явища, незалежність його від особи (*щастить, таланить*).

2. Практична робота.

— З поданого тексту випишіть у дві колонки особові й безособові дієслова. Яку стилістичну роль виконують безособові дієслова?

Цю історію хочеться казати найдорожчими словами, що даються людині в рідкі, неповторні години.

Хочеться кожне слово помити в українській криниці, де дівчина воду брала, і поставити слова чистими рядами, щоб незабутнє вигравало в них, як сонце на Великдень, і радувало людські серця у великі й важкі часи.

Хотілося би вишити слова, мов червоні квіти на холодних рушниках, і розвішати рушники в кожній хатині.

(О. Довженко)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 119.

2. Тренувальні вправи.

З а в д а н н я I: виписати безособові дієслова і визначити, до яких груп за значенням вони належать. Схарактеризувати їх граматичні ознаки.

1) Не дрimalося у партизанському загоні — думалось про наступний день. (Ю. Збанацький) 2) Роздощилося, щоденно квасить і квасить, а ти мусиш іти. (Ю. Збанацький) 3) Хлопцям з голodu корчило шлунки, в очах літали зелені й жовті метелики. (І. Микитенко) 4) Надворі морозило, дув західний колючий вітер. (А. Головка) 5) Під цим високим зоряним небом думається про все одразу. (О. Сизоненко)

Завдання II: з кожним поданим дієсловом скласти й записати по два речення так, щоб це дієслово в одному реченні було особовим, а в другому — безособовим.

Наприклад. 1. Маленьке телятко пахло молоком і свіжим сіном. 2. Зранку вже пахло морозцем.

Червоніє, гуде, прибило, трясє.

— У реченнях з особовими дієсловами визначте граматичні основи.

Завдання III: списати спроектовані через кодоскоп речення, розкрити дужки, поставивши інфінітив у безособовій формі.

1) У хаті (не сидіти). (Тягти) у садок, на свіжу прохолоду. (П. Мирний) 2) На землі (вечоріти). В небі ж був день. (П. Вернигора) 3) Уже (розвиднятися), коли Юхим вернувся із школи додому. (А. Головка) 4) Однак мене (морозити). (М. Коцюбинський) 5) Чую я — (не спати) щось моєму парубкові. (Марко Вовчок)

Завдання IV: перебудувати речення так, щоб у кожному було безособове дієслово. З'ясувати синтаксичну роль безособових дієслів.

Теплий весняний дощ покропив землю. Сніг замів дороги. У лісі пахне сосна. Вода залила луки. Заморозки прибили зав'язь на деревах. Сніг замів сліди. Туман вкрив степ.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Завдання учням.

— Складіть план перевірки знань у вигляді питальних речень.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Виписати фразеологізми з безособовими дієсловами.
2. Скласти кросворд, використавши безособові дієслова (за вибором), або виконати міжпредметне завдання, с. 83.

УРОК № 24

Тема:	Перехідні та неперехідні дієслова.
Мета:	пояснити учням поняття перехідності та неперехідності дієслів; розвивати пам'ять, логічне мислення; виховувати цікавість до історичного минулого народу.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, кодоскоп.

 ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Практична робота.

— Прочитайте спроектований через кодоскоп текст. Випишіть усі дієслова у три стовпчики за часами (I — минулий, II — теперішній, III — майбутній час). Вкажіть вид, спосіб та дієвідміну дієслів. Визначте тему тексту, тип та стиль мовлення.

Глухів

Дивовижну долю мають не тільки деякі люди, а й міста. Ось візьміть хоча б Глухів. Назву пояснюють тим, що місто лежало в глухому місці серед глухих лісів.

Було колись у глухому місці, а стало столицею! Так, Глухів — остання столиця Гетьманщини (1708—1764 рр.). Це стародавнє українське місто-фортеця виникло, очевидно, в X—XI століттях. Документально ж згадується в літописі під 1152 роком.

Глухів — місто зі славною історією: тут у XIII—XIV ст. був центр глухівського давньоруського князівства, а в XVIII — знаходилася резиденція останніх українських гетьманів: Івана Скоропадського, Данила Апостола, Кирила Розумовського.

Очевидців вражав своєю вишуканістю та *розкішшю* гетьманський палац, будинок Генеральної військової канцелярії, будівля Малоросійської колегії та храми — те, чим славився Глухів першої половини XVIII ст.

(З кн. «У світі етимології»)

— Запишіть транскрипцію виділеного слова, поясніть орфограми.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ
III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя.

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 75.)

За значенням і відношенням до слів інших частин мови дієслова поділяються на перехідні й неперехідні. Перехідні дієслова означають дію, що прямо переходить чи спрямована на предмет — об'єкт дії.

Наприклад: Той, хто зерно в плодючу землю сіє, пше-
ницю косить, садить дерева, той на плечі планету підійма й несе
 в майбутнє. (В. Сосюра)

У цьому реченні всі дієслова перехідні, бо кожне з них означає дію, яка переходить на певний предмет, виражений іменником-додатком у знахідному відмінку без прийменника.

При перехідних дієсловах залежне слово може вживатися в родовому відмінку в таких випадках:

- а) якщо дія переходить не на весь предмет, а тільки на його частину (купити цукру, з'їсти хліба);
- б) коли перед дієсловом наявна заперечна частка не.

Не знаю я труда такого, як труд підземний шахтаря.

Неперехідні дієслова означають дію, що не переходить на предмет, тому вони не мають при собі додатка. Наприклад: Хмари пливли низько над землею, можна було сподіватися на дощ. (О. Десняк)

Чіткої межі між перехідними і неперехідними дієсловами немає. Деякі перехідні дієслова можуть втрачати перехідність.

Порівняймо: їсти кашу (перехідне) — їсти повільно (неперехідне).

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 108.

2. Тренувальні вправи.

Завдання I: прочитати текст, виписати дієслова у два стовпчики: у I — перехідні; у II — неперехідні. Перехідні дієслова виписати разом із залежним словом.

Харків

Чи вам, наші читачі, коли-небудь траплялося чути або ж читати козацькі списки XVII століття. Ну й цікаві імена траплялися в цих списках. От хоча б оце... Харко! Виявляється, це пестливе ім'я від Харитон.

Так-от, легенда розповідає, що один козак Харко уподобав собі місце там, де зливаються річки Харків, Лопань та Уда. Від цього першого поселенця й назвали потім місто: Харко — Харків.

А може, за назвою річки? Може... Є така думка. Врешті, ще одна версія існує: ніби Харків — це видозмінена назва половецької стоянки «Шарукань».

«Шаруа» — в тюркських мовах означає скотар, а «кан» — це привал, стоянка. Може, колись «Шарукань» і була стоянкою скотаря. А тепер Харків — велике промислове місто, що в 1918—1934 рр. було столицею України.

(З кн. «У світі етимології»)

Завдання II: скласти речення, у яких подані дієслова виступали б як перехідні і як неперехідні.

Мазати, пити, варити, шити; копати, рубати, грати, будувати.

Завдання III: списати речення, вставляючи пропущені літери, визначити перехідність та неперехідність дієслів.

1) І прийде час, коли без тр..воги перекуєш на молоти мечі. 2) Ми ро..віяли хмари похмурі, щоб над нами сіяла блакит.. . 3) Світить со..нце для нас над з..млею, даль шумує, як вітер в..сни. 4) Я люблю, коли в листя з..лене д..рева одягає в..сна, і під вітром х..таються клени, і співає в квітках дал..на. (В. Сосюра)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Виписати з газети чи журналу по три речення з перехідними та неперехідними дієсловами, визначити вид, час та стан дієслів або скласти жартівливе оповідання за малюнком Д. Гармаша (підручник, с. 76), уживаючи неперехідні дієслова.

УРОК № 25

Тема:	Способи творення дієслів. Розбір дієслова як частини мови.
Мета:	повторити основні способи словотвору, домогтися розуміння учнями способів творення дієслів; розвивати вміння аналізувати мовний матеріал; виховувати допитливість, прагнення пізнавати світ.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, картки.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

Бесіда за питаннями.

- Які є способи словотвору в українській мові?
- Який спосіб найпродуктивніший при творенні іменників, прикметників?
- Яка різниця між твірним словом та твірною основою?
- Коли ми можемо говорити про префіксально-суфіксальний спосіб творення слів?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота в групах.

Кожна група отримує картки з теоретичним матеріалом (картки однакові для всіх груп).

З а в д а н н я: опрацювати теоретичний матеріал та

I група — скласти узагальнюючу таблицю «Способи творення дієслів»;

II група — скласти усне повідомлення на лінгвістичну тему;

III група — розробити два завдання на закріплення вивченого;

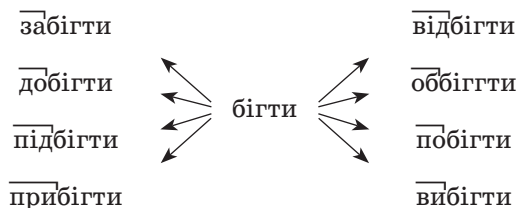
IV група — скласти низку запитань чи тестові завдання для перевірки рівня засвоєння теми «Способи творення дієслів».

Картка

У сучасній українській мові наявна велика група дієслів, утворених дуже давно. Вони означають найрізноманітніші життєво важливі процеси, дії, стани: *іти, бігти, стояти, робити, вести, сіяти, косити, рости, лежати, кувати* тощо. Такі дієслова виступають базою для творення нових похідних дієслів.

Похідні дієслова утворюються від дієслів, іменників, прикметників, числівників, рідше займенників, прислівників і вигуків. Є три способи творення дієслів: префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний.

Префіксальним способом дієслова утворюються тільки від інших дієслів, причому до одного твірного слова може приєднуватися значна кількість префіксів, кожен з яких надає слову іншого значення.

Це найбільш продуктивний спосіб творення слів.

Суфіксальним способом утворюються дієслова від:

- дієслівних основ: штовхати → штовх^нути, прочитати → прочит^увати, посилити → посилю^вати;
- від іменникових основ: обід → обід^ати, ніч → ночу^вати, коса → косити, розум → розум^іти;
- від прикметникових основ: білий → біліти і білити, пильний → пильнувати, доросліший → дорослішати, кислий → киснути (в останньому прикладі відбувається спрощення у групі приголосних *слн* → *сн*);
- від числівникових основ: двоє ([двоє]) → двої^{ти} ([двойі^{ти}]), четвертий → четверту^вати;
- від займенників: якати, тикати, вікати;
- від вигуків: ахати, охати, ойкати, нукати.

Префіксально-суфіксальний спосіб творення дієслів

Префіксально-суфіксальним способом утворюються дієслова від:

- дієслівних основ: глядіти → наглядати, кусати → надкусити;
- від неозначеної форми дієслова: сидіти → насидитись, бігти → розбігтись;
- від іменникових основ: земля → заземлити, зброя ([збройа]) → озброїти ([озбройіти]);
- від прикметникових основ: власний → привласнити, більший → перебільшувати;
- від займенників: свій → засвоїти ([засвойіти]), інакший → переінакшити;
- від числівників: двоє ([двойе]) → подвоїти ([подвойіти]).
Лише в окремих дієсловах спостерігається **складання**:
носити плоди → плодбносити; тихо, мирно → тихобмирити; лихе слово → лихобсловити.

2. Презентація результатів роботи I і II груп.
3. Виконання завдань, складених III групою.
4. Бліц-перевірка знань за тестами, складеними учасниками IV групи.
5. Підбиття результатів групової роботи.
 - Позначте смайликами рівень вашої комфортності під час групової роботи.
 - Визначте рівень власного внеску в досягненні результатів колективної роботи.
6. Самооцінка та взаємооцінка.
7. Знайомство з послідовністю морфологічного розбору дієслова.
 - 1) Назва частини мови. Загальне значення.
 - 2) Початкова форма (неозначена форма).
 - 3) Морфологічні ознаки:

<ul style="list-style-type: none"> — вид; — перехідність; — спосіб; — час; — особа (або рід) і число. 	}	постійні
--	---	----------
 - 4) Дієвідміна.
 - 5) Синтаксична роль.

8. Виконання вправи на закріплення вивченого матеріалу.

— Прочитайте текст, випишіть усі дієслова, визначте спосіб творення. Виділені слова розберіть як частину мови.

Як виникає веселка?

Після дощу тобі, напевно, *доводилось бачити* веселку. Скільки кольорів у веселки? Правильно, сім: червоний, оранжевий, жовтий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий. Як же виникає веселка? Сонячне світло здається нам білим, але насправді в білому змішані всі вищеперелічені кольори. Якщо біле сонячне світло проходить через краплинку води, яких так багато в повітрі після дощу, то воно й розкладається на сім яскравих кольорів. Видовище просто захоплює. Ось чому ми бачимо після дощу красуню-веселку.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Від слів *зброя, здоров'я, закон, вода, вузький, повний, звук, десятеро, земля* утворити дієслова префіксально-суфіксальним способом або виконати вправу 195.

УРОК № 26

Тема:	<i>Зв'язне мовлення.</i> Усний стислий переказ тексту наукового стилю.
Мета:	удосконалювати вміння учнів визначати тип і стиль мовлення, тему та головну думку висловлювання; удосконалювати вміння грамотно викладати почуте; розвивати логічне мислення, культуру усного мовлення; виховувати повагу до звичаїв та вірувань нашого народу.
Обладнання:	пам'ятка «Як працювати над стислим переказом», текст переказу.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Бесіда за питаннями.

— У яких сферах життя ви зустрічаєтеся з текстами наукового стилю?

- Назвіть основні стильові ознаки наукового стилю.
- Які мовні засоби характерні для цього стилю?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемні запитання і завдання учням.

- Доведіть або спростуйте твердження одного семикласника.

«Я вважаю, що учням 7-го класу не потрібно вміти працювати з науковими текстами. Нехай цим займаються науковці, а ми будемо вивчати математику, історію, виконувати домашні завдання».

- Чого ви повинні навчитися на цьому уроці?

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Розповідь учителя про особливості стислого переказу та опрацювання пам'ятки «Як працювати над стислим переказом».

Пам'ятка

- 1) Прочитайте текст, визначте тему та головну думку.
 - 2) Встановіть адресата і мету висловлювання.
 - 3) Виділіть частини тексту (основні і другорядні).
 - 4) З'ясуйте, які частини можна усунути, а які об'єднати, узагальнити.
 - 5) Складіть план стислого переказу.
 - 6) Доберіть узагальнюючі слова і речення.
 - 7) Стисло викладіть кожну частину.
 - 8) Проаналізуйте складений текст, чи все в ньому буде зрозуміло адресатам мовлення.
2. Читання тексту.

Чому слов'яни поклонялися Землі, воді, каменям і деревам?

Землі, каменям, деревам, вогню і водним джерелам слов'яни продовжували поклонятися ще в XV—XVI століттях.

Землю слов'яни вшановували не лише в язичницькі часи, але й багато століть потому. Плодючість Землі, її здатність годувати людей робили її в очах людини справжньою матір'ю.

Спільні для європейських міфів уявлення про те, що небо і земля — подружжя, що небо запліднює землю дощем і після закінчення терміну вона розроджується новим урожаєм, існували

й у слов'ян. В одному з давньоруських заклинань говориться: «Ти, небо, батько, ти, земля, мати». З культом Матері-Землі пов'язаний давній звичай брати з собою рідну землю, вирушаючи в путь, ідучи надовго з дому (наприклад на заробітки) або переселяючись в інші місця. При цьому жменьку землі вигрібали з-під печі, іншу — з-під стовпа, на якому тримаються ворота, а третю брали з перехрестя доріг. Під час закладання будинку на новому місці жменьку рідної землі висипали під фундамент, вважаючи, що вона захистить від напастей і допоможе родині на чужій стороні.

Вшановуючи Матір-Землю, наші предки поклонялися й воді. У давньоруських рукописах можна прочитати про молитви й гадання біля води, про лікування нею, про укладення шлюбів і союзів і принесення клятв, про жертвопринесення воді, в тому числі й людські. Воді слов'яни поклонялися в усіх її видах — рікам, озерам, дощу небесному і навіть колодязям.

Головним змістом поклоніння водним джерелам було бажання викликати дощ під час посухи — адже в розумінні язичника земна вода є тісно пов'язаною з водою небесною і вплив на джерело земної води обов'язково вплине на появу небесної вологи — дощу. Згідно з логікою слов'янина-язичника, щоб відкрити закриті небесні «джерела», які дають дощ, треба відкрити земні ключі. Для цього під час посухи в селі й у найближчій околиці знаходили не діючі вже, закриті, покинуті старі колодязі й джерела, відкривали й розчищали їх, служили коло них молебень, добували з них воду й обливалися нею. Іноді з цією ж метою розкопували ключі на дні висохлої річки або ж орали плугом її русло.

У Стародавній Русі поклонялися багатьом деревам, але перш за все дубові, який був священним деревом громовержця Перуна. Про жертвопринесення дубу свідчили ще візантійські джерела. Під величезним дубом, що ріс на острові Хортиця, слов'яни приносили в жертву живих півнів, шматки хліба і м'ясо.

Збереглися відомості про існування в Стародавній Русі священних гаїв. У священних гаях не можна було не тільки вирубувати живі дерева, але й рубати на дрова сухостій і бурелом — усе повинно було згнивати на місці, всередині самого гаю. На гілках священних дерев у якості приношень селяни вішали хустки, стрічки, шматки полотна або рушники з проханнями про позбавлення від хвороби або як подяку за зцілення. В народі ходила велика кількість оповідань про страшні карі, які спіткали тих,

хто намагався зрубати дерево в священнім гаю, — одних знайшла смерть на місці, інші осліпли, зламали руки або ноги, померли від тяжких хвороб.

Стародавні слов'яни вшановували камені, вбачаючи в них опору, основу світу, символ світової гори. Пізніше вшанування культових каменів у народній культурі почало пов'язуватися з іменами християнських святих або легендарних героїв: Богородиці, св. Параскеви, преподобного Феодора, св. Афанасія та інших.

(487 сл.)

(З кн. «Світ міфології»)

3. Бесіда за змістом тексту.
 - Чим зацікавив вас текст?
 - Що нового ви дізналися про вірування наших предків?
 - Які ви знаєте народні звичаї, пов'язані з культом Землі та Води?
 - Які давні звичаї збереглися до нашого часу?
4. Визначення теми й основної думки тексту.
5. Виділення основних смислових частин, колективне складання плану.

Орієнтовний план

- 1) Вшанування землі впродовж довгого проміжку часу.
 - 2) Звичаї, пов'язані з культом Матері-Землі.
 - 3) Поклоніння воді.
 - 4) Культ дуба.
 - 5) Священні гаї.
 - 6) Камені — опора, основа світу, символ світової гори.
6. Повторне читання тексту.
 7. Усне переказування тексту.
 8. Аналіз та редагування усних переказів.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Опитування-інтерв'ю.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

— Що корисного ви винесете із сьогоднішнього уроку?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Написати переказ одного уривка (за вибором) «Чому слов'яни поклонялися Землі (воді, каменям, деревам)?».

УРОК № 27

Тема:	Правопис <i>не</i> з дієсловами (повторення).
Мета:	повторити правила написання <i>не</i> з дієсловами, вчити обґрунтовувати вибір написання відповідним правилом; розвивати логічне мислення; удосконалювати культуру мовлення; виховувати пошану до скарбниці усної народної творчості.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиця « <i>Не</i> з дієсловами».

 ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Бесіда за питаннями.

— Від чого залежить написання частки *не* з іменниками та прикметниками?

— Які правила написання *не* з дієсловами ви пам'ятаєте з молодшої школи?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ
III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемні завдання і запитання до учнів.

— Діти, допоможіть мені розсудити суперечку. Два шести-класники засперечалися. Один доводить, що слова нездужати, неславити і недочути пишуться разом, а інший — окремо.

— Яких знань не вистачає учням?

— Над чим треба попрацювати нам з вами?

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Повторення правил написання *не* з дієсловами.

<i>Не</i>		
Окремо	Разом	
Частка <i>не</i> з дієсловом завжди пишеться окремо: <i>не прочитав, не з'ясувала</i>	Коли слово <i>не</i> не вживається: <i>непокоїться, незчутися</i>	У префіксі <i>недо-</i> , який вказує на неповноту дії: <i>недочув, недобачає</i>

2. Робота з підручником.
Виконання вправи 91.

3. Практична робота.
— Спишіть, розкриваючи дужки.

Семеро одного (не)ждуть. (Не)кажи — (не)вмію, а кажи — навчусь! Два хитрих мудрого (не)переважають. У чужому оці й порошинку бачить, а в своєму і сучка (не)добачає. (Не)має в що й солі зав'язати. Сьогоднішньої роботи на завтра (не)відкладай. Коли (не)тямиш, то й (не)берися. Сам (не)зчувся, як здоров'я позбувся. (Не)дочув глухий, що (не)добачив сліпий, як утікав кривий. (Не)досолить — (не)доїсть. (*Нар. творч.*)

3. Творчий диктант.
— Запишіть слова з *не* за їх тлумаченням або синонімічні. Без потреби не заходити (не турбувати). Його не турбує (не обходить). Справа не посувається (не рушає з місця). Недоглядіти (недобачити). Не завадить (не зашкодить). Виріс малий (на зріст не вдався). Якому не щастить (не таланить). Утрачати самоконтроль від сильного хвилювання (нестямитися). Хворіти, слабувати (нездужати).

4. Тренувальні вправи.

Завдання I: до поданих слів дібрати синоніми. З виділеними словами скласти речення, де б ці слова в одному випадку писалися з *не* разом, а в іншому — окремо.

Ненавидіти, неволити, неславити, незчутися, непокоїти, нехтувати, нездужати.

Завдання II: списати, розкриваючи дужки, вставляючи пропущені букви. Пояснити правопис орфограм.

(Не)доженеш.. і конем, що запізнено одним днем. (Не)родись б..гатий, а родись щас..ливий. Що написано на роду, того (не)об..їдеш і на л..оду. Чужого (не)віз..ми, своє (не)пропусти. Слово — не горобец.., вил..тить — (не)..піймаєш.. . (*Нар. творч.*)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Згадати та записати віршовані рядки, загадки, прислів'я, у яких вживається *не* з дієсловами, або виконати вправу 98.

УРОК № 28

Тема:	<i>Зв'язне мовлення. Усний докладний переказ із творчим продовженням.</i>
Мета:	удосконалювати вміння здійснювати усний докладний переказ тексту; формувати вміння створювати творче продовження, збагачувати словниковий запас учнів, розвивати образне мислення; виховувати повагу до пам'яток історії та культури народу.
Обладнання:	текст переказу.

 ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Бесіда за питаннями.

- Які особливості докладного переказу?
- Назвіть характерні особливості кожного типу мовлення.
- Що значить скласти творче продовження?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ
III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ
IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Читання вчителем тексту.

Яринка стояла на березі й не могла відвести зачудованого погляду від моря. Вона у літньому таборі вперше, і море теж бачить уперше. Легенькі хвилі набігали на берег, наче віталися з нею. Дівчинка на мить заплющила очі, щасливо засміялась і стиха мовила: «Здрастуй, море!»

Дні у таборі минали непомітно. Діти купалися, засмагали, нудьгувати було ніколи — кожен обрав собі заняття до душі.

Одного дня Олена Василівна повідомила, що завтра вони їдуть у місто.

— І не забудьте узяти записники та олівці або фломастери, — нагадала вона. — Бо побачите у Херсонесі багато такого, що неодмінно захочете занотувати й замалювати.

— Це що, якесь незвичайне місто? — запитала Яринка.

— Таких міст ви ще не бачили. Йому понад дві з половиною тисячі років. А збудували його на березі севастопольської

бухти переселенці-греки, які знайшли на кримській землі свою другу батьківщину.

...Автобус зупинився на узвишші. Діти висипали з нього і прямо перед собою побачили розкопки. Їхню увагу привернули передусім міські мури з білокам'яних брил, що подекуди сягали десяти метрів заввишки. Хлопці тут же почали сперечатися, чи можна було їх здолати у давнину.

Екскурсовод розповів дітям, що назва «Херсонес» походить від грецького слова «півострів». Поліс, тобто місто, мав прямокутну забудову. Вулиці в ньому були майже шість метрів завширшки. Археологи розкопали міський театр, монетний двір, багато жител, господарських будівель — виноробень, гончарних печей, ям, у яких засолювали рибу, лазень. Вціліли і рештки грецьких храмів.

Усі з цікавістю слухали розповідь про життя мешканців Херсонеса.

Коли екскурсія закінчилася, діти не поспішали залишати місто.

Яринка і Ганнуся побігли до руїн театру, щоб сфотографуватись. Ганнуся роздивлялася колишню сцену, уявляла себе акторкою, а Яринка, умостившись на глядацькій лаві навпроти сцени, заплющила очі — і...

2. Бесіда за текстом.

- До якого стилю мовлення належить даний текст?
- Визначте тему висловлювання.
- Що нового (цікавого) ви дізналися про Херсонес?
- Який тип мовлення покладено в основу тексту?

3. Колективне складання плану.

Орієнтовний план

- 1) «Здрастуй, море!»
 - 2) Канікули у таборі.
 - 3) Незвичайне місто Херсонес.
 - 4) Захоплююча екскурсія.
 - 5) Фотографування.
4. Усне переказування тексту (за частинами).
 5. Постановка творчого завдання.
 - Уявіть і розкажіть, яка пригода могла трапитися з Яринкою.
 6. Повторне прочитання тексту вчителем.

7. Усний переказ та складання творчого продовження.
8. Заслуховування та аналіз робіт.
9. Зачитування оригінальної кінцівки тексту.

...Вона стояла на одній із вулиць Херсонеса. Засмагли люди у легкому вбранні — хітонах і накидках — були чимось схвилювані й кудись поспішали. Дівчинка пішла за ними.

Греки збиралися на головній міській площі — агорі.

Невдовзі тут ніде було яблуку впасти. Щоправда, сюди прийшли тільки чоловіки — так заведено у грецьких полісах.

По хвилі гамір стих. І до громадян звернувся поважний громадянин. Він оголосив, що настав час посвячення молоді в херсонесити. Наперед вийшло кілька десятків юнаків. Вони по черзі, звівши очі до неба, присягали: «Клянуся богами й богинями олімпійськими, що не зраджу Херсонес. Я служитиму народові й радитиму йому найкраще і найсправедливіше для держави і громадян...»

— Яринко, Яринко! — долинуло до дівчинки.

Вона стрепенулася, розплющила очі, здивовано глянула на подружку.

— Виходить, усе це мені наснилося... — усміхнулась Яринка. — Знаєш, Ганнусю, я побувала у древньому Херсонесі, бачила херсонеситів. Шкода, що не додивилася сон... А тепер — мерщій фотографуватися!

(За О. Данилевською)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Запитання до учнів.

— Чиє творче продовження, на ваш погляд, виявилось найцікавішим?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити відомості про дієслово, скласти одне цікаве завдання (кросворд, ребус, шараду, вікторину) за темою «Дієслово».

УРОК № 29

Тема:	Систематизація та узагальнення знань з теми «Дієслово». Підсумковий урок.
Мета:	відновити в пам'яті учнів, систематизувати та узагальнити відомості про дієслово; формувати вміння правильно писати дієслова в різних особових формах; розвивати пам'ять, увагу, логічне та образне мислення; виховувати почуття колективізму, відповідальності за справу, яку виконуєш.
Обладнання:	дидактичний матеріал, кодоскоп.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

Вступне слово вчителя.

Ми закінчили вивчати тему «Дієслово» з великого розділу мовознавчої науки «Морфологія».

Сьогодні урок узагальнення й систематизації знань із цієї теми. Ми повторимо та закріпимо вивчене, будемо розпізнавати дієслова, визначати їх граматичні ознаки, правильно використовувати дієслова в мовленні.

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ОПРАЦЮВАННЯ ТЕМИ УРОКУ

1. Гра «Четверте зайве».

— Серед ряду поданих слів знайдіть «четверте зайве». Поясніть, за якими ознаками ви групували слова.

Малювати, захотіли, захований, нехтувати;
 прочитав, зробив би, оголошують, напишу;
 пробігли, мріяли, говорю, обміркували;
 зрозумів би, сказала б, подумали б, хай сфотографує;
 одягаєшся, записуємо, клеїмо, передплачують.

2. Гра «Хто більше».

— За 5 хвилин запишіть якнайбільше фразеологізмів з дієсловами.

І ряд — прислів'їв та приказок. (Було, та загуло. Ні сіло, ні впало. Як гукнеш, так і відгукнеться. Що посієш, те й пожнеш.)

II ряд — сталих словосполучень. (Бувати в бувальцях. Плекати надію. Лихо спіткало. Кидати докір тощо.)

III ряд — фразеологізмів з дієсловами в неозначеній формі. (Без діла жити — тільки небо коптити. Вовків боятися — в ліс не ходити. Життя прожити — не поле перейти.)

3. «Перевал кмітливих».

— Відредагуйте спроектований через кодоскоп текст.

Перше згадування про окуляри відноситься до XII століття. Невикликає сумніва те, що окуляри було винайдено цілком випадково. Можливо ними користувалися приблизно так, як ми — калейдоскопом, атже їх властивості оптичного прилада було відкрито на багато пізніше.

Це зробив славетний астроном XVII століття Йоган Кеплер. Пройшли ще півтори сотні років, наступило XVIII століття, і окуляри почали використовувати досить широко. Невідомо, коли точно з'явилися окуляри в Україні але в документах першої тритини XVII століття вони були уже добре відомі саме як оптичний прилад.

(З довідника)

4. Гра «Мовознавець».

— Із попереднього тексту випишіть дієслова, виконайте морфологічний розбір чотирьох із них.

5. Творчий диктант.

— Замініть кожне словосполучення чи тлумачення лексичного значення дієсловом, утвореним префіксально-суфіксальним способом.

- 1) Захопитися читанням до самозабуття (зачитатися).
 - 2) Напружуючи слух, намагатися почути щось (вслухатися, прислухатися).
 - 3) Посадити літальний апарат на воду (приводнитися).
 - 4) Домовитися в бесіді про спільні дії (зговоритися).
 - 5) Зробити безбарвним (знебарвити).
 - 6) Втратити свідомість, стати непритомним (знепритомніти).
 - 7) Зробити досконалішим (удосконалити).
 - 8) Досягти рівноваги у чомусь (урівноважити).
 - 9) Усувати відчуття болю (знеболювати).
 - 10) Робить нешкідливим (знешкоджувати).
 - 11) Час від часу стукати по чому-небудь (постукувати).
 - 12) Почати дуже кричати, здійняти галас (розкричатися).
6. Розгадування ребусів, кросвордів, шарад, складених учнями вдома.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Заповнення таблиці.

Я знаю	Я вмію

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до тематичної контрольної роботи, повторити відомості про дієслово.

УРОК № 30

Тема. *Тематична контрольна робота (тестування, читання мовчки)*.*

Мета: з'ясувати рівень засвоєння учнями теми «Дієслово як частина мови. Правопис дієслів», розвивати мислення, формувати вміння узагальнювати наукову інформацію; перевірити рівень сформованості комунікативних умінь; розвивати пам'ять, увагу, логічне мислення; виховувати пошану до духовних святинь свого народу.

Обладнання: тести, текст для контрольного читання мовчки.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Інструктаж щодо проведення тестування.

* Учитель також може використовувати видання: Жовтобрюх В. Ф. Українська мова. 7 клас: Комплексний зошит для контролю знань (для шкіл з українською мовою навчання).— Х.: Видавництво «Ранок», 2009.

2. Проведення тестування.

І варіант

1. Позначте ряд слів, який складається лише з дієслів.
 - а) Відгукнутися, написаний, народження, відзвітувати;
 - б) з'ясував, розгромивши, обчислено, записав;
 - в) повідомляємо, ходьба, вишивала, визнати;
 - ✓ г) написав би, образити, надаємо, повідомте.
2. Укажіть рядок, дієслова якого вживаються в початковій формі?
 - а) Таланити, шаленіємо, управився б, говорять;
 - ✓ б) щастити, буяти, скаженіти, керувати;
 - в) вирувати, висловлюємося, говоріть, зробив би;
 - г) правити, фортунило, дейкають, ректи.
3. Укажіть рядок дієслів недоконаного виду:
 - ✓ а) рахувати, плекати, берегти, цокотіти;
 - б) гріти, поберегти, дійти, угледіти;
 - в) шанувати, здійнявся, рвонули, викликають;
 - г) видзвонювати, втручатися, листуешся, здійснив.
4. Вкажіть рядок, у якому неправильно визначено час дієслів.
 - а) Осінь надходить, наближається — теперішній час.
 - б) Небо заволікло, затягло, вкрило імлюю — минулий час.
 - в) Вибачимо, пробачимо образу — майбутній час.
 - ✓ г) Стежка звивається, крутиться, в'юниться — майбутній час.
5. Позначте рядок дієслів наказового способу:
 - а) сідай, скажемо, пересуватися, вибачте;
 - б) плекати, почекайте, дихаємо, нахмарилося;
 - ✓ в) напишімо, стривайте, не журися, пообідаймо;
 - г) згляньтеся, покращало, сходив би, бійтеся.
6. Укажіть рядок дієслів, які належать до II дієвідміни:
 - а) вишивати, вирізнятися, хитати, читати;
 - б) полоти, миритися, думати, кохати;
 - ✓ в) вчити, говорити, шумить, учити;
 - г) загорітися, міркувати, їхати, пекти.
7. Укажіть рядок, дієслова якого не вживаються без не-:
 - ✓ а) не/хтувати, не/зчутися, не/навидіти, не/вгавати;
 - б) не/славити, не/поважати, не/могти, не/зрозуміти;
 - в) не/обернувся, не/дописав, не/дочув, не/схотіла;
 - г) не/притомніти, не/дочитати, не/намалювала, не/завершили.
8. Укажіть рядок дієслів, які пишуться з м'яким знаком:
 - а) виконуєт..ся, розраховуєш.., висловлюєш..ся, одягають..;
 - б) дотримуєш..ся, дивуєт..ся, слухаєш.., освідчуєт..ся.
 - ✓ в) завершуєт..ся, з'ясовуєт..ся, виключаєт..ся, ставит..ся;
 - г) виробляють.., затверджуєт..ся, відносит..ся, сподіваєш..ся.

9. Укажіть рядок дієслів, в безособових закінченнях яких пишуться літери е(є):
- ✓ а) бер..мось, долл..мо, спеч..мо, напиш..ш;
 - б) бо..мось, вез..ш, говор..ш, шум..те;
 - в) бер..мо, задовольн..мося, гостр..те, вір..мо;
 - г) зачеп..мо, залиш..мо, пригада..мо, сп..мо.
10. Прочитайте речення, випишіть дієслова, виконайте їх повний морфологічний розбір.
- Стільки наговорив, що і в шапку не збереш. (*Народна мудрість*)

ІІ в а р і а н т

1. Укажіть ряд дієслів:
- а) плавати, читання, збліднути, написаний;
 - б) збирання, пошкоджений, старіти, мудрішати;
 - ✓ в) звеселяє, вставай, настала, збираємо;
 - г) буду читати, єднання, читаймо, протоптана.
2. Укажіть рядок безособових дієслів:
- ✓ а) розвидняється, замело, не спиться, щастить;
 - б) минулося, ходить, читає, одягається;
 - в) підмерзає, напишу, зроблять, принесемо;
 - г) таланить, роздощилося, одяглася, пахнуть.
3. Укажіть рядок дієслів доконаного виду:
- а) летіти, штовхнути, заграти, примовляти;
 - б) поговорити, з'ясувати, розкривати, молотити;
 - в) здійснити, покашлювати, витирати, молоти;
 - ✓ г) поговорити, напишу, стусонуту, заспівати.
4. Укажіть рядок, у якому неправильно визначено час дієслів:
- а) прагнемо, йдемо, починаємо, зупиняються — теперішній час;
 - б) одчули, пропливла, сподівався, вирила — минулий час;
 - ✓ в) сподівалися, використали, змалювали, пливли — теперішній час;
 - г) посіють, засмагнеш, збудуємо, розроблять — майбутній.
5. Позначте рядок дієслів умовного способу:
- а) несить, заспівайте, гукнімо, стрибни;
 - ✓ б) ходив би, зробила б, винесли б, подружилися б;
 - в) лунає, стелиться, тьохнув, буде;
 - г) сяяло, полетється, присвиснув, рятуй.
6. Укажіть рядок дієслів І дієвідміни:
- а) робити, закричати, стояти, шелестить;
 - ✓ б) принести, озиратися, довідатися, вилітати;

- в) підживити, напустився, графіти, пекти;
 г) обважніти, скотитися, прилягти, гупати.
7. Позначте рядок, у якому *не-* з дієсловами пишеться разом:
- а) не/доторкнутися, не/зашкодить, не/обходить, не/триво-
жить;
 б) не/завадить, не/посувається, не/таланить, не/вгаває;
 в) не/шкодувати, не/збудеться, не/вистачало, не/дозволити;
 ✓ г) не/добачити, не/стямитися, не/доварювати, не/довиконати.
8. Укажіть рядок дієслів, які пишуться без м'якого знака:
- ✓ а) дізнаєш..ся, цікавиш..ся, торкаєш..ся, признаєш..ся;
 б) розраховуєш.., дивуєт..ся, відчиняєт..ся, читають..;
 в) вживаєш.., слухаєш..ся, погоджуєт..ся, адресуют..;
 г) поступають..ся, телеграфуют.., домовляєш..ся; роздгаєт..ся.
9. Укажіть рядок дієслів, в особових закінченнях яких пишуться літери *и(і)*:
- а) відгукн..мось, випрасу..мо, заколиш..ш, стисн..ш;
 ✓ б) бо..тєсь, від'їзд..мо, заверш..ть, люб..мо;
 в) шелєст..ш, зустріч..мо, втрат..ш, збер..мо;
 г) заверш..мо, зволіка..ш, затоп..мо, виділя..тє.
10. Прочитайте речення, випишіть дієслова, виконайте їх повний морфологічний аналіз.
 Полетів би за тобою, та хто привітає. (Т. Шевченко)
3. Проведення контрольного читання мовчки
- 1) Самостійне мовчазне читання тексту.

Неопалима купина

Було це давно. Два королі — польський та угорський — об'єднали свої війська, щоб разом воювати Волинь. Прийшли в зелену Погорину і підступили до стін міста Дорогобужа. Захисникам града — княжим воїнам, міщанам і мешканцям довколишніх сіл, які заховалися від нападників за міськими стінами, — прибульці передали листа. Пропонували без битви відчинити міські брами, вийти в поле без зброї і здатися в полон. За це королі обіцяли усім зберегти життя. В іншому випадку, погрожували: місто буде спалене і на ласку переможців сподіватися нічого.

Коли минув відведений на роздуми час, із Дорогобужа вийшов посланець. Зайди-воїни зустріли його і привели на узвишшя, де возсідали королі.

— Я приніс відповідь на ваш лист, — сказав посланець і передав владарям бадилину з розчепірчатим, схожим до ясенового, листям та з блідо-рожевим суцвіттям на верхівці.

— Як?!— здивувалися владарі,— Оце й усе?

— Мені старійшини доручили передати тільки це... А ще велили сказати: якщо вам цього зілля замало, то ось довкола вас на пагорбі його цвіте скільки завгодно...

Що з посланця візьмеш?!

Зібрали королі своїх радників та наймудріших мужів. Думали, думали — ніяк не зрозуміють, що саме захисники міста сказали їм оцим зелом.

Коли знайшовся один:

— Я знаю це зілля. Воно горить і не згорає.

Він взяв із багаття палаючу скіпку і підніс її до квітучого куща. Тієї ж миті увесь кущ спалахнув голубувато-зеленкуватим полум'ям. Та ще через мить полум'я згасло. І всі побачили, що кущ стоїть неушкоджений — такий же рожево-квітий, уміхнений.

І всі враз зрозуміли, що саме відповіли захисники Дорогобужа на їхній ультиматум.

І мовив угорський король королеві польському:

— Ми ніколи не завоюємо цієї країни. Тому я повертаю своїх воїв додому. І тобі раджу зробити те ж саме.

Давно це було. Відтоді сотні разів вороги воювали наш край. Але кожного разу залишалися з облизнем. А край зеленіє під синім небом та ясним сонцем. І щоліта тут рожево квітнуть на осонні кущі неопалимого зела, стверджуючи незнищенність української землі і її народу.

Неопалима купина. Так називається це зело. Люди завжди з пошаною ставилися до нього, народна фантазія приписувала рослині різноманітні магичні властивості. Воно й зрозуміло: де ще знайдеш подібне, щоб горіло і не згорало?!

Вчені-ботаніки дослідили, що нічого надприродного в такому горінні немає. Просто у спекотний день квітуча рослина виділяє ефірну олію. Отож довкола квітів скупчується невидима хмарка легких речовин. Якщо ж до верхівки куща піднести запалений сірник, то ці легкі речовини спалахують голубувато-зеленим вогнем. При цьому сама рослина залишається неушкодженою. Саме від цього і пішла народна назва «неопалима купина». Ботаніки називають рослину прозаїчніше: ясенець. Бо листя її справді дещо нагадує листя ясена. А ще в Карпатах подекуди називають неопалиму купину «червоною рутою».

Сам образ неопалимої купини використовується в Україні досить часто. Зокрема, значного поширення набула ікона, яка так і називається: «Неопалима Купина». На ній зображення

Богородиці з Сином на руках вписується у восьмикутну зірку, яка складається з двох — червоного і зеленого — чотирикутників з гострими кутами і увігнутими всередину сторонами. Зелений означає колір куща купини, червоний — колір полум'я, яке охопило рослину. Правда, сама композиція такої ікони виникла на основі порівняння Богоматері з незгораючим кущем, побаченим, згідно з Біблією, Мойсеєм на горі Фавор. Але деякі художники, особливо самодіяльні, на іконі довкола восьмикутної зірки зображують листя неопалимої купини, а то й розквітлу рослину — ту саму, яка подекуди ще збереглася на узвишсях рідного краю. Ікона «Неопалима Купина», виставлена у храмі чи в хаті, ніби-то оберігає приміщення від пожежі і блискавки.

Є і християнське свято Неопалима Купина. Воно відзначається щорічно 17 вересня. Віруючі моляться Неопалимій Купині — Богоматері,— прохаючи захистити дім і худобу від блискавки та вогню.

Неопалима купина — це поетичне відображення долі України та українського народу. Яких тільки бід не випадало на наш край! Його палили, плундрували, грабували, нищили; століттями різні заброди висмоктували животворні сили, забороняли українську мову й культуру, викорчовували саму назву «Україна». Але, як писав наш Великий Кобзар: Не вмирає душа наша, Не вмирає воля.

Незнищенність твоєї Вітчизни, незнищенність твого народу — ось що символізує рожевоквітна неопалима купина.

(634 сл.)

(М. Слабошпицький)

2) Виконання тестових завдань.

1. Хто об'єднав свої війська, щоб завоювати Волинь?
 - а) Польський і чеський королі;
 - б) угорський і румунський королі;
 - в) турецький султан і угорський король;
 - ✓ г) польський та угорський королі.
2. Завойовники підійшли до стін славного міста...
 - ✓ а) Дорогобужа;
 - б) Львова;
 - в) Чернігова;
 - г) Дрогобича.
3. Що було написано у листі?
 - а) За добу залишити місто.
 - ✓ б) Без битви відчинити брами, вийти в поле без зброї і здатися в полон.

- в) Здати данину і тоді отримають волю.
г). Якщо місцеві жителі видадуть князя, їм подарують волю.
4. Якою була відповідь з оточеного міста?
а) Місцеві жителі згодилися.
✓ б) Посланець приніс бадилину з розчепірчатим листям та блідо-рожевим суцвіттям.
в) Посланець приніс відмову.
г) Посланець приніс письмову згоду.
5. Чому один із загарбників повернув своє військо додому?
а) Йому наснився поганий сон, що віщував смерть.
б) Він вирішив обманути оточенців і напасти зненацька.
✓ в) Він зрозумів, що ніколи не завоює цієї країни.
г) Не хотів марно проливати кров.
6. Що символізує неопалима купина?
✓ а) Незнищенність української землі і її народу;
б) вічність природи;
в) силу людського духу;
г) божий захист.
7. Як учені пояснюють феномен неопалимої купини?
а) Не можуть пояснити це явище;
б) у листях рослини дуже багато вологи, яка перешкоджає горінню;
✓ в) у спекотний день рослина виділяє ефірну олію, яка скупчується над квіткою. При піднесенні вогню спалахують тільки леткі речовини;
г) квітка виділяє горючий газ, який і займається.
8. Ботаніки називають цю рослину...
а) сон-трава;
б) мати-й-мачуха;
в) ясен;
✓ г) ясинець.
9. Як у Карпатах називають неопалиму купину?
а) Папороть;
✓ б) червона рута;
в) квітка вогню;
г) червоне зело.
10. Яка охоронна функція ікони «Неопалима Купина»?
а) Оберігає від нечистої сили;
б) оберігає від ворогів;
в) охороняє від паводків.
✓ г) оберігає приміщення від пожежі і блискавки.

11. Коли відзначається християнське свято Неопалима Купина?
- ✓ а) 17 вересня;
 - б) 20 жовтня;
 - в) 19 серпня;
 - г) 21 листопада.
12. Опишіть ікону «Неопалима Купина», поясніть значення символіки та кольорів.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Дібрати тексти для навчального читання мовчки для учнів 5—6-х класів, скласти тестові завдання (6—9 запитань).

ДІЄПРИКМЕТНИК

УРОК № 31

Тема.	Дієприкметник як особлива форма дієслова: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.
Мета:	дати поняття про дієприкметник як особливу форму дієслова; навчити учнів розпізнавати дієприкметники в реченнях, доцільно використовувати їх у власному мовленні; сприяти збагаченню словникового запасу учнів, виховувати повагу до героїчного минулого нашої батьківщини, вшанувати пам'ять загиблих співвітчизників.
Обладнання:	узагальнюючі таблиці «Дієприкметник», «Порівняй» та «Розрізняй», підручник.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Бесіда за питаннями.

- Дайте визначення поняття «дієслово».
- Які граматичні категорії притаманні дієслову?
- Що означає прикметник?
- Як змінюється прикметник?

2. Проблемні завдання.

— Скажіть, на які питання відповідають слова чарівний, чарувати та чаруюча; визначте, до яких частин мови вони належать, які морфологічні ознаки характерні для кожного слова.

II. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

— Порівняйте словосполучення, що спільного і відмінного мають прикметники I стовпчика і спільнокореневі слова II стовпчика?

черствий хліб
жовте листя
прямий постріл
темний ліс

зчерствілий хліб
пожовкле листя
спрямований постріл
темніючий ліс

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя із використанням узагальнюючої таблиці «Дієприкметник».

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 121—122.)

Дієприкметник — форма дієслова, що виражає ознаку предмета за дією або станом і має граматичні особливості дієслова і прикметника.

діє + прикметник поєднує ознаки	
дієслова	прикметника
вид доконаний або недоконаний <i>заіржавілий, іржавіючий</i>	вказує на ознаку предмета, відповідає на запитання який? яка? який? <i>битий, бита, бите, биті</i>
час теперішній або минулий (лише 2 часи): <i>чорніючий, почорнілий</i>	узгоджується з іменником (займенником) <i>наповнена діжка, наповнене серце, наповнений бідон, вони наповнені</i>
буває активного або пасивно- го стану <i>ведучий, проведений</i>	змінюється за родами, числами, відмінками <i>збережена традиція, збереженої традиції, збережені традиції, збережений звичай</i>
може мати залежні слова (іменник, займенник, прислівник) <i>закінчена ними недавно (робота)</i>	у реченні виступає означенням, частиною іменного присудка <i>Цей звичай <u>збережений</u> лише в гуцулів. Вишита сорочка їй сподобалась.</i>

2. Проблемне завдання учням.

— Розгляньте таблиці «Порівняй» та «Розрізняй» і скажіть, у чому полягає відмінність між прикметником та дієприкметником.

Порівняй:	
дієприкметники вказують на ознаку предмета за дією <i>охолоджений напій</i> <i>побілена хата</i> <i>занижені оцінки</i>	прикметники вказують на постійну ознаку <i>холодний напій</i> <i>біла хата</i> <i>низькі оцінки</i>

Розрізняй:		
Дієприкметники не <u>с</u> казаний (ще) не <u>с</u> казаний, <i>просіяний через сито, битий дощами дах,.. підписаний, перекладений, спожитий, блискаючий, докладений, подвоєний</i>	Дієприкметники, що перейшли в прикметники <i>сидяча робота, колючий дріт, спілий кавун, сіяне борошно, битий шлях</i>	Прикметники, утворені від дієслівних основ <i>несказанний, невпинний, підписний, посівний, подвійний перекладний, докладний</i>
мають ознаки дієслів, виражають змінну ознаку (за дією) <i>ва́рений, пе́чений</i>	виражають постійні ознаки, можуть змінювати наголос <i>варéний, печéний</i>	мають суфікси прикметників

3. Практична робота.

— Випишіть дієприкметники, ставлячи їх у початковій формі.

Тільки сир одкладений гарний, а одкладена робота — погана. Дівка заплетена, а хата не метена. Зароблений сухар краще краденого бублика. Такий, що з-під стоячого чоловіка підощву випоре. Розуму палата, а ключ від неї загублений. Не діли шкуру невбитого ведмедя.

(Нар. творч.)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Тренувальні вправи.

Завдання I: прочитати текст. Виписати речення з дієприкметниками. Підкреслити у виписаних реченнях члени речення, з'ясувати синтаксичну роль дієприкметників. Указати антоніми. Пояснити правопис виділених слів.

Мій перший вірш написаний в окопі,
на тій сипкій од вибухів стіні,
коли згубили зорі в гороскопі
моє дитинство, вбите на війні.

Лилась пожежі вулканічна лава
Горіла хата. Ніч здавалась днем
І захилялась наша переправа —
через Дніпро — водою і вогнем.

Гула земля. *Сусідський* плакав хлопчик
Хрестилась баба, і кінчався хліб.
Двигтів отой *вузесенький* окопчик,
де дві сім'ї тулились кілька діб.

О, перший біль тих *не дитячих* вражень,
який він слід у серці залиша!
Як невимовне віршами не скажеш,
чи не німою зробиться душа?!

(Ліна Костенко)

Завдання II: прочитати текст, виписати дієприкметники і проаналізувати їх за схемою.

	Дієприкметник	
Дієслівні ознаки	Вид	
	Час	
Прикметни- кові ознаки	Рід	
	Число	
	Відмінок	

Бронзовий солдат

Відлитої з металу солдат застиг на гранітному постаменті, встановленому на високому кургані. Наче сама історія вихопила його з атакуючих лав хороброго вояцтва і поставила на широкій видноті, щоб люди бачили його з усіх чотирьох сторін світу. Він не стоїть, він застиг у леті, затиснувши в руках автомат, і поли його сірої шинелі, розвіяні вітром, нагадують крила орла.

(За І. Гроною)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Заповнення таблиці.

— Діти, ви вивчили тему, заповніть, будь ласка, таблицю.

Знаю!	Умію!

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

З художньої літератури чи періодичної преси виписати невеликий текст або 6—7 речень з дієприкметниками, з'ясувати їх морфологічні ознаки та синтаксичну роль або виконати вправу 202.

УРОКИ № 32—33

Тема:	Активні та пасивні дієприкметники. Творення активних та пасивних дієприкметників теперішнього і минулого часу.
Мета:	дати поняття про активні та пасивні дієприкметники, пояснити відмінність між ними, особливості творення та правопис; розвивати вміння утворювати активні та пасивні дієприкметники, правильно писати дієприкметникові суфікси; розвивати логічне мислення, пам'ять, виховувати кращі людські риси, бажання допомогти ближньому.
Обладнання:	таблиці «Активні та пасивні дієприкметники», «Творення активних та пасивних дієприкметників».

ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.
2. Гра «Хто швидше і точніше?».

Ведучий повільно диктує прикметники і дієприкметники, пропонуючи записати лише дієприкметники і вказати в дужках дієслова, від яких вони утворені. Наприклад: *загострений (загострити)*. Виграє той, хто не припустився жодної помилки.

Гострий, загострений; дрібний, здрібнілий, подрібнений; скривлений, кривий; м'який, пом'якшений; дійсний, діючий; працьовитий, працюючий, опрацьований; бережливий, збережений; вільний, звільнений; зголоднілий, голодний; головний, головуючий; помічений, помітний; дослідний, досліджуваний, досліджений.

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

— Від поданих дієслів утворіть дієприкметники й у виділених вертикальних рядках прочитайте ключові слова теми, що буде вивчатися на уроці.

- 1) Який літає.
- 2) Які крокують.
- 3) Який розтав.
- 4) Які посивіли.
- 5) Яка співає.
- 6) Який заснув.
- 7) Який радіє.

1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							

- 1) Яке розсипали.
- 2) Який виконали.
- 3) Яку занесли.
- 4) Який перемили.
- 5) Яку згадують.
- 6) Які відігнули.
- 7) Який нагріли.

1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

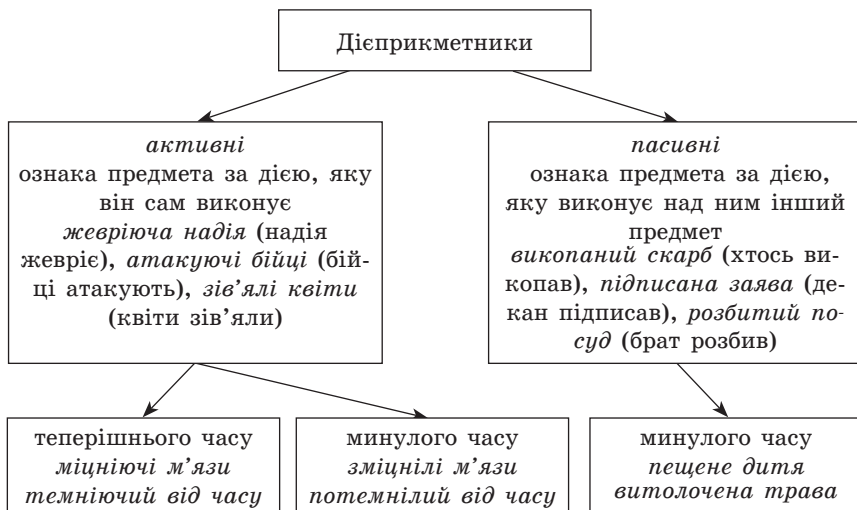
IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Спостереження над мовним матеріалом.

— Порівняйте дієприкметники I та II частини кросворда. Хто виконує дію в дієприкметниках активного стану, а хто — у пасивного? Сформулюйте визначення.

2. Пояснення вчителя з використанням таблиці «Активні та пасивні дієприкметники».

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 137—138, 140.)

3. Розподільний диктант.

— Запишіть дієприкметники у дві колонки: I — активні, II — пасивні.

Нагороджений, працюючий, переконаний, закручений, посивілий, керуючий, бажаний, знижений, почорнілий, напоєний, нев'янучий, зів'ялий, повідомлений, діючий, оновлюючий, оновлений, досліджений, зашитий, випрасуваний, зображений, відтворюючий, відтворений.

4. Пояснення вчителя із використанням таблиць.

Активні дієприкметники теперішнього часу

Від перехідних і неперехідних дієслів недовикористаного виду	Дієслово (основа теперішнього часу)	+ суфікси <i>-уч-, -юч-, -ач-, -яч-</i> :
	<i>атакуй -уть</i> <i>рев -уть</i> <i>дриж -ать</i> <i>тремт -ять</i>	<i>атакуючий (боєць)</i> <i>ревучий (потік)</i> <i>дрижачий (голос)</i> <i>тремтячий (пес)</i>

Обмежені вживанням: *синіюче небо*, *бажаючі* (можливо, але небажано), *перевиконуючий план робітник* — *робітник, який перевиконує план*

Зовсім не утворюються дієприкметники від дієслів на *-ся*:
рос. *развивающийся* — *той, що розвивається*, *учащийся* — *той, хто навчається*

Активні дієприкметники минулого часу

Лише від неперехідних дієслів доконаного виду	Дієслово (основа інфінітива)	+ Суфікс <i>-л-</i>
	посиві- ти осі(с)- ти змарні- ти достиг(ну)- ти	посивілий (чоловік) осілий (сніг) змарніле (обличчя) достиглий (кокос)
заросший посивівший прогнівший		зарослий посивілий прогнилий
<i>-ш-, -вш-</i> збереглися лише в кількох давніх словах на зразок <i>перемігший</i>		

Пасивні дієприкметники минулого часу

Творються від перехідних дієслів доконаного і, рідше, недоконаного виду	Основа інфінітива (зміни звуків)	+ суфікси <i>-н-, -ен-, -т-</i>
	поло-ти прописа-ти склеї-(і/є)ти побіли-(и/е)ти ратифікува-(у/о)ти застосовува-ти	полотий (полений) прописаний склеєний побілений ратифікований застосовуваний

Пасивні дієприкметники бувають *доконаного* і *недоконаного виду* і завжди минулого часу, але

дієприкметники, утворені від дієслів недоконаного виду з суфіксом <i>-ува-, -овува-</i> , можуть мати значення часу	
минулого <i>застосовуваний колись, виро- щуваний раніше</i>	теперішнього <i>застосовуваний сьогодні, ви- рощуваний цього року</i>

Можливі чергування:

- [д] — [дж] — *погодити* — *погоджений*;
- [зд] — [ждж] — *об'їздити* — *об'їжджений*;
- [г], [з] — [ж] — *зберегти* — *збережений*;
- [с] — [ш] — *оголосити* — *оголошений*;
- [к], [т] — [ч] — *сікти* — *січений*

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тренувальні вправи.

Завдання I: від поданих дієслів утворити:

- а) активні дієприкметники теперішнього часу: думають, керують, тримають, сяють;
- б) активні дієприкметники минулого часу: розквітнути, постаріти, змерзнути, засохнути, почорніти.

Завдання II: переписати речення, утворюючи від поданих в дужках дієслів пасивні дієприкметники, суфікси виділити.

Степ у цю пору весь (залити) сонцем, (огорнути) голубими димками весняних випарів. Сонце сховалося в гай за горою, як в (зачарувати) храм. (Покрити) травою висока могила, на ній я з тобою сидів, моя мила.

Завдання III: відредагувати речення.

1) На долю нашого покоління випали завдання рішати найбільші проблеми сучасного. 2) Застарівше обладнання рішили поміняти на нове. 3) Постраждавші під час аварії на ЧАЕС терміново направлялись в лікарні Києва та області. 4) Випускники радо вітали свого бувшого класного керівника. 5) Це зауваження не торкається усіх пропускаючих учобу по хворобі. 6) Посивівший дідусь сидів на призьбі і щось читав. 7) Заросший бур'яном сад все ще давав врожай.

2. Робота з підручником.

Виконання вправи 243.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Творча робота з граматичним завданням.

— Прочитайте текст, знайдіть дієприкметники активного та пасивного стану. Складіть свій текст про біблійну легенду (за вибором), використовуючи дієприкметники. Побудуйте текст у формі розповіді-виступу на літературному гуртку.

Як Мати Божа оживила джерело

Легенда

Ішла Божа Мати зі святим Йосифом у гості до своєї тітки Єлисавети. Втоmlені спекою набрели на невеличке деревце, під яким сидів пастушок. Навколо нього паслися вівці, скубли суху траву і дуже хотіли пити.

— Чи дозволиш нам, хлопчику, відпочити в тіні твого дерева? — запитала Божа Мати.— І, може, покажеш нам якесь джерело, бо дуже хочеться пити.

Хлопець привітно всміхнувся, однак відповів зажуреним голосом:

— Будь ласка, відпочивайте, але малу тінь дає це дерево, бо висихає від посухи. А джерельце є тут недалеко, та зосталось у ньому лише трохи каламутної води. Я сам з овечками помираю від спеки і спраги.

— Дай нам скляночку цієї води! — попросив святий Йосиф. Хлопчик приніс скляночку теплої, скаламученої води. Мати Божа простягнула руку до неї і тільки доторкнулась, вода зробилася чистою і свіжою. Напилась і подала Йосифові. Потім пішла до висушеного джерельця і вилила в нього решту води. Дорогою скропила трохи деревце. У ту ж мить наповнилося джерело погожою водою, яка потекла на леваду й оживила траву. А дерево враз зазеленіло та вкрилося густим листом, закривши мандрівників і пастушка від пекучого сонця.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Опрацювати теоретичний матеріал про творення активних та пасивних дієприкметників.
2. Записати тези розповіді-виступу на основі біблійної легенди, записати опорні дієприкметники, визначити їх стан або виконати вправу 244.

УРОКИ № 34—35

Тема:	Відмінювання дієприкметників. Правопис головних у закінченнях дієприкметників.
Мета:	ознайомити семикласників з особливостями відмінювання дієприкметників, формувати вміння визначати відмінки та доцільно вживати дієприкметники у правильній відмінковій формі; розвивати вміння правильно писати відмінкові закінчення, виховувати допитливість, любов до мови.
Обладнання:	картки, дидактичний матеріал.

ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.

2. Індивідуальна робота з картками.

Картка 1

Від поданих дієслів утворіть активні дієприкметники теперішнього часу. Три з них уведіть до самостійно складених речень.

Карати, існувати, ізолювати, кипіти, лежати, гнітити, сяяти, радіти, нудьгувати, читати.

Картка 2

Від поданих дієслів утворіть активні дієприкметники минулого часу. Три з них уведіть до самостійно складених речень.

Почорніти, ліпити, позеленіти, зів'янути, розтанути, посвіжіти, спітніти, одерев'яніти, пошерхнути, тріснути.

Картка 3

Від поданих дієслів утворіть пасивні дієприкметники минулого часу.

Бракувати, лити, рубати, посилити, комбінувати, ігнорувати, залишати, лякати, відрахувати, роздути.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 222.

2. Практична робота.

Завдання I: списати речення, узгоджуючи дієприкметники з означуваними словами, виділити закінчення.

1) Оповит.. розмаїто-жовтим серпанком осені, садок задумливо дрімав. (*Г. Михайличенко*) 2) Крізь заґратован.. маленькі віконечка тихо лився сірий світанок. (*А. Головка*) 3) Коси дівчат заплетен.., кожна у віночку, а сорочки з тонкого полотна так

уже вибілен.. та вишит.. різними узорами, що не надивишся. (М. Олійник) 4) Сонце зараз було схоже на згасаюч.. в осиротілім полі осіннє багатство. (М. Стельмах) 5) Осяян.. сонцем, перед нами розкрився зовсім інший світ. (О. Довженко)

Завдання II: провідмінювати дієприкметники. Виділити відмінкові закінчення.

Усміхнений, прочитаний, закінчений, сяючий, зшитий.

Завдання III: визначити рід, число і відмінок дієприкметників за їхніми схемами. Дібрати до схем відповідні приклади.

___ому, ___ої, ___у, на___ій, ___их, ___ими.

3. Робота з підручником.

Виконання вправи 223.

4. Тренувальний диктант.

1897 рік, Британія. Найпотужніші судна королівського флоту вишикувались у дві лінії. Між ними легко проходить королівська яхта, супроводжувана двома бойовими фрегатами.

Раптом перед королівською яхтою виникло невеличке суденце, прикрашене величезною димовою трубою. Фрегати ринулися уперед, аби призвати нахабу до порядку. Та суденце дмухнуло димом і за мить зникло з очей.

Таким чином відомий учений Парсонс продемонстрував переваги вдосконаленого ним корабельного парового двигуна. Його не покарали, а замовили винайдену ним парову турбіну.

(З кн. «Калейдоскоп цікавих знань»)

— Випишіть дієприкметники, визначте їх стан, вид, час, відмінок.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Завдання учням.

— Уявіть себе вчителем. Як би ви пояснили школярам граматичний матеріал на тему «Відмінювання дієприкметників»? У якому стилі побудуєте розповідь? Наведіть кілька прикладів та складіть з ними речення.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Провідмінювати словосполучення, виділити закінчення у дієприкметниках *згаслий вулкан, опрацьована доповідь, зів'яле листя* або виконати вправу 226.

УРОК № 36

Тема:	<i>Зв'язне мовлення. Особливості побудови розповіді про процес праці.</i>
Мета:	ознайомити учнів з особливостями побудови розповіді про процес праці; розвивати логічне та образне мислення, пам'ять, увагу; виховувати любов до праці, повагу до трударів.
Обладнання:	тлумачний словник, дидактичний матеріал.

 ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Робота з текстом.

— Прослухайте текст. Визначте тип та стиль мовлення, тему та головну думку висловлювання. Доберіть заголовок.

Напередодні Різдва мама готувала кутю. Ми сідали на припічок і як заворожені спостерігали за її вправними рухами. Спочатку магуся ретельно промивала пшеницю й відварювала до м'якості разом із родзинками. Потім відкидала на сито, промивала холодною водою і ставила, доки вода стече. Далі висипала пшеницю на велику таріль, обливала медом, узваром, притрушувала товченими волоськими горіхами, які ми збирали на узліссі восени, та товченим маком.

Ми сиділи притихлі, мов гороб'ята, і чекали чуда. Адже завтра Різдво.

— Перекажіть ту частину тексту, яка безпосередньо розповідає про трудовий процес. Які слова вказують на послідовність виконання дій?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ
III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Слово вчителя.

Ми у своєму житті дуже часто спостерігаємо за працею людей чи виконуємо певну роботу самі. А як описати процес праці? Сьогодні на уроці ви навчитесь робити це правильно, грамотно, змістовно та красиво.

Спочатку послухайте пояснення про те, що таке процес праці.

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя.

(Учитель може скористатися теоретичним матеріалом підручника.)

Процес праці — система послідовно виконуваних трудових операцій, яка обов'язково має певний результат — вихідний продукт. Найдоцільнішою формою поінформування про процес праці є розповідь. Речення тексту будуються так: «відоме» — вказівка на діючу особу та на час виконання певних дій, «нове» — вказівка на дію.

Наприклад: Спочатку матуся ретельно промивала пшеницю й відварювала до м'якості разом із родзинками.

Розповідь про трудовий процес може бути складена в науковому, діловому та художньому стилях.

2. Робота з таблицею.

— Розгляньте таблицю «Порівняй».

Наукова, ділова розповідь про процес праці	Художня розповідь про процес праці
<p>Мета — передати конкретні узагальнені відомості про те, як потрібно виготовляти той чи інший продукт. Розповідь має характер інструкції, позбавлена емоційності, слова вживаються в прямому значенні;</p> <p>названі трудові операції стосуються не конкретного виконавця, а особи узагальненої, тому назва виконавця найчастіше відсутня, вживаються дієслова 3 ос. множ. Часто використовуються поєднання слів <i>можна, треба, необхідно, слід</i> з неозначеною формою дієслова.</p>	<p>Мета — викликати певне ставлення і до самої праці, і до її виконавця;</p> <p>розповідь образна, емоційна, вживаються художні засоби.</p>

3. Робота з текстом.

— Прочитайте текст і порівняйте його з поезією І. Калинця «Писанка», яку ви вивчали у 6 класі. Доведіть, що обидва тексти є розповіддю про трудовий процес. Визначте стиль кожного з висловлювань, свою думку обґрунтуйте. З'ясуйте, з якою метою створене кожне з висловлювань.

Писанки

Для писанок відбираються чисті й гарної форми яйця — найчастіше курячі, гусячі, качині та, як у сиву давнину, яйця голубів чи горлиць.

Для виготовлення власне писанок яйця перед роботою трохи підігривають, потім розтоплюють бджолиний віск і за допомогою писачків різної конструкції розписують їх. Писачки — це здебільшого металеві трубочки, прикріплені дротом до дерев'яного патичка, а також кістки риб, булавки, голки, навіть цвяшки.

Як же народжується писанка? Спочатку писачком наносять на нефарбоване яйце ті елементи орнаменту, які мають бути білими. Потім яйце занурюють у найсвітлішу фарбу (ясно-жовту). Затим на просохлу поверхню пофарбованого яйця наносять воскові лінії, які повинні бути ясно-жовтого кольору, і знову занурюють яйце у фарбу (темно-жовту); далі пишуть елементи темно-жовтого кольору й опускають яйце до ще темнішої фарби — червоної, тоді відповідно до темно-вишневої, коричневої або чорної. Нарешті яйце підігривають у печі чи гарячій воді, аби зійшов віск — і писанка готова. Аби одержати білі писанки, після нанесення кольорового орнаменту поверхню яйця знебарвлювали міцним капустяним квасом. Перед розписуванням, щоб знежирити, яйця обробляють оцтом або галуном.

(Е. Біняшевський)

4. Словникова робота.

— Прочитайте наведені слова. Представники яких професій могли б використати кожне з них у розповіді про свою працю?

Верстка, скальпель, указка, молекули, індикатор, опера, розрихлювач.

— Значення невідомих слів з'ясуйте за тлумачним словником.

5. Творча робота.

З а в д а н н я: скласти усну розповідь про процес праці, який найчастіше доводиться виконувати.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Бесіда за питаннями.

— Що можна вважати процесом праці?

— Що спільного та відмінного в розповідях про процес праці, складених у науковому та художньому стилях?

— Які засоби зв'язку речень у тексті використовуються при створенні розповіді про процес праці?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

У науковому та художньому стилях скласти розповідь про процес приготування улюбленої страви.

УРОКИ № 37—38

Тема:	Дієприкметниковий зворот. Відокремлення комами дієприкметникових зворотів (після означуваного іменника).
Мета:	дати поняття про дієприкметниковий зворот, навчити учнів визначати дієприкметникові звороти в реченні, формувати вміння правильно інтонувати речення з дієприкметниковим зворотом; розвивати логічне мислення; виховувати патріотичні почуття, повагу до пам'яті Т. Г. Шевченка.
Обладнання:	підручник, кодоскоп, дидактичний матеріал.

ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.
2. Практична робота.

— Запишіть речення, виділіть дієприкметники умовними позначками членів речення, визначте стан дієприкметників, позначте суфікси.

1) Битий небитого везе. 2) Не питай вченого, а питай бувало-го. (*Нар. творч.*) 3) Обличчя матері було невимовно прекрасне, освітлене любов'ю й радістю. Навіть півкола дрібних зморшок біля очей здавалися сяючими промінчиками. (*О. Донченко*)

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Спостереження над мовним матеріалом.

— Діти, прочитайте речення і порівняйте їх. У якому з речень дієприкметник вживається самостійно, а де із залежними від нього словами? Проаналізуйте постановку розділових знаків та зробіть висновки.

- 1) Аромат свіжовипеченого хліба розлігся на все село.
- 2) Запорозький дістав якийсь довгий пакунок, загорнутий у брезент. (*М. Зарудний*)
- 3) Денис, взутий у гумові чоботи, скочив у воду і потяг човен за ланцюг. (*Л. Дмитерко*)
- 4) Петро дивився на товариша хитрувато примруженими очима. (*А. Головка*)

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Опрацювання теоретичного матеріалу.
Підручник, с. 126.

2. Практична робота.

Завдання I: записати речення, спроектовані на дошку, позначити одиничні дієприкметники та дієприкметникові звороти, вставляючи пропущені букви та розділові знаки (речення подаються без вилучення розділових знаків).

1. Коси в дівчат заплет..ні, кожна у віноч..ку, а сорочки з тонкого полотна так уже вибіл..ні та вишиті різними узорами, що не надивиш..ся. (*М. Олійник*) 2. Вітром розмаятий вогонь в..ється, тріщить, готить. (*Леся Українка*) 3. Безмежний степ, укритий снігом, спав. (*М. Старицький*) 4. Небо, збіліле від спеки, вже сивіє, мов поп..ліє. (*Леся Українка*) 5. Мовчали закурені поля, пилювала насіч..на рубцями-переметами дорога, тільки діброва, до якої він саме дійшов, пересварювалася з хурвиною і вітром. (*М. Стельмах*)

Завдання II: з дієприкметниками *намальований, вимощений, розірваний, почищений, палаючий, побілілий* утворити дієприкметникові звороти, дібрати до них означувані слова і скласти речення.

Завдання III: замінити підрядні речення дієприкметниковими зворотами.

Зразок. Зображення, яке викарбували на монеті, має свою історію. Зображення, викарбуване на монеті, має свою історію.

- 1) Пісні, які створювала Сапфо, зворушували своєю ніжністю.
- 2) Прометей, якого прикували до скелі, подолав нелегкий шлях

від темряви до світла. 3) У чудовій пісні зустрічаємо красу, яку оспівав ще Софокл. 4) І. Котляревський переспівав «Енеїду», яку написав Вергілій. 5) Хмари, які нависли над обрієм, здавалися важкими і суворими.

Завдання IV: з кожної пари речень утворити одне, ускладнене дієприкметниковим зворотом.

1) Троянда усміхається сонцю шовковими пелюстками. Вони розтулені назустріч теплу і світлу. 2) Хмарини розкошують у блакитному небі. Вони розмлоєні останнім теплом осені. 3) Яблуні похиляли гілля до землі. Воно обтяжене медовими запашними плодами. 4) Лежить дорога. Вона прошита золотом. 5) Шлях покритий дрібним м'яким порошком. Він здається схожим на старого, змученого, знесиленого життям чоловіка.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Навчальний диктант.

«Тарасовою світлицею» назвав народ перший скромний музей Кобзаря, створений на Чернечій горі через 20 років після смерті поета. Потім музею не стало. А нині цю непоказну дерев'яну хатину, покриту солом'яною стріхою, знову бачать відвідувачі на Тарасовій горі. «Світлицю» збудовано заново.

«Тарасова світлиця» — це пам'ять про геніального письменника, це чисте джерело нашої національної гідності, врятоване від намулу безпам'ятства. Це символ величної духовності українського народу, його моральної краси.

(Із журналу)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Виписати з художньої літератури по три речення з дієприкметниковим зворотом перед означуваним словом та після нього.
2. Виконати вправу 216.

УРОК № 39

Тема.	Безособові дієслівні форми на <i>-но, -то</i> .
Мета:	ознайомити учнів з особливостями творення та вживання безособових дієслівних форм на <i>-но, -то</i> ; формувати вміння вирізняти їх у реченні та використовувати у власному мовленні; розвивати пам'ять, увагу, логічне мислення; виховувати любов до мови, пісні, фольклору.
Обладнання:	підручник, кросворд, дидактичний матеріал, аудіозапис народної пісні «Ой у полі жито копитами збито».

 ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.
2. Запитання і завдання учням.
 - Які дієслова називаються безособовими?
 - Прочитайте речення, вкажіть особові та безособові дієслова та скажіть, чим вони відрізняються.

1) Сива повновода хмара вже висіла над цілим степом. (*О. Гончар*) 2) Човна прибило до якогось півострова, порослого очеретом і травою. (*Г. Тютюнник*) 3) Мені тринадцятий минуло, я пас ягнята за селом. (*Г. Шевченко*)

3. Тренувальна вправа.
 - Перебудуйте особові речення в безособові та запишіть їх. У ролі якого члена виступають колишні підмети?

Війнув запах зотлілого листа. Холодний осінній дощ полив землю. Сиві розпатлані хмари заволокли небо.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ
III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемне запитання.

— Діти, на вашу думку, з якою метою в українській мові вживаються безособові дієслівні форми на *-но, -то*?

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя.

В українській мові від пасивних дієприкметників минулого часу з суфіксами *-н(ий)*, *-т(ий)* утворюються незмінні дієслівні форми на *-но*, *-то*, наприклад: *записаний* — *записано*; *прочитаний* — *прочитано*; *политий* — *полито*. Ці форми виражають дію неназваної чи невідомої особи, тому вживаються у безособовому реченні у функції присудка.

Дієслівні форми на *-но*, *-то* підкреслюють результат дії, а не саму дію.

2. Робота з підручником.

Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 146).

3. Практична робота.

— Прочитайте спроектовані на дошку речення, визначте безособові форми на *-но*, *-то*. Поясніть їх вживання.

1) Скільки складено пісень, легенд, переказів про рідну батьківську хату. (*В. Скуратівський*) 2) Посаджено першу яблунку. 3) Пшеницю вже скошено. 4) Листоношу було кинуте на пісок. (*Ю. Яновський*) 5) Серед лісу ставок прикрашено очеретом. (*Остан Вишня*)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 249.

2. Тренувальні вправи.

Завдання I: від поданих дієслів утворити пасивні дієприкметники, а від дієприкметників — безособові дієслівні форми на *-но*, *-то*.

Зразок. Зорати — зораний — зорано.

Вивчити, закрити, перечитати, визнати, виписати, виявити, відправити, подарувати, вишити, обговорити, спекти.

— З трьох утвореними безособовими формами складіть речення, підкресліть усі його члени.

Завдання II: записати сполучення слів, пояснити значення виразу *тут собаку зарито*, підкреслити дієслівні безособові форми на *-но*, *-то*; позначити орфограми, пов'язані з вживанням префіксів.

Тут собаку зарито, дано скарб, встановлено дослідженнями, збито копитами, передплату продовжено, знято з порядку

денного, облишено надію, підківку прибито, переселено з півночі на південь.

— Вираз *знято з порядку денного* введіть у речення.

3. Складання діалогу.

— Складіть діалог про підготовку до найближчого свята, використовуючи дієслівні форми на *-но*, *-то*.

4. Переклад українською мовою.

Прибор изобретен, рукопись найдена, ответ получен, враг разбит, вопрос решен, порядок установлен, расписание составлено, график изменен, кружок создан, стирка закончена, путь открыт.

5. Робота біля дошки.

— Прослухайте запис народної пісні «Ой у полі жито копи-тами збито». Яка стилістична функція безособових дієслівних форм на *-но*, *-то*? Першу строфу запишіть як самодиктант.

Ой у полі жито копи-тами збито,

Під білою березою козаченька вбито.

Ой убито, вбито, затягнуто в жито,

Червоною китайкою личенько накрито.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Розгадування кросворда.

З а в д а н н я: дібрати антоніми до поданих слів.

1) Освітлено (*затемнено*).

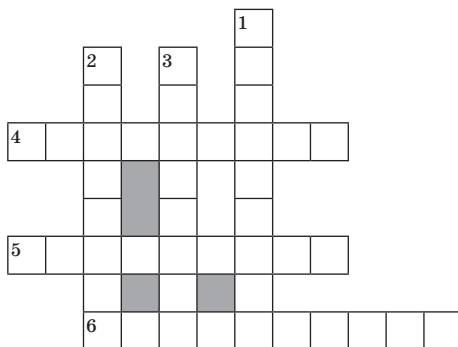
2) Зачинено (*відкрито*).

3) Збільшено (*зменшено*).

4) Привезено (*відвезено*).

5) Віднесено (*принесено*).

6) Нагріто (*охолоджено*).

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Скласти 4—5 речень, у яких присудками виступали б безособові дієслівні форми на *-но*, *-то* або виконати вправу 256.

УРОК № 40

Тема:	<i>Зв'язне мовлення.</i> Докладний усний переказ тексту з описом процесу праці.
Мета:	формувати вміння переказувати текст, що містить розповідь про процес праці; удосконалювати культуру усного мовлення, збагачувати словниковий запас учнів, виховувати любов і повагу до праці.
Обладнання:	текст переказу.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Бесіда за питаннями.

- Що називається процесом праці?
- Чим відрізняється розповідь про процес праці у науковому та художньому стилях?
- Що є «відомим» та «новим» у реченнях такої розповіді?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Читання тексту вчителем.

Ковальство

Пам'ятаєте, про що казкова змія просила коваля?

— Ковалю, ковалю! Скуй мені такий тоненький голосок, як у Телесикової матері!

До ковалів здавна ставились з великою повагою і водночас з упередженістю. Їх вважали чарівниками, що володіють мистецтвом перетворення металу на будь-які предмети. Коваль

міг порозумітися з усіма, навіть нечиста сила просила в нього допомоги.

В Україні ковальський промисел існував аж до середини ХХ століття. Кузня була розташована, як правило, на околиці села. Це була будівля, у якій було горно, закріплене на коліні ковадло, точило та корито з водою для гартування й охолодження виробів.

Традиційний інструмент коваля такий: великі молоти, малі молотки, кліщі, обценьки. Пізніше з'явилися пили-ножівки, ключі для нарізання різьби, ножиці для металу.

Процес кування відбувався так. Коваль розігрівав до червоного кольору шматок металу в горні, де горіло деревне вугілля (горіння посилювалося роздмухуванням полум'я за допомогою міхів). Далі він брав кліщами залізо, клав його на ковадло та бив по ньому молотом, надаючи потрібної форми. Часто ковалеві допомагав помічник. Зазвичай це був підліток, який виконував обов'язки молотобійця. Викувавши річ, її кидали в корито з водою для загартування.

Ковалі виготовляли зброю та різноманітні речі господарського призначення: сокири, ножі, молотки, лопати, цвяхи, замки, клямки, залізні ворота й огорожі.

Українські ковалі вміли плавити мідь та інші благородні метали, володіли майстерністю зварювання металів.

(205 сл.)

(Із журналу)

2. Бесіда з учнями.

— До якого типу мовлення належить текст?

— Яка тема і головна думка висловлювання?

— У якому стилі написано текст? З якою метою автор починає розповідь казковим сюжетом?

3. Пояснення лексичного значення слів.

У передженість — негативна, несправедлива думка, яка складається щодо когось чи чого-небудь наперед, до ознайомлення.

Горно — відкрита піч для нагрівання або плавлення металу.

Ковадло — рос. наковальня.

Міх — пристрій для нагнітання повітря для роздування вогню.

4. Пояснення орфограм у словах.

Ковальський, охолоджений, будь-які, допомагати.

5. Добір синонімів до слів.

Корито, шматок.

6. Робота в парах. Складання плану переказу.

Орієнтовний план

- 1) Давня повага й упередженість до ковалів.
 - 2) Сільська кузня.
 - 3) Традиційний інструмент коваля.
 - 4) Як відбувався процес кування:
 - а) розігрівання шматка металу в горні;
 - б) надання залізу потрібної форми на ковадлі;
 - в) загартування виробу у воді.
 - 6) Що виготовляли ковалі.
7. Повторне читання тексту.
8. Усне переказування тексту.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Опитування-інтерв'ю.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

— Що нового ви дізналися на уроці?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Записати переказ процесу виготовлення виробів з металу.

УРОК № 41

Тема.	Перехід дієприкметників у прикметники та іменники. Написання <i>-н-</i> у дієприкметниках та <i>-нн-</i> у прикметниках дієприкметникового походження.
Мета:	дати семикласникам поняття про перехід дієприкметників у прикметники та іменники, пояснити правила написання <i>-нн-</i> у прикметниках дієприкметникового походження, формувати вміння відрізнити їх від пасивних дієприкметників на <i>-ний</i> ; розвивати увагу, вміння аналізувати мовний матеріал, узагальнювати; збагачувати словниковий запас учнів; виховувати мовні смаки.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиця «Запам'ятай!».

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Проблемне завдання.

— Прочитайте словосполучення правого та лівого стовпчиків.
З'ясуйте, якими частинами мови є повторювані слова.

Смажене на вогні м'ясо — смажене м'ясо.

Вихована у школі дівчинка — вихована дівчинка.

Колотий голкою — колотий цукор.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Запитання до учнів.

— Як, на вашу думку, слід грамотно написати:

нездійснений чи *нездійснений*;

нездоланий чи *нездоланий*;

несказаний чи *несказаний*?

— Саме ці орфограми ми сьогодні маємо відпрацювати.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя.

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 154.)

В українській мові дієприкметники можуть втрачати властиві їм дієслівні ознаки й переходити до розряду прикметників. У цьому випадку вони виражають уже постійну ознаку предмета і не можуть мати при собі залежних слів. Наприклад, у словосполученнях *квашена капуста*, *смажена риба* слова *квашена* і *смажена* — прикметники, бо вони виражають постійну ознаку предметів. У висловах *в діжці квашена капуста*; *картопля*, *смажена на салі*, ті ж самі слова — дієприкметники, оскільки виражають ознаку предметів за дією і мають залежні слова.

Прикметники дієприкметникового походження можуть відрізнятися від дієприкметників наголосом.

Дієприкметники втрачають ознаки не лише дієслів, а й прикметників. У таких випадках вони виражають не ознаки предметів, а самі предмети, виступають їх назвами. Наприклад: *Полонених відправлено в глибокий тил.* (Ю. Яновський)

Одна *н* пишеться в суфіксах *-ан(-ян-)*, *-ин(-ін-)*, *-ен-*, *-он-* прикметників, *-ен-*, *-н-* дієприкметників.

Дві *н* пишеться у прикметниках, утворених від іменника з основою на *-н-*, у наголошених суфіксах *-енн-*; *-анн(-янн-)* прикметників, що вказують на найвищу міру ознаки.

2. Практична робота.

— Запишіть дієприкметники та прикметники дієприкметникового походження. Поясніть вживання *н* та *нн*. Поставте наголос.

Прочитаний, оновлений, зроблений, насипаний, бездоганий, неоцінений, нездоланий, незлічений, неоцінений, нездоланий, незлічений, благословенний.

3. Робота з пам'яткою.

— Розгляньте пам'ятку та запам'ятайте написання слів.

бажаний
святий — священний — священик
нежданий
негаданий

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 268.

2. Тренувальні вправи.

Завдання I: вставляючи пропущені літери, записати слова у дві колонки: у першу — з *-н-*, у другу — з *-нн-*.

Завершен..ий, безви..ий, зметен..ий, нежда..ий, притамá..ий, неподала..ий, неподóла..ий, нескáза..ий, нескáза..ий, скоше..ий, відда..ий, проведе..ий, благослове..ий.

Завдання II: списати, розставляючи, де потрібно, пропущені букви. Пояснити правопис.

- 1) Порвалася нескінчен..а розмова.
Тремтить вона, мов порван..а струна...
- 2) Коли б могли вони тим людям нагадати
Про поневолен..их, замучен..их братів,
Посажен..их поза залізні ґрати,
Віддан..их в руки навісних катів.

(З тв. Лесі Українки)

3) Незчислен..у кількість загадок, великих і малих, підносять нам природа зі своїх тайників. І як часто ми не знаходимо

до них прямої розгадки, не бачимо глибин..их, захован..их взаємозв'язків між різними явищами і процесами. (В. Мазенцев)

3. Переклад українською мовою.

— Перекладіть словосполучення українською мовою. Порівняйте написання дієприкметників в українській та російській мовах.

Несказанное слово, позолоченный купол, проданный товар, созванное совещание, радиофицированный район, обветренные губы, выглаженные брюки, сдержанный юноша, настроженный взгляд.

Складіть 3—4 речення зі словосполученнями (за вибором).

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Гра «Одним словом».

Ведучий читає вголос подані нижче словосполучення, пропонуючи замінити кожне з них прикметником дієприкметникового походження.

- 1) Який не можна збагнути, зрозуміти (незбагнений).
- 2) Який не може здійснитися (нездійснений).
- 3) Який не можна полічити (незлічений).
- 4) Якого не можна знищити (незнищений).
- 5) Якого не можна оцінити, дуже цінний (неоцінений).
- 6) Який не примирюється, не погоджується з чим-небудь (непримирений).
- 7) Який ніяк не скінчиться, дуже довго триває (нескінчений).
- 8) Якого не можна вблагати (невблаганий).
- 9) Якого важко або неможливо впізнати (невпізнаний).
- 10) Який охороняється законом від посягань з боку кого-небудь (недоторканий).
- 11) Якого не можна здолати (нездоланий).
- 12) Якого не можна виразити, передати словами (несказаний).

Це завдання можна провести у вигляді словниково-смыслового диктанту із само- чи взаємоперевіркою.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти словниковий диктант (14—18 слів) на вивчені протягом уроку орфограми або виконати вправу 274.

УРОК № 42

Тема:	<i>Не</i> з дієприкметниками.
Мета:	пояснити семикласникам правила написання <i>не</i> з дієприкметниками, формувати вміння правильно писати слова з цією орфограмою; розвивати вміння робити висновки та узагальнення, виховувати любов до рідного слова, української пісні.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, кодоскоп.

 ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.
2. Самостійна робота.

I варіант

1) Скласти по два речення таким чином, щоб слова *ми-нуле* і *поранені* були б в одному випадку дієприкметниками, а в іншому — прикметниками або іменниками.

2) Вставити пропущені *-н-* чи *-нн-*.

Несказа..е слово, незрівня..а поверхня, незліче..ий скарб, незрівня..а перспектива, неописа..а краса, незрівня..а сила, неописа..а знахідка.

3) Перекласти українською мовою словосполучення, ввести їх у речення.

Сосредоточенное внимание, подчеркнутые предложения, ограниченное время.

II варіант

1) Скласти по два речення таким чином, щоб слова *закохані* і *смажені* були б в одному випадку дієприкметниками, а в іншому — прикметниками або іменниками.

2) Вставити пропущені *-н-* чи *-нн-*.

Несказа..а радість, нескінче..ий малюнок; неоціне..а послуга, виснаже..ий вигляд, обсадже..і вербами, нездійсне..ий захід, нездійсне..а мрія.

3) Перекласти українською мовою словосполучення, увести їх у речення.

Раскрепощенный человек, окрашенная скамейка, неисчислимые богатства.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемне запитання.

— Згадаймо правила вживання *не* з прикметником та дієсловом.

Чи можемо сказати, що *не* з дієприкметником пишеться за правилами вживання *не* з прикметником чи *не* з дієсловом?

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Спостереження над мовним матеріалом.

— Розгляньте таблицю.

Виведіть правила написання *не* з дієприкметниками та порівняйте їх з теоретичним матеріалом (с. 159).

Разом	Окремо
Незасіяне поле стояло сиротою. Непрочитана книга лежала на столі.	Не засіяне зерном поле стояло сиротою. Не прочитана вчасно книжка не давала Оксані спокою. На ній був не шитий, а в'язаний костюм. Город не скопаний.

2. Робота з підручником.

Виконання вправи 276 (усно), 277 (письмово).

3. Тренувальні вправи.

(Учитель може запропонувати учням виконати вправи з підручника.)

Завдання I: записати словосполучення, спроектовані на дошку, знімаючи скісну риску, позначити і пояснити орфограми.

Не/скошена трава; не/полита досі розсада; не/бачена краса; не/бачена ніколи фортеця; не/скінчена розмова; не/скінченні мрії; не/замкнені двері; ще не/замкнені двері; ні чим не/підтверджений факт; ні до кого не/спрямоване слово; довго не/стихаючий вітер; ще не/дозрілі хліба; оті не/скошені трави; своєчасно не/скошена гречка.

Завдання II: записати речення під диктовку, пояснити написання *не* з дієприкметниками.

1) Неспіймана риба завжди найбільша. Не спіймана насправді риба обростає легендами. 2) Ненагіте залізо не зігнеш. Спеціально

не нагріте залізо не піддається обробці. 3) Лише мох вкриває оте віковічне, ніким не займане каміння. (А. Шиян) 4) Якщо бажаєш бути заможним, у праці будь непереможним. (Нар. творч.) 5) Благословенні ви, сліди, не змиті вічності дощами, мандрівника Сквороди з припорошілими саквами. (М. Рильський) 6) Встаю вже пізно, біжу неодягнений до вікна. (М. Коцюбинський)

4. Гра «Редактор».

— Відредагуйте прислів'я.

1) Дурням закон не писан. 2) У лінивого піч до спини не прив'язана, а приклеїна. 3) Чого Івась ненавчений, того Іван не буде знати. 4) Чоловіка б'ють нележачого, а ледачого. Пес бреше, бо співати не привичиний.

5. Складання діалогу.

— Складіть діалог за змістом одного з прислів'їв. У репліках використовуйте дієприкметники із заперечною часткою *не*.

6. Пояснювальний диктант.

Українська мова не збідніла, не вульгарна та кривоуста. Вона має свою особливу музикальність. Ця незбагненна душа нашої мови, як золотоносна ріка, виблискує на хвилях народної пісні, переливається в душу нації, творить почуттєву нерозривність українського серця й української землі. Геніальні композитори Моцарт і Бетховен, Глінка і Чайковський, Барток і Стравінський користувалися українськими мелодіями у своїй творчості, а це значить, що вони чули вібрацію найвищих небес нашої мови. Українська мова не придумана вчора. Вона — не сирота, вона має слов'янську родину і світову славу. (За Д. Павличком)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Заповнення таблиці «Знаю, вмію».

2. Опитування «Закінчіть речення».

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

«Мій найбільший успіх у засвоєнні матеріалу — ...».

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. З кожним із словосполучень скласти по два речення таким чином, щоб дієприкметники з *не* в першому випадку писалися разом, а в другому — окремо.

(Не)витрачена сила, (не)завершена робота, (не)зібраний урожай.

2. Сильним учням скласти лінгвістичну казку «Дієприкметник».

УРОК № 43

Тема.	Розбір дієприкметника як особливої форми дієслова. Повторення та узагальнення теми «Дієприкметник».
Мета:	повторити, узагальнити й систематизувати вивчене про дієприкметник; навчити виконувати розбір дієприкметника як частини мови; розвивати логічне мислення, вміння оперувати лінгвістичними термінами, застосовувати знання в нестандартних ситуаціях, виховувати потребу пізнавати мовні глибини.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, кодоскоп, словники, репродукції картини К. Білокур.

 ХІД УРОКУ

I. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Вступне слово вчителя.

Ви закінчили вивчення великої теми «Дієприкметник». Тож сьогодні треба систематизувати знання і з'ясувати рівень підготовленості до тематичного оцінювання: що ви добре засвоїли, а що треба надолужити.

Роботу на уроці ми побудуємо у формі «Лінгвістичного марафону».

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Бесіда.

— Які асоціації виникають у вас при слові марафон?

Вибудуймо асоціативний ряд.

— З'ясуйте лексичне значення слова *марафон*. При необхідності зверніться до тлумачного словника.

Марафон. 1. У легкій атлетиці найдовший біг на дистанцію 42 195 м. 2. Довготриваюча мистецько-публіцистична акція, звичайно добродійного характеру, у якій бере участь велика кількість виконавців, журналістів, громадських діячів.

Отже, у нашому випадку, марафон — це тривале і напружене змагання, конкурс.

Але я сподіваюсь, що це змагання стане цікавим і корисним для вас.

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Лінгвістичний марафон.

1) За поданим початком розкажіть про дієприкметник як особливу форму дієслова та його роль у мовленні.

«Яка я чудова форма дієслова! Мені приємно, що я поєдную в собі риси характеру дієслова (?) і прикметника (?). А ще додам: найчастішими моїми друзями є іменники, з якими я сполучаюся...»

— Заповніть пропуски та придумайте продовження тексту.

(Сильні учні розповідають заздалегідь написані лінгвістичні казки про дієприкметник.)

2) «Ланцюжок».

Потрібно один за одним назвати дієприкметники тільки такого стану та виду, якого є названий перший дієприкметник. Якщо ланцюжок переривається через помилку чи затримку, то наступний учень називає дієприкметник іншого стану.

Працюючий —

Горілий —

Сказаний —

Митий —

3) «Лінгвістична задача».

— Побудуйте лінгвістичне доведення твердження «Виділені слова — різні частини мови».

а) *Зоране* восени поле засіяли вівсом. *Вдалині* видніється *зоране* поле.

б) Під *лежачий* камінь вода не тече. *Лежачого* не б'ють.

4) Конкурс редакторів.

— Відредагуйте речення.

а) Діти гралися на привезеному піску нещодавно водієм вантажівки. б) На свіжому снігу чітко виднівся слід, залишений, схоже лисицею. в) Павло підняв монету, лежачу на підлозі. г) Поступово ми звикли до шуму, будячого нас. д) На схилах пагорбів, зарослими ліщиновими кущами, паслася череда корів.

5) Гра «Перекладач».

— Перекладіть спроектовані речення українською мовою. Зіставте написання дієприкметників в українській і російській мовах. Як перекладаються виділені у реченнях дієприкметники? Зробіть висновок про переклад таких дієприкметників українською мовою.

а) Тоня стояла у раскрытого окна. Она скучающе смотрела на знакомый, родной ее сад, на окружающие ее высокие

стройные тополя, чуть вздрагивающие от легкого ветерка. Ветер подхватывал опавшие листочки и тихонько катил их по дороге. (*Н. Островский*)

- б) Улицу намечали только деревья, растущие вдоль дороги, да кусты палисадника. (*Л. Воронкова*)
- б) «Узагальнення».

— З попереднього завдання випишіть усі дієприкметники та визначте їх морфологічні ознаки та синтаксичну роль.

Заповніть таблицю.

Дієприкметник	
Поч. форма	
Вид	
Час	
Стан	
Рід	
Число	
Відмінок	
Синтакс. роль	

7) Орфографічна вікторина.

— Запишіть слова під диктовку і поясніть відмінності у правописі слів.

- а) Невідступн..й; у прочинен..й, у недосяжн..м; на охолоджен..м;
- б) необ'їждже..ий, невпи..ий, несказа..ий, невпізна..ий;
- в) утвор..ний; род..мий, загор..ий, сп..лий;
- г) не/виплакані сльози; не/вичерпана енергія; не/витрачена сила; ніким не/займане каміння.

8) Конкурс на кращу творчу роботу. (Робота в групах.)

За репродукцією картин К. Білокур «Богданівські яблука» або «Цар Колос» скласти мініатюру, використовуючи дієприкметники активного та пасивного станів.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

1. Опитування-інтерв'ю.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

— Що вам найбільше сподобалося на уроці?

— Що не дало вам зійти з дистанції, де ви брали сили продовжувати марафон?

2. Складання сенкану за вивченою темою.

Алгоритм написання сенкану

- 1 - й рядок — тема — одне слова (іменник);
 2 - й рядок — означення — два слова (прикметники);
 3 - й рядок — активність, дія — три слова (дієслова);
 4 - й рядок — фраза, що виявляє ставлення автора до теми — чотири слова.
 5 - й рядок — асоціація до теми — одне слово (іменник).
3. Аргументоване оцінювання.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до тематичного оцінювання: «Дієприкметник», виконати вправу 285.

УРОК № 44

Тема.	<i>Тематична контрольна робота (тестування, аудіювання)*.</i>
Мета:	виявити й оцінити рівень знань і вмінь учнів з теми «Дієприкметник», перевірити здатність учнів сприймати на слух незнайомий текст, розуміти мету висловлювання, його зміст, причинно-наслідкові зв'язки, тему й основну думку; виховувати повагу до визначних особистостей в історії свого народу.
Обладнання:	тести з теми «Дієприкметник», текст для контрольного аудіювання та післятекстові запитання.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

* Учитель також може використовувати видання: Жовтобрюх В. Ф. Українська мова. 7 клас: Комплексний зошит для контролю знань (для шкіл з українською мовою навчання).— Х.: Видавництво «Ранок», 2009.

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Виконання тестових завдань.

I варіант

1. Дієприкметник — це:
 - а) самостійна незмінна частина мови;
 - б) самостійна змінна частина мови;
 - ✓ в) особлива форма дієслова;
 - г) безособова дієслівна форма.
2. Позначте рядок, у якому всі слова — дієприкметники:
 - а) вивчений, цікава, прочитаний;
 - ✓ б) присивілий, перемагаючий, зарослий;
 - в) атакуючий, сухий, відлітаючий;
 - г) охмарений, передплатне, потемніле.
3. Дієприкметник змінюється за:
 - ✓ а) родами, числами і відмінками;
 - б) часами і дієвідмінами;
 - в) родами та числами;
 - г) відмінками та числами.
4. Вкажіть рядок, у якому всі дієприкметники належать до пасивного стану:
 - ✓ а) сказаний, бачений, шитий;
 - б) посинілий, пламенючі, стоячий;
 - в) прогнилий, пожовклий, перемагаючий;
 - г) прочитаний, лежачий, допомагаючий.
5. Вкажіть речення, у якому є дієприкметниковий зворот.
 - а) Крізь загратовані маленькі віконечка тихо лився сірий світанок. (*А. Головка*)
 - б) Коси в дівчат заплетені, кожна у віночку. (*М. Олійник*)
 - в) На дверях висів великий посріблений щит. (*Ю. Мушкетик*)
 - ✓ г) На воді скрізь були розкидані зелені острівці, оброслі високим очеретом та лозою. (*І. Нечуй-Левицький*)
6. Вкажіть речення, у якому неправильно розставлено розділові знаки при дієприкметниковому звороті.
 - а) Дружно спаяний нарід дуже схожий на граніт. (*Нар. творч.*)
 - ✓ б) І дихає на мене давниною, огорнутий легендами, курган. (*М. Нагнибіда*)
 - в) Бриніла тиша, плетена зірками. (*І. Драч*)
 - г) Мені ще й досі берег сниться, залитий сонячним огнем. (*В. Сосюра*)

7. Вкажіть речення з безособовими формами на *-но, -то*.
- Вересень м'який повільно йде по травах полум'яних. (П. Дорошко)
 - Скульптор зачаровано дивився в далечінь... (О. Гончар)
 - Вранці виплило ясне сонечко. (М. Коцюбинський)
 - ✓ г) Скільки складено пісень, легенд, переказів про рідну батьківську хату. (В. Скуратівський)
8. Позначте рядок, у якому всі дієприкметники пишуться з *не* окремо.
- не/политі квіти; не/вибране поле;
 - не/стримані почуття; не/вгамовні діти;
 - ✓ в) не/виправлена вчителем помилка, не/відредагований учнем твір;
 - г) не/знайдений предмет, не/загнузданий кінь.
9. Позначте рядок, у якому всі слова пишуться з двома *ни*:
- ✓ а) нездійснё..ий, нездола..ий, неоціне..ий;
 - б) прихова..ий, застеле..ий, непримире..ий;
 - в) вар..ний, нездійсн..ий, нескáзан..ий;
 - г) просія..ий, незліче..ий, схиле..ий.
10. Складіть і запишіть речення з дієприкметниковим зворотом після означуваного слова.
11. Виконайте розбір дієприкметника як особливої форми дієслова, зніміть ризку.
В очах дівчини світяться іскри не/розтраченої ніжності. (О. Довженко)
12. Складіть речення, увівши до нього дієприкметник, що пишеться з *не* разом.

II варіант

1. Дієприкметник відповідає на питання:
- що роблячи? що зробивши?;
 - що робити? що зробити?;
 - що роблячий? що зроблений?;
 - ✓ г) який? яка? яке? які?.
2. Позначте рядок, у якому всі слова — дієприкметники:
- ✓ а) міцніючий, приспаний, зшитий;
 - б) осяяний, міцний, втомлений;
 - в) усміхнений, задумливий, високий;
 - г) прочитаний, тонкий, вибілений.
3. Дієприкметники мають такі часи:
- а) теперішній, минулий і майбутній;
 - ✓ б) теперішній і минулий;

- в) теперішній і майбутній;
 г) минулий і майбутній.
4. Позначте рядок, у якому всі дієприкметники належать до активного стану:
- а) убраний, підписаний, ріжучий;
 б) скошений, зіпсований, пожовклий;
 ✓ в) процвітаючий, лежачий, почорнілий;
 г) забутий, зроблений, засніжений.
5. Вкажіть речення, в якому є дієприкметниковий зворот.
- а) Ти дав мені дари, які я хотів, такі були й мої — неміряні, нелічені. (*Леся Українка*)
 ✓ б) Буйне серце, снами не сповите, погляд твій несло, як заповіт. (*А. Малишко*)
 в) Буйна і німа спить за вікном незаймана зима. (*М. Рильський*)
 г) Коли траплялась незатолочена місцина, Гуменний давав кілька хвилин перепочинку. (*О. Гончар*)
6. Укажіть речення, у якому допущено помилки при постановці розділових знаків при дієприкметниковому звороті.
- ✓ а) Осяяні сонцем, гори блищать. (*Олександр Олесь*)
 б) Ось він сидить на невідільницькій лаві, закутий у ланцюги. (*М. Пригара*)
 в) На березі хвилястої Десни стояло місто, оповите в сні. (*М. Рильський*)
 г) Піщаний вал, нагорнутий хвилями прибою, відділяв море від гущавини, створеної розлогими кущами... (*М. Трубілаїні*)
7. Укажіть речення з безособовими формами на *-но*, *-то*.
- а) Багато ворогів полягло на твоїх валах, під кріпосними стінами твоїми, впало на вулицях міста від твого караючого гніву.
 ✓ б) Козакам було доручено давати скрізь відсіч поганству. (*С. Тельнюк*)
 в) І хтось великий не велить про пережите говорить. (*О. Олесь*)
 г) За горами гори, хмарою повиті, засіяні горем, кровію политі. (*Т. Шевченко*)
8. Позначте речення, у якому допущено помилку при написанні *не* з дієприкметниками:
- а) не вимитий, а протертий; не прив'язаний звечора;
 б) не затоплені повинню; неполита ділянка;
 в) незавершена робота, нерозкраяна паляниця;
 ✓ г) Яблука незірвані. Червоніли не зірвані яблука.

9. Позначте рядок, у якому всі слова пишуться з однією *н*.
- Невпи..ий, непримире..ий, невблага..ий;
 - незліче..ий, нездола..ий, невдоволе..ий;
 - ✓ невиснаже..ий; неврівноваже..ий, прихова..ий;
 - стара..ий, недозвол..ий, нагородже..ий.
10. Складіть і запишіть речення з дієприкметниковим зворотом перед означуваним словом.
11. Виконайте розбір дієприкметника як особливої форми дієслова, зніміть ризку.
- Яскраво горіли ще ніким не/перетоптані чепурні квітники. (О. Гончар)
12. Складіть речення, увівши в нього дієприкметник, що пишеться з *не* окремо.
2. Проведення контрольного аудіювання.
- 1) Читання тексту вчителем.

«Георгіус зі Львова»

Син дрогобицького ремісника Юрій Котермак був ще зовсім малим, коли померла його мати.

Батько мріяв, щоб син став ученою людиною, й послав його в науку до дяка.

Юрій швидко навчився грамоти і виявився найкращим учнем.

Якось дяк сказав учням: скоро вони побачать затемнення сонця. Деякі не повірили: звідки він може те знати? Та ось настав день, і вони, вражені, спостерігали затемнення. Люди плакали, боялися, що настав кінець світу. Але дяк заспокоїв їх: скоро сонце знову буде таким, як завжди. І справді, незабаром затемнення зникло, сонце повернулося на небо. Навчитель пояснив: він вирахував це явище за книгами. Його слова особливо вразили Юрія Котермака. Він вирішив учитися, щоб стати звіддарем і знати все, що відбувається в небі. Так і з'явилася в нього мрія поїхати згодом по науку за кордон. Але тут і впало на його дитячі плечі нове нещастя — помер батько. Лишився Юрій круглим сиротою.

Дрогобицькі власті не лишили його напризволяще: влаштували писарчуком у Львові, де хлопець мав змогу не тільки працювати, а й навчатися. Юрій удосконалював знання з латини, вивчав інші мови. Львівські купці часто брали Котермака з собою до інших країн. У Львові хлопець закінчив кафедральну школу, а в 1469 році він — уже студент Краківського університету.

Ходить на лекції з філософії, астрономії, медицини й математики. І ось нарешті весь курс наук завершено. Він успішно

складає екзамени, йому присуджують звання магістра. Тепер має право сам читати лекції в університеті.

Але Юрій мріє побувати в інших країнах, що славляться своїми науковими центрами, йому сняться бібліотеки з тими книгами, яких ще не читав.

І ось із валкою купців він вирушає до знаменитого італійського міста Болонья, де є відомий на всю Європу університет. Влаштується туди викладачем і кілька літ читає лекції з астрономії. У Болоньї пише свою знамениту наукову працю з астрономії, потім з'являються праці з інших наук.

Але жив славетний учений надзвичайно бідно. Плата за читання лекцій в університеті була мізерною, а багатих покровителів Котермак не мав.

А його праці вже переписують у Франції, Німеччині, Угорщині. Він давно став відомим на всю Європу. Астроном, філософ, медик, письменник — і все це одна людина: Юрій Котермак, однаково талановитий у різних науках і літературній творчості.

1481 року в Болоньї обирали ректора університету. Поміж імен претендентів на цю почесну посаду було названо і його ім'я. І яке ж було здивування Юрія Котермака, коли він дізнався результати голосування: від цього дня ректор — Юрій Дрогобич (так називали нашого геніального земляка в Болоньї).

А в Європі вже з'являється книгодрукування. Наукові праці Котермака розходяться по світу, тепер вони є в бібліотеках усіх університетів.

Скінчився період його перебування на посаді ректора. Котермак виношує мрію повернутися на батьківщину. І ось він — на рідній землі. Сумними новинами зустріла вона його. Спустошливі набіги татар, чергове зруйнування Києва, пограбовані храми. Вчений шукає, де застосувати свої знання й талант, але не знаходить. А він так прагне прислужитися рідному краю. Нарешті рішення прийнято: поїде до Кракова й опікуватиметься тим, аби здібні юнаки з України здобували освіту в тамтешньому університеті.

Тут він — професор медицини. На все місто йде добра слава і про лікаря-практика Юрія Дрогобича (ще його називали Георгієм з Русі і Юрієм зі Львова). Він зціляє багатьох хворих, сам винаходить і виготовляє ліки. Тепер Котермак носить титул «королівського лікаря Георгіуса зі Львова». Його лекції в університеті слухає славетний у майбутньому вчений Миколай Коперник. Юрія Котермака постійно оточують студенти з України, яким він активно допомагає. Так, даремно він обрав Краків — найближчий до рідного краю вузівський центр.

Починався 1494 рік. Котермак почувався зле — доймали хвороби, бо не минулися безслідно бідування й життя надголодь у студентські літа. 4 лютого в одній із книг краківської бібліотеки з'явився лаконічний запис: «Георгіус Дрогобич помер тут у третій день тижня (вівторок) близько 23-ї години».

(602 сл.)

(Федір Михайленко)

- 2) Проведення тестування.
1. Батько Юрія мріяв, щоб син...
 - а) став багатим;
 - б) став щасливим;
 - в) став гарним майстром;
 - ✓ г) став ученою людиною.
 2. Мрія вивчитися, щоб стати звіддарем, виникла у хлопця під враженням того, що:
 - а) хлопець побачив сонячне затемнення;
 - ✓ б) дяк передбачив затемнення сонця;
 - в) хлопчик злякався затемнення;
 - г) він дуже поважав дяка, а той розповідав про звіддарів.
 3. Після смерті батька Дрогобицькі власті...
 - а) лишили хлопця напризволяще;
 - б) допомагали йому харчами;
 - ✓ в) влаштували писарчуком у Львові;
 - г) відправили його на навчання у Львів.
 4. У 1469 році Юрій Котермак став студентом...
 - ✓ а) Краківського університету;
 - б) Львівського університету;
 - в) Болонського університету;
 - г) Києво-Могилянської академії.
 5. У Болонії Котермак пише свою знамениту працю з:
 - а) фізики;
 - б) астрономії;
 - в) філософії;
 - г) медицини.
 6. Жив славетний учений...
 - а) у розкошах;
 - б) не в розкошах, але на життя вистачало;
 - в) просто;
 - ✓ г) надзвичайно бідно.
 7. Юрій Котермак — енциклопедист, але він не був:
 - а) письменником;
 - б) медиком;
 - ✓ в) хіміком;
 - г) філософом.
 8. 1481 року Ю. Котермака обирають ректором:
 - а) Краківського університету;
 - ✓ б) Болонського університету;
 - в) Дрезденського університету;
 - г) Варшавського університету.

9. Юрієм Дрогобичем називали нашого геніального земляка в:
 а) Кракові; ✓ в) Болоньї;
 б) Києві; г) Львові.
10. Після закінчення терміну перебування Ю. Дрогобича на посаді ректора, він виконує мрію...
 ✓ а) повернутися на батьківщину;
 б) мандрувати по світу;
 в) написати дисертацію;
 г) заснувати власну школу.
11. Чому текст називається «Георгіус зі Львова»?
12. Як Юрій Котермак вирішив прислужитися рідному краю після повернення на батьківщину?

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити орфограми, пов'язані з написанням дієприкметників.

УРОК № 45

Тема:	<i>Зв'язне мовлення.</i> Письмовий докладний переказ тексту з елементами опису процесу праці.
Мета:	удосконалювати вміння докладно переказувати текст, що містить розповідь про процес праці; удосконалювати культуру писемного мовлення; збагачувати лексичний запас учнів, виховувати поважливе ставлення до людей та їхньої праці.
Обладнання:	текст переказу, тлумачний та орфографічний словники.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Читання тексту вчителем.

Гончарі

Не боги знаходили і добували глину, тим більше не вони ліпили і випалювали горщики. Загальні гончарні форми брали початок ще з часів Київської Русі і навіть раніше. Проте кожний

тип гончарних виробів мав свої особливості, зумовлені і місцевими традиціями, і сортом глини, і майстерністю гончара.

Тільки спеціалісти могли розібратися у сортах глини. Скажімо, полтавські гончарі розрізняли «піскувату» — піщанисту вогнетривку глину, «сипець» — сильно піщанисту глину, «жорстку» — велико-зернисту глину, «наглинок» — жовтувато-зелену глейку глину.

Гончарі використовували глину в чистому вигляді, а також у різноманітних сумішах. Її привозили з «глинища» і зберігали на подвір'ї. Чим довше вона там лежала, тим краще. За необхідності її заносили у майстерню і заливали водою. Замішану, як тісто, глину били веслами, колотили дерев'яними молотками — «довбями», «стругали спеціальними «стругами», зробленими з уламків коліс, або різали дротом. Після цього глину розкачували у різної довжини ковбаски.

Від них гончар відщипував шматочки і обробляв спочатку на ручному, а пізніше на важкому ножному гончарному крузі. Після обробки вироби сушили на подвір'ї або в домашній печі. Остання операція — випалення. Його здійснювали у гончарній печі. Вироби у піч ставили рядами, між якими були переділки. Необхідно було стежити за температурою. Випалення часто тривало близько доби і поділялося на три етапи: випалення на слабкому, середньому та сильному вогні. Вистигали вироби під нічним склепінням.

Чимало виробів покривалися поливою, яку одержували з піску та окису свинцю. А для розпису використовували фарбу, яку наливали у коров'ячий ріжок, у вузький кінець якого було вставлено перо.

(234 сл.)

(За В. Супрунком)

2. Бесіда за питаннями.

- До якого типу мовлення належить текст?
- Яка тема та головна думка висловлювання?
- Визначте стиль тексту.
- Що ви знаєте про гончарство в Україні?
- Яку глину розрізняли полтавські гончарі?
- Звідки її привозили?
- Яка технологія підготовки глини до обробки на гончарних кругах?
- Що вам відомо про випалення виробів?
- Як їх оздоблювали?

3. Попередні вправи.

1) З'ясуйте значення фразеологізму «Не святі горшки ліплять».

2) Розкрийте дужки, дібравши префікс у словах.

(З-,с-)находили, (ви-,ве-)палювали, (роз-,рос-)різняли, (при-,пре-)возили; (роз-,рос-)качували, (с-,з-)початку, (роз-,рос-)пис.

3) Поясніть орфограми у словах та словосполученнях.

Київська Русь, полтавські, подвір'я, випалення, жовтувато-зелена, коров'ячий.

4. Словникова робота.

Г л е й к а — в'язка;

д р і т — тонкий прут з металу;

п о л и в а — глазур.

5. Колективне складання плану тексту.

Орієнтовний план

1) Особливості гончарних виробів.

2) Сорти глини.

3) Технологія підготовки глини до роботи.

4) Обробка.

5) Сушка.

6) Випалення.

7) Полива.

8) Розпис.

6. Повторне читання вчителем тексту.

7. Самостійна робота учнів над переказом у чернетках.

8. Редагування тексту.

9. Написання переказу.

III. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Заключна бесіда.

— Які труднощі ви відчували в роботі?

— Як їх подолали?

— Що, на вашу думку, вдалося, а що — ні?

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Дібрати матеріал про традиційні українські ремесла.

ДІЄПРИСЛІВНИК

УРОК № 46

Тема.	Дієприслівник як особлива форма дієслова: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль.
Мета:	дати поняття про дієприслівник як особливу форму дієслова, формувати вміння розпізнавати дієприслівники в тексті, визначати їхні граматичні ознаки та синтаксичну роль; розвивати спостережливість, увагу, пам'ять, виховувати працелюбність, любов до навчання.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиця «Дієприслівник».

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемне запитання.

— З яких частин складається слово *дієприслівник*? Висловіть своє припущення стосовно цієї назви.

III. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя з використанням узагальнюючої таблиці «Дієприслівник».

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 163—164.)

Дієприслівник — незмінювана дієслівна форма, яка означає додаткову дію, що супроводить головну, виражену дієсловом, і відповідає на питання *що роблячи? що зробивши?*

Давайте розглянемо узагальнюючу таблицю «Дієприслівник».

діє + прислівник поєднує ознаки	
дієслова	прислівника
вид доконаний або недоконаний <i>живучи, проживши; ідучи, пройшовши</i>	незмінний: <i>відкидаючи, трапляючись, переповівши..</i>
перехідність/неперехідність <i>вмиваючи (кого? що?), вмиваючись</i>	Виконує роль обставини <i>Пройшовши півдороги, повеселів (часу); З одного місяця люди переходили на друге, шукаючи волі (Панас Мирний) (мети); Задумався, загадавши щось (причини), а також умови, способу дії</i>
час теперішній або минулий (лише 2 часи): <i>знаючи, знавши</i>	
може мати залежні слова (іменник, займенник, прислівник) <i>спланувавши (як?) вдало (що?) роботу</i>	

2. Практична робота.

— Прочитайте речення. Вкажіть слова, що означають головну дію або стан, та слова, що означають додаткові дію або стан.

- 1) Схилив голову, простягаючи водночас руку. (*В. Шевчук*)
- 2) Схилившись на мур, Інна в задумі слухає тишу цієї цикадної ночі, що так ніжно тримає на собі всіяний зорями небосхил. (*О. Гончар*)
- 3) Перебуваючи на Україні, ви ще глибше відчуєте, ким був і є для нашого народу Тарас Шевченко. (*О. Гончар*)

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тренувальна вправа.

— Прочитайте. Випишіть дієприслівники разом зі словами, до яких вони відносяться. Усно поставте питання та назвіть ознаки дієслова й прислівника.

- 1) Я на гору круту крем'яну буду камінь важкий підіймать і, несучи вагу ту страшную, буду пісню веселу співать. (*Леся Українка*)
- 2) Летять хмарки, летять дороги, зібгавши куряву під ноги. (*І. Драч*)
- 3) Сонце заходить, цілує гай. (*М. Вороний*)
- 4) Далеко за обрій дорога вигиналась, зникаючи десь під самим сонцем. (*О. Гончар*)
- 5) Запаливши пожежу на сході, сонце довго вагалось — виходити чи не виходити. (*Ю. Збанацький*)

2. Вибірковий диктант.

— Із поданих форм дієслова випишіть дієприслівники, визначте вид кожного.

Розмовляючи, підбадьорений, одягнуто, схиляючись, натомлено, збираючись, бажаючи, відірвати, відірваний, відірвавшись, молодіти, молодіючий, молодіючи, умивати, умито, умивши, умившись, розказати, розказано, розказуючи.

3. Переклад українською мовою.

— Перекладіть слова українською мовою. З двома дієприслівниками складіть речення.

Победив, выздоровев, прислушався, увидя, простяся, прочитає, радуєся, смееся, приглашая.

4. Розподільний диктант.

— Розподіліть сполучення слів у два стовпчики: I — ті, що мають у своєму складі дієприслівник, II — ті, що мають слова, однозвучні з дієприслівником (іменник, прикметник, дієприкметник). Назвіть ознаки, які відрізняють дієприслівник від однозвучних частин мови або дієслівних форм.

Пахнучи, троянди наповнювали повітря ароматом — пахучі фіалки; несучи ранець — несучі птахи; знаючи свою вдачу — знаючі люди; благаючи маму не затримуватись — благаючі очі; довго зростаючи — зростаючі діти; терплячи поразку — терплячі малюки; завідуючи музеєм — завідуючі музеями.

5. Робота біля дошки.

— Вставте пропущені літери, зніміть скісні риси, підкресліть дієприслівники, визначте їх синтаксичну роль.

Не сп..тавши броду, не/лізь у воду. Не нах..лившись, з кр..ниці води не/нап'єш..ся. Не навчивши в п..люшках, не/навчиш..і в подушках. М..ясом хвал..т..ся, юшки не ївши. Не/скуби, не..повивши. (*Нар. творч.*)

— Складіть за одним з прислів'їв оповідання-ілюстрацію і запишіть його в зошит. В оповіданні використовуйте дієприслівники.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Заповнення таблиці «Знаю! Вмію!».

Знаю!	Вмію!

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти усне повідомлення на лінгвістичну тему «Дієприслівник як особлива форма дієслова: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль», виконати вправу 289.

УРОКИ № 47—48

Тема:	Вид і час дієприслівників. Дієприслівники доконаного і недоконаного виду, їх творення.
Мета:	дати семикласникам поняття про вид і час дієприслівників, формувати вміння утворювати дієприслівники доконаного і недоконаного виду, правильно вживати їх у мовленні; розвивати орфографічну пильність, виховувати любов до природи, бережливе ставлення до неї.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиця «Творення дієприслівників».

ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

- Бесіда за питаннями.
 - Що називається дієприслівником?
 - Які ознаки дієслова та прислівника властиві дієприслівникові?
 - Яка його синтаксична роль?
- Заслуховування лінгвістичних повідомлень.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемне завдання.

— Доведіть чи спростуйте твердження: «Дієприслівники недоконаного виду можуть виступати лише в значенні теперішнього і майбутнього часу, а дієприслівники доконаного виду можуть виражати минулий час».

— Чи достатньо ви маєте знань, щоб розв'язати проблемне завдання? Якої допомоги потребуєте?

Засвоєння теми сьогоднішнього уроку допоможе вам у цьому.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя з використанням таблиці «Творення дієприслівників».

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 177.)

Дієприслівники недоконаного виду (НДВ) відповідають на питання *що роблячи?*

Утворюються від основ дієслів теперішнього часу НДВ за допомогою суфіксів *-учи-* (*-ючи-*), *-ачи-* (*-ячи-*).

Дієприслівники НДВ можуть виступати в значенні теперішнього, минулого, майбутнього часу. Це залежить від часу основного дієслова. Наприклад: Тепер, співаючи, дівчата тією стежкою *ідуть* на спільну працю. (М. Рильський) Основна дія виражена дієсловом *ідуть* у формі теперішнього часу, додаткова дія збігається з основною, тому дієприслівник *співаючи* означає дію теперішнього часу.

Дієприслівники доконаного виду (ДВ) утворюються від інфінітивної основи з допомогою суфікса *-ши* або *-вши*.

Дієприслівники ДВ можуть виражати минулий або майбутній час, що залежить від того, у якому часі стоїть основне дієслово. Наприклад: Древа стояли в снігу, настобурчившись замерзлимими гілочками. (М. Коцюбинський) Дієприслівник *настобурчившись*, як і дієслово *стояти*, означає дію минулого часу.

Творення дієприслівників

Вид і час	Питання	Як утворюються	Приклади
недоконаний вид (лише), теперішній час	<i>що роблячи?</i>	основа тепер. часу (недок. виду) + <i>-учи</i> , (<i>-ючи</i>), <i>-ачи</i> , (<i>-ячи</i>)	<i>тягн-уть тягнути; гра-ють граючи; леж-ать лежачи; воз-ять возячи; ри-ють риючи</i>
доконаний і недоконаний (рідше) вид, минулий час	<i>що зробивши?</i> <i>що роблячи?</i>	основа інфінітива (док. і недок. виду) + <i>-ши</i> , <i>-вши</i>	<i>гра-ти гравши; леж-а-ти лежавши; ри-ти ривши; коси-ти косивши; біг-ти бігши</i>

2. Практична робота.

— Від поданих дієслів утворіть дієприслівники доконаного і недоконаного виду, суфікси позначте.

— Знати, працювати, ламати, гойдати, вчити, творити, спекти, вирвати, змішати, хвилюватися, розшукати.

Зробіть висновки.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тренувальна вправа.

— Спишіть текст, замінюючи виділені слова дієприслівниками, визначте їх вид.

Їдальня на дереві

Діти сп..нилися, завмерли, затихли і здал..ку спост..рігали, як першим прил..тів у свою їдальню горобець-молодець. Він сів на дошку і сторо..ко оз..рається на всі боки, почав шви..ко дз..обати насіння.

Ось уже й другий сів на гілку, теж оз..рает..ся, ніби ч..кає своєї черги. А тут невідомо звідки взялася синиця. Вона пер..стригнула з гілки на гілку, потім з розгону підл..тіла до їдальні, вхопила якесь насін..я і знову на гілку.

(За О. Копиленком)

2. Робота з підручником.

Виконання вправи 323.

3. Вибірковий розподільний диктант.

— Випишіть дієприслівники недоконаного виду у перший стовпчик, а доконаного — у другий.

1) Хлюпотить у бухті мала хвиля, б'ючись в броньовані тіла кораблів. (В. Кучер) 2) Я знову, напружуючи сили, борючись із чимось важким, що навалювалось і давило мені на голову, підводився і знову плівся далі, не знаючи, куди я йду. (Г. Тютюнник) 3) Дуже важким видалось Хариті те відро з водою, бо, поставивши його на землю, хвилинку стояла нерухомо, спершись на припічок, важко дихаючи. (М. Коцюбинський) 4) Дуби застигли, схиливши могутні голови в білих снігових шапках, завмерли в безнадії, чекаючи з жахом ворожого удару. (М. Збанацький) 5) Загартувавшись в росах, неначе гострий плуг, зоря врізається між досвітком і ранком і, приоравши ніч, кладе на виднокруг окраєць сонця в рушничку серпанку. (Д. Ткач)

4. Творча робота.

— Із кожного ряду слів складіть речення. У вас вийдуть дві народні прикмети і два правила поведінки, взяті з народної педагогіки.

Тріщить, стерня, дощ, буде, ламаючись; жовті, й, проліски, білі, схиляючись, віночки, дощу, закривають, чека; не, миніть, не, чоловіка, привітавши; клятви, переступивши, щоб, її, додержуйтесь, не погубити, своєї душі.

(Стерня, ламаючись, тріщить — буде дощ. Жовті й білі проліски, схиляючись, віночки закривають — чекай дощу. Чоловіка не миніть, не привітавши. Додержуйте клятви, щоб переступивши її, не погубити душі своєї.)

— На основі останнього речення складіть усний міні-роздум.

5. Складання діалогу.

— Складіть і розіграйте діалог на тему «Чи треба вітатися з незнайомцями». У репліках діалогу вживайте дієприслівники доконаного і недоконаного виду.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Скласти кросворд з виучуваної теми.
2. Виконати вправу 325.

УРОК № 49

Тема:	<i>Зв'язне мовлення.</i> Контрольний докладний переказ тексту розповідного характеру.
Мета:	перевірити вміння переказувати текст, враховуючи його особливості; розвивати логічне мислення, культуру мовлення, збагачувати словниковий запас учнів; виховувати любов до праці.
Обладнання:	текст переказу.

ХІД УРОКУ

I. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Читання тексту переказу.

Український Лівша

Мабуть, ви всі знаєте сказання М. С. Лескова про Лівшу. Російський умілець зумів підкувати блоху, перевершивши зарубіжних майстрів. Відтоді вислів «підкувати блоху» означає тонку роботу.

Чи знаєте ви, що в Україні працюють чародії мікромініатюр, вироби яких просто фантастичні. Одним із них є Микола Сергійович Сядристий.

Відвідувачі всесвітньої виставки в Монреалі відмовлялися повірити своїм очам. Під потужним мікроскопом вони бачили працюючий замок. В одному кубічному міліметрі можна було вмістити 50 тисяч подібних виробів!

Пізніше майстру вдалося виготовити найменшу на Землі шахову фігуру. Пішак із золота був менший від макового зерняти у три мільйони разів!

М. С. Сядристий — творець найменшого у світі «Кобзаря». Чотири місяці трудився майстер над виготовленням книги. Площа її обкладинки — 0,6 квадратного міліметра. Тобто, на торці сірника можна вмістити сім таких творів. Книга легко проходить через вушко голки. Не зважаючи на мікроскопічні розміри, у ній — 12 сторінок, на яких розміщено портрет поета, повні тексти віршів «Садок вишневий коло хати», «Заповіт» та інші поезії.

Книга зшита звичайною павутинкою. Справа у тім, що найтонші нитки були б для неї як канати. Сторінки зроблено з ялинкової іграшки. Папір найкращої якості був дуже грубий. Обкладинку виготовлено із пелюсток безсмертника золотисто-жовтого кольору і прикрашено з обох боків золотими смужками.

Щоб ви зрозуміли всю складність роботи, назву лише одну деталь.

Виготовляючи такі фантастично малі речі, майстер іноді виконував операції між... ударами серця. Навіть пульс, дихання могли завадити точності, пошкодити деталь.

(224 сл.)

(Із журналу)

2. Самостійне складання плану.
3. Повторне читання тексту.
4. Складання чорнового варіанта переказу.

5. Редагування тексту.
6. Написання переказу в чистовиках.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти діалог про професії батьків, у репліках діалогів використати дієприслівники.

УРОК № 50

Тема:	Дієприслівниковий зворот. Коми при дієприслівниковому звороті й одиничному дієприслівнику.
Мета:	дати семикласникам поняття про дієприслівниковий зворот, формувати вміння знаходити та відокремлювати в реченнях дієприслівникові звороти та одиничні дієприслівники; розвивати пунктуаційну грамотність; виховувати любов до природи.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, картки для самостійної роботи.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.
2. Самостійна робота.

I в а р і а н т

1) З поданого тексту випишіть дієприслівники у дві колонки: у першу — НДВ; у другу — ДВ.

Дівчата рухалися міжряддями, повільно наближаючись до шляху. Там, де вони проходили, з соняшниками творилося щось дивовижне. Втрачаючи свій царський, дрімотний спокій, вони зненацька оживали, золоте тарілля, здавалось, само розігнавшись, летіло стрімголов назустріч одне одному і, з'єднавшись на мить у поцілунку, знов розліталось врзнібіч, і вже знову вільно сміялося, пустотливо погойдуючись, сяючи розімлілим золотом до сонця.

(О. Гончар)

- 2) Виконайте синтаксичний розбір першого речення.
- 3) Випишіть у стовпчик усі дієслова, утворіть від них дієприслівники, вкажіть вид, позначте суфікси.

II варіант

- 1) З поданого тексту випишіть дієприслівники у дві колонки: в першу — НДВ; у другу — ДВ.

Каштан

Весною він цвів білим цвітом, піднявши до сонця свої свічки. Влітку листя на гіллі, передчасно пожовкнувши, скручувалося і поволі осипалося, встеляючи іржавою кушпелою тротуари.

Каштан стояв обпалений сонцем, затиснувши в своїх кулачках зеленаво-жовті їжачки, їх залишилося небагато.

Теплі вересневі дощі ніби повернули каштанові загублену молодість.

Коріння, набравшись вологи з глибини землі, погнало соки стовбуром до кожної гілочки, до кожної бруньки.

(За І. Цюпою)

- 2) Виконайте синтаксичний розбір першого речення.
- 3) Випишіть у стовпчик усі дієслова, утворіть від них дієприслівники, вкажіть вид, позначте суфікси.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемне завдання.

— Поясніть постановку розділових знаків у реченнях.

Усміхаючись, альпініст розповідає про останнє сходження.

Альпініст розповідає про останнє сходження посміхаючись.

Альпініст, загадково посміхаючись, розповідає про останнє сходження.

— Чи достатньо ви маєте знань, щоб розв'язати проблемне завдання? Що вам ще треба вивчити?

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя.

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 167.)

Дієприслівниковим зворотом називається дієприслівник із залежними від нього словами. Він завжди є обставиною і виділяється комами. Одиначний дієприслівник майже завжди виділяється

комами, крім випадків, коли стоїть у кінці речення і відповідає на питання як? або виражений фразеологічним зворотом.

2. Практична робота.

— Утворіть дієприслівникові звороти і складіть з ними речення.

Прочитавши (що?), повернувшись (звідки?), пишучи (кому?), допомагаючи (кому?), придивляючись (до кого? до чого?).

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 295 (усно), 296 (письмово).

2. Тренувальні вправи.

Завдання I: прочитати, списати, розставляючи розділові знаки, дієприслівникові звороти та одиничні дієприслівники підкреслити.

1) І я заплакавши назад поїхав знову на чужину. 2) Співають ідучи дівчата а матері вечерять ждуть. 3) А я стою похилившись думаю гадаю. 4) Там могили з буйним вітром в степу розмовляють розмовляють сумуючи (*З тв. Т. Шевченка*) 5) Майнувши сірим хвостом дорога безшумно сховалася в зелені хлібів (*В. Винниченко*) 6) Зимовий вечір закуривши люльку розсипав зорі (*В. Симоненко*)

Завдання II: перебудувати речення, замінюючи виділену частину складного речення дієприслівниковим зворотом. Записати.

1) Після того як шахіст зробив неправильний хід, він уже не сподівався на виграш. 2) Учні впевнено розв'язували задачі, тому що добре підготувались до контрольної роботи. 3) Якщо не знаєш точного значення слова, звернись до тлумачного словника. 4) Розкрий орфографічний словник, коли сумніваєшся в написанні слова. 5) Якщо зустрінеш слово іншомовного походження, візьми словник іншомовних слів.

3. Творча робота.

— Складіть усний твір чи пам'ятку про користь словників та правила користування ними. У висловлюванні використовуйте дієприслівники та дієприслівникові звороти.

4. Гра «Редактор».

— Відредагуйте речення і запишіть.

1) Спускаючись з гори, у мене зламалась лижа. 2) Міліціонер зупинив перебігаючого на червоне світло пішохода. 3) Йдучи

по коридору, двері прочинилися. 4) Увійшовши в ліс, сонце сіло. 5) Простягнувши руку по ягоду, з куща почулося шипіння. 6) Підбігаючи до фінішу, нам аплодували глядачі. 7) Здавши прочитану книжку, бібліотекар порадив мені нову.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Заключна бесіда.

- Що нового ви дізналися на уроці? Чого навчилися?
- Які вміння виробили?
- У чому відчуваєте труднощі?
- Як оцінюєте свою роботу?
- Чи задоволені ви собою?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти картки для перевірки знань однокласників з теми «Дієприслівниковий зворот. Коми при дієприслівниковому звороті й одиничному дієприслівнику» або виконати завдання для тих, хто хоче навчитися мислити самостійно (с. 169).

УРОК № 51

Тема:	<i>Не з дієприслівником.</i>
Мета:	пояснити семикласникам правила написання не з дієприслівниками; формувати орфографічну грамотність; розвивати пам'ять, увагу, логічне мислення; виховувати повагу до народного досвіду.
Обладнання:	орфографічний словник.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Бесіда за питаннями.
 - Що називається дієприслівниковим зворотом?
 - Яка синтаксична роль дієприслівника та дієприслівникового зворота?
 - Які розділові знаки при одиничному дієприслівникові та при дієприслівниковому звороті?
2. Виконання завдання за картками, виготовленими учнями, із взаємоперевіркою.

II ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Гра «Скарбничка мудрих думок».

— Допишіть прислів'я. Порівняйте написання не з дієсловами та дієприслівниками, зробіть висновки.

Не посіявши, не ... Не знаючи броду, не ... Не знаючи, мовчи, а знаючи, не ... На віку, як на довгій ниві: не пройдеш, ніг не ... Не нагнувшись, гриба не ... Жне, не сіявши, молотить, не ...

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя.

Учитель викладає теоретичний матеріал на основі підручника (с. 182).

2. Практична робота.

— Прочитайте речення, поясніть написання *не* з дієприслівниками.

1) Не кинувши у глибокий надійний якір, пливу й пливу повз береги краси. (Є. Маланюк) 2) Не взявшись за сокиру, хати не зробиш. (Нар. творч.) 3) Берези вміють сумувати, не похиливши голови. (Л. Дмитерко) 4) Хоча думки уже про осінь, та, незважаючи на те, ще можна бачити і досі, як де-де соняшник цвіте. (М. Братан) 5) Не давши слова, кріпись, а давши, держись. (Нар. творч.)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тренувальна вправа.

— Запишіть, знімаючи скісну риску. З трьома дієприслівниками складіть речення.

Не/волячи, не/зчувшись, не/задкуючи, не/навидячи, не/наважуючись, не/стямившись, не/здужаючи (хворіючи), не/продумавши, не/славлячи (ганьблячи), не/хтуючи, не/зупиняючись, не/дооцінюючи.

2. Робота з підручником.

Виконання вправи 331.

3. Вибірково-розподільний диктант.

— Розподіліть прислів'я та приказки на дві групи: I — з дієприслівниками; II — без дієприслівників. Скажіть, про що йдеться у прислів'ях та приказках?

Не працюючи, ситий не будеш. Не розмовившись з головою, до чогось іншого не важся. Ласка не коляска: сівши, не поїдеш. Далеко сховавши, ближче знайдеш. Вище лоба очі не ростуть. Ходячи наїсися, а стоячи виспишся. Не думавши, не гадавши, у біду потрапив.

— Поясніть написання *не* з дієприслівниками.

4. Творча робота.

— Перебудуйте речення, від виділених слів утворивши дієприслівники.

Як не маєш, то й не загубиш. Якщо не переплатиш, то й не купиш, а як не спустиш ціну, то й не продаси. Зима не за горами, вона прийде, й не дасть телеграми. Як не маєш статку, то не матимеш і упадку. Біжить, землі не торкається. (*Нар. творч.*)

5. Робота зі словником.

— Складіть словничок дієприслівників, які пишуться з *не* разом (випишіть із орфографічного словника).

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Записати 4—5 прислів'їв з орфограмою «*Не* з дієприслівниками».
2. Виконати вправу 332.

УРОК № 52

Тема:	<i>Тематична контрольна робота (тестування)*.</i>
Мета:	з'ясувати рівень засвоєння знань про дієприслівник як особливу форму дієслова; розвивати пам'ять, увагу, логічне мислення, удосконалювати навички застосування на практиці теоретичних знань; виховувати відповідальність, старанність, охайність.
Обладнання:	тестові завдання.

* Учитель також може використовувати видання: Жовтобрюх В. Ф. Українська мова. 7 клас: Комплексний зошит для контролю знань (для шкіл з українською мовою навчання).— Х.: Видавництво «Ранок», 2009.

I. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ**

Виконання учнями тестових завдань.

I варіант

1. Позначте правильне твердження.
 - а) Дієприслівник — це незмінна форма дієслова, що має граматичні ознаки дієслова і прислівника.
 - б) Дієприслівник — це частина мови, яка означає додаткову дію чи стан і має ознаки дієслова та прислівника.
 - ✓ в) Дієприслівник — це особлива незмінювана форма дієслова, що означає додаткову дію або стан і має граматичні ознаки дієслова та прислівника.
 - г) Дієприслівник — це особлива незмінювана форма дієслова.
2. Позначте рядок, у якому всі слова — дієприслівники:
 - а) вантажити, сказавши, працюючи, дарувавши;
 - ✓ б) заслухавши, віривши, знаючи, кохаючи;
 - в) сказаний, посивівши, заспівавши, роблять;
 - г) відзначивши, зів'ялий, згублений, вивчивши.
3. Позначте рядок, у якому всі дієприслівники НДВ:
 - а) посивівши, воюючи, розбивши, ніяковіючи;
 - ✓ б) виконуючи, сяючи, ховаючи, згортаючи;
 - в) приносячи, згорівши, плачучи, віддаючи;
 - г) крокуючи, зітлівши, керуючи, волаючи.
4. Дієприслівники доконаного виду утворюються за допомогою суфіксів:

а) -учи, -ючи;	в) -анн(ий), -янн(ий);
б) -ачи, -ячи;	✓ г) -ши, -вши.
5. Позначте рядок, у якому всі дієприслівники з часткою не пишуться окремо:
 - ✓ а) не/пускаючи, не/вгаючи, не/вирішивши, не/знаючи;
 - б) не/кажучи, не/здужавши, не/дотягнувши, не/працюючи;
 - в) не/хтуючи, не/взявши, не/застеливши, не/знайшовши;
 - г) не/діючи, не/сумуючи, не/бажаючи, не/перемігши.
6. У якому реченні дія, позначена дієприслівником, передує дії, вираженій дієсловом-присудком?
 - а) Обоє терли кулаками очі, підсліпувато мружачись на біле свічення туману, яке віддавалось різзю після земляної темряви. (Є. Гуцало)

- б) Збиваючи куряву босими ногами й хвацько поганяючи своїх лозяних коней, помчали вони в поле. (*О. Довженко*)
- в) Ішов повільно, дивлячись у землю і вергаючи сніг чобітьми та палицею. (*В. Шевчук*)
- ✓ г) Напакувавши повну кишеню молоденького щавлю, я вже трохи безпечніше пішов додому. (*М. Стельмах*)
7. Вкажіть речення, до складу якого входить дієприслівниковий зворот.
- ✓ а) Старий воєвода вважав, що не може його дочка, живучи серед повстанців, не навчитися того, що вміють вони. (*В. Малик*)
- б) Складені із грубо обтесаних колод, вони віддалеки здаються приземкуватими грибами, з вершечків яких в'ються сизі дими. (*В. Малик*)
- в) Вільне життя в горах, військові вправи і посильна робота зміцнили хлопця.
- г) Дівчина крізь сльози безмовно кивнула головою і потисла козакові руку.
8. Позначте речення, у якому одиничний дієприслівник не виділяється комами:
- а) А сонце захекавшись потім зійшло. (*Б. Олійник*)
- б) Ми з тобою в часі розійшлися, а тепер зустрівшись не знайшлися. (*Є. Гуцало*)
- ✓ в) Чи можна виживати живучи? (*Д. Павличко*)
- г) І до кохання я незчувшись доріс. (*М. Рильський*)
9. Позначте речення, у якому неправильно розставлено розділові знаки.
- а) Брати у батьківській жили старій оселі не розділившись. (*М. Рильський*)
- ✓ б) Поїзд мчав майже не зупиняючись на станціях вриваючись у білі глибини безкраїх березових лісів. (*О. Гончар*)
- в) Маковей і стріляв, і плакав, і сміявся, не чуючи себе, не чуючи інших. (*О. Гончар*)
- г) Так пішли ми в життя на світанку, полюбивши велику мету. (*А. Малишко*)
10. Від поданих дієслів утворіть дієприслівники, запишіть їх у дві колонки за видами.
Загортати, загорнути; нести, принести; зазнати, зазнавати; виконувати, виконати.
11. Виконайте розбір дієприслівника як особливої форми дієслова.
І надлетівши, зморена бджола відчує стебел плавне колихання. (*В. Стус*)

12. Відредагуйте речення.

Навчившись грати у шахи, мені запропонували прийняти участь у турнірі.

II варіант

1. Дієприслівник означає:
 - а) ознаку предмета за дією;
 - ✓ б) додаткову дію або стан;
 - в) ознаку дії, ознаку іншої ознаки;
 - г) дію предмета.
2. Позначте рядок, у якому всі слова дієприслівники:
 - ✓ а) Вмившись, озираючись, нахиливши, забуваючи;
 - б) миючи, блукаючи, пахучі, досліджуючи;
 - в) працює, надколотий, добігши, зроблено;
 - г) перемігши, злаmano, співаючи, благаючи.
3. Позначте рядок, у якому всі дієприслівники мають dokonаний вид.
 - а) Обстеживши, повідомивши, сумуючи, сказавши;
 - б) стомившись, враховуючи, йдучи, розгадавши;
 - в) робивши, ламаючи, замисливши, діючи;
 - ✓ г) спікши, вирішивши, пізнавши, зробивши.
4. Дієприслівники недоконаного виду утворюються за допомогою суфіксів:
 - а) -ши, -вши; в) -учи(-ючи), -ачи(-ячи);
 - б) -но, то; ✓ г) -анн(ий), -янн(ий).
5. Позначте рядок, у якому всі дієприслівники з часткою не пишуться разом.
 - ✓ а) Не/хтуючи, не/притомніючи, не/волячи, не/дослухавши;
 - б) не/спиняючись, не/гнуци, не/одержавши, не/почувши;
 - в) не/підсумувавши, не/скосивши, не/заснувши, не/прочитавши;
 - г) не/домалювавши, не/оцінивши, не/злюбивши, не/враховуючи.
6. Позначте речення, у якому дія, виражена дієприслівником, відбувається одночасно з дією, що виражається дієсловом-присудком.
 - а) Дід, глянувши на матір, пускає посмішку у бороду й мовчить. (*М. Стельмах*)
 - б) Архітектор, озброївшись указкою, давав пояснення, сипав словами, малював перспективу, розкривав обрії. (*П. Загребельний*)
 - в) Обминувши в долині пізне волосисте просо, я вихоплююсь на шлях і одразу наздоганяю драбинчастий віз горшковоза Терентія. (*М. Стельмах*)

- ✓ г) Шукаючи квіти, я весь час позираю на галяву, щоб не відійти далеко, щоб не заблудити. (*Є. Гуцало*)
- 7. Позначте речення, до складу якого входить дієприслівниковий зворот.
 - а) Він ліг не роздягаючись.
 - ✓ б) Одчиняючи вранці вікно, я раз у раз бачу ряд цвітучих агав. (*М. Коцюбинський*)
 - в) Жевріючи, поволі розгорталась над обрієм лимонна смужка ранкової зорі. (*В. Козаченко*)
 - г) Усе заморожено чарами тиші. (*О. Олесь*)
- 8. Визначте синтаксичну роль ужитого в поданому реченні дієприслівника.
Зорі горіли яскраво, променисто відбиваючись у воді. (*С. Скляренко*)
 - ✓ а) Обставина; в) означення;
 - б) присудок; г) додаток.
- 9. Позначте речення, у якому неправильно розставлено розділові знаки.
 - а) Лише рілля в степу, зберігши колір чорний, його перелива у золото колось. (*А. Малишко*)
 - ✓ б) Роман хотів вирватися, але капітан міцно струсонувши його, поставив на місце. (*В. Собко*)
 - в) Засинаючи, ще почув, як увійшла мати. (*М. Стельмах*)
 - г) Деревя стояли в снігу, настобурчившись замерзлимими гілочками. (*М. Коцюбинський*)
- 10. Від поданих слів утворіть дієприслівники і запишіть їх у дві колонки — ДВ і НДВ.
З'явитись, прожити, радіти, летіти, зберігати, узгодити, поміняти, міняти.
- 11. Виконайте розбір дієприслівника як особливої форми дієслова.
Пронизливо і пристрасно кричали чайки, стрічаючи день. (*О. Донченко*)
- 12. Відредагуйте речення.
Грізно поблискуючи шаблею, кінь з вершником летів уперед.

ІV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Бесіда.

- Чи справилися ви з роботою?
- У чому відчували труднощі?
- Як ви їх подолали?

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити все відоме про прислівник.

ПРИСЛІВНИК

УРОКИ № 53—54

Тема:	Прислівник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Розряди прислівників (практично).
Мета:	дати семикласникам поняття про прислівник як частину мови; навчити розпізнавати різні за значенням прислівники в текстах, правильно використовувати їх; підвищувати культуру мовлення, розвивати творчі здібності учнів; формувати естетичний смак; виховувати повагу до народних вірувань, звичаїв.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, кодоскоп, таблиця «Розряди прислівників за значенням».

ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Колективна робота.

— Відгадайте загадку.

Чим від інших я відмінний,
Тим, що є я сам незмінний.
Розібратись як детально,
Моє значення загальне —
Це найперш ознака дії:

Швидко їде, тихо мріє.
Чи ознака ще ознаки:
Дуже добре, надто м'яко.
А чи ознака предмета:

Це — по-київські котлета.
Я скажу вам тут дослівно —
називаюся я... (прислівник).

(О. Фесенко)

— Що ви пам'ятаєте про прислівник?

— Наведіть приклади прислівників.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Робота з таблицею.

— Заповніть I та II колонки таблиці.

Що знаємо про прислівник?	Про що хочемо дізнатися?	Про що дізналися?

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Аналітичне читання.

— Прочитайте та осмисліть матеріал параграфу в підручнику, роблячи під час читання позначки олівцем (+ ? -).

2. Робота з таблицею «Розряди прислівників за значеннями».

Розряди прислівників за значенням

Означальні	Обставинні
<p>Якісно-означальні Якісна характеристика дії, стану як? <i>гарно, сумно, сумлінно, спокійно, розумно, погано, холодно</i></p> <p>Лише якісно-означальні (вони утворені від якісних прикметників) можуть мати ступені порівняння</p>	<p>Прислівники місця Місце, напрямок дії де? куди? звідки? <i>тут, звідусіль, згори, зда- лека, угорі, праворуч, вниз, спідсподу, деінде, де-не-де</i></p>
	<p>Прислівники часу Час перебігу дії, її тривалість коли? відколи? доки? <i>учора, торік, тоді, коли-не- будь, іноді, зранку, віддавна, завжди, понині</i></p>

Означальні	Обставинні
<p>Кількісно-означальні (міри і ступеня) Характеризують дію, стан чи ознаку з боку кількості і міри вияву скільки? наскільки? якою мірою? як багато? <i>надзвичайно, дуже, винятково, двічі, утричі, занадто, набагато</i></p>	<p>Прислівники причини Причина або зумовленість дії чому? від чого? з якої причини? <i>згарячу, спересердя, ненароком, зопалу, спросоння, знічев'я, мимоволі</i></p>
<p>Прислівники способу дії Яким способом відбувається дія чи виявляється її ознака як? яким способом? <i>навприсядки, зненацька, напам'ять, вголос, по-літньому, навшипиньках, по-юнацьки</i></p>	<p>Прислівники мети. Мета дії для чого? навіщо? з якою метою? <i>умисне, напоказ, навмисне, на зло, наперекір</i></p>

3. Бесіда.

— На які питання відповідають прислівники? На які групи за значенням вони розподіляються?

— Які морфологічні ознаки має прислівник?

V. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 342.

2. Тренувальні вправи.

Завдання І: прочитати спроектований на екран текст, визначити його тему та головну думку, знайти в ньому прислівники та виписати їх у таблицю.

Прислівник	Нерозривно	
На яке питання відповідає	Як?	

Що виражає?	Ознака дії	
Розряд за значенням	Спосіб дії	
Синтаксична роль	Обставина	

Український календар

Багатовікова історія людської культури нерозривно пов'язана з календарем, потреба в якому виникла давно, коли людина ще не мала писемності. Календар дає змогу регулювати й наперед планувати господарську діяльність, що особливо потрібно землеробським народам, до яких і належать віддавна українці.

Етнографічні джерела засвідчують, що здавна слов'яни користувалися різними типами календарів. Спочатку примітивним календарюванням (за сходом та заходом сонця) було визначено основний вимір часу — день, потім почали визначати й добу.

Як і коли у слов'ян з'явився перший календар невідомо. Та археологічні знахідки, а саме глечик, виявлений у 1889 р. в селі Ромашки Київської області, датований III ст., вказує на досить давнє побутування календаря на території України. Глечик у два ряди опоясаний різноманітними значками, розшифровка яких достеменно показала, що це і є давньослов'янський календар. Тип календаря — місячно-сонячний, тобто тісно пов'язаний із сільськогосподарським циклом робіт.

(О. Ковальчук)

З а в д а н н я II: записати словосполучення з прислівниками у три колонки:

- прислівник позначає ознаку дії;
- прислівник позначає ознаку предмета;
- прислівник позначає ознаку ознаки.

Працювати самовіддано, широко розстилалася, приїхати надовго, таємничо кружляючи, ніколи не забувати, зупинка напівдорозі, падіння сторчака, надзвичайно весело, так далеко, зовсім інший, перекинутий догори, низько навислий.

3. Вправа на відновлення тексту.

Вставте відповідні за змістом прислівники.

До X ст. новий рік у Київській Русі _____ починався з нового місяця _____, у дні, близькі до весняного рівнодення _____, після прийняття християнства, з'явився юліанський календар, нове літочислення — від народження Христа і новий початок року — 1 березня. До того часу _____ на Україні було літочислення від сотворення світу, за яким 1992 рік, наприклад, рахується 7500 роком.

(О. Ковальчук)

Д о в і д к а: завжди, навесні, пізніше, всюди.

4. Творча робота.

— Продовжіть розповідь про назви українських місяців, використовуючи прислівники.

5. Гра «Одним словом».

Пропонується передати зміст словосполучення, речення одним словом — прислівником. Виграє той, хто жодного разу не помилився.

- 1) Як-небудь, сяк-так, як прийдеться (абияк).
- 2) Старанно зроблено, виготовлено (акуратно).
- 3) Без зацікавлення, все одно, не має значення (байдуже).
- 4) Високо в небі, в повітрі (вгорі).
- 5) На дрібні шматочки, частини, повністю (уцент).
- 6) Куди-небудь у невизначеному напрямку; за межі чогось (геть).
- 7) Не несучи нічого із собою, без зброї, не докладаючи особливих зусиль (голіруч).
- 8) Внизу, на землі (долі).
- 9) До недавнього часу (донедавна).
- 10) До повного задоволення (донесхочу).
- 11) Абсолютно все, нічого не залишаючи (дочиста).
- 12) Даремно, безрезультатно (марно).
- 13) Охоче, із задоволенням, з любов'ю до якого-небудь заняття (залюбки).
- 14) Послідовно, одне за одним (підряд).
- 15) У гніві, дуже розсердившись (спересердя).

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Робота з таблицею.

— Заповніть колонку III таблиці, яку ви розпочали заповнювати на початку уроку.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Придумати гру для молодших школярів, у якій буде використано багато прислівників антонімів. Наприклад, *вниз — угору, швидко — повільно* тощо. Гру записати у вигляді інструкції або виконати вправу 348.

УРОК № 55

Тема:	Ступені порівняння прислівників.
Мета:	допомогтися засвоєння учнями матеріалу про ступені порівняння прислівників; формувати вміння утворювати і правильно вживати в мовленні прислівники вищого і найвищого ступенів порівняння; розвивати увагу, спостережливість, логічне мислення; виховувати мудрість, розважливість, кращі риси характеру.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиця «Ступені порівняння прислівників».

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.
2. Повторення відомостей про прислівник.
3. Запитання до учнів.
— Розкажіть, що ви знаєте про ступені порівняння прикметників.
4. Практична робота.
— Прочитайте прислів'я. Вкажіть прикметники та прислівники, визначте їх ступені порівняння.

Майська роса краща вівса. Краще правду перетерпіти, як кривду чинити. Нема гіршого ворога, як дурний розум. Упертий гірше свині. Найбільше багатство — здоров'я. Найбільше вір своїм очам, а не чужим речам. (*Нар. творч.*)

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемне запитання.

— Як на вашу думку, чи однаково творяться ступені порівняння прислівників? Відповідь аргументуйте.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя з використанням таблиці.

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 198.)

Ступені порівняння прислівників

Вищий ступінь порівняння

Проста форма	Складена форма	Значення вищого ступеня порівняння може посилюватися додаванням слів <i>ще, трохи, значно, багато, куди значно важливіше, трохи довше, ще рішучіше</i>
<i>довго — довше</i>	—	
<i>важливо — важливіше</i>	<i>більш важливо менш важливо</i>	
<i>рішуче — рішучіше</i>	<i>більш рішуче менш рішуче</i>	

Найвищий ступінь порівняння

Проста форма	Складена форма	Значення найвищого ступеня порівняння може посилюватися додаванням часток <i>як, що якнайрішучіше, щонайрішучіше, щонайбільш енергійно</i>
<i>довше — найдовше</i>	—	
<i>важливіше — найважливіше</i>	<i>найбільш важливо, найменш важливо</i>	
<i>рішучіше — найрішучіше</i>	<i>найбільш рішуче, найменш рішуче</i>	

Від прислівників з префіксом *за-* (*забагато, занадто*) або з суфіксами *-еньк, -есеньк-* (*тихенько, тихесенько*) ступені порівняння не утворюються.

Необхідно розрізняти прислівники вищого і найвищого ступенів порівняння й однозвучні форми вищого і найвищого ступенів

порівняння прикметників середнього роду в називному відмінку однини. Порівняймо:

Прислівник	Прикметник
Учень 7-А класу написав оповідання найкраще (написав як? — <i>найкраще</i>) Прислівник прилягає до дієслова	Найкраще оповідання написав учень 7-А класу. (оповідання яке? — <i>найкраще</i>) Прикметник узгоджується з іменником

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 357.

2. Тренувальні вправи.

З а в д а н н я I: виписати у дві колонки прислівники і прикметники у формах вищого і найвищого ступенів порівняння разом зі словами, від яких вони залежать, ставлячи в дужках запитання.

З р а з о к. Найближче (де?) стояв. Найближче (яке?) вікно.

присл. $\begin{array}{c} \text{де?} \\ \swarrow \quad \searrow \\ \downarrow \quad \times \end{array}$ прикм. $\begin{array}{c} \text{яке?} \\ \swarrow \quad \searrow \\ \downarrow \quad \times \end{array}$

Або: найближче стояв; найближче вікно.

1) Та найпишніше там цвітіння, найвище серце там зліта, де рух, де дія, де горіння, чуттів і мислей повнота. (*М. Рильський*) 2) Панас Кандзюба хвилювався найбільше. (*М. Коцюбинський*) 3) А найгірше я шукаю проклятого пана... щоб задушить. (*Т. Шевченко*) 4) У лимані ловилась риба більше дністровою. (*І. Нечуй-Левицький*) 5) Собаці благородство не допоможе — тим більше вовку. (*Нар. творч.*) 6) Все було сьогодні якимсь незвичайним: і сонце світило ласкавіше й тепліше, і повітря було бархатистіше і живлючіше, і вся природа дивилася усміхнено й ласкаво. (*Ю. Збанацький*)

З а в д а н н я II: від поданих прислівників утворити всі можливі форми вищого і найвищого ступенів порівняння.

Вузько, багато, дорого, гарно, далеко, погано, урочисто.

З р а з о к: Високо — вище, більш високо, значно вище, багатого вище, найвище, найбільш високо, щонайвище.

З а в д а н н я III: списати, від поданих у дужках слів утворити прислівники вищого чи найвищого ступенів порівняння. Підкреслити прислівники, визначити їх синтаксичну роль.

1) Місяць все (щедро) оббризував сяйвом оброшені дерева і шляхи. (Чітко) вимальовувалися нерозсідлані коні. (*М. Стельмах*) 2) (Часто) зустрічаються перлини молочно-білого кольору, (рідко) — ніжно-рожевого або з жовтуватим відтінком. 3) Звірині й пташині сліди в лісі (гарно) видно взимку. (*З календаря*) 4) Тьма, як вода у повідь, заливала все (широко) й (широко) степ, здіймалась усе (високо) та (високо) і нарешті злилась з темним і густим небом. (*В. Винниченко*)

Завдання IV: переписати прислів'я, на місці крапок вставляючи прислівники у формі вищого ступеня порівняння.

1. ... орати — ... хліба мати. 2. Безчестя ... смерті. 3. ... діла — слів. 4. ... на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину 5. Борчим ... лежить, тим ... росте. 6. Живи так, щоб тобі було добре, а іншим ще 7. ... менше та краще.

Довідка. Гірше, довше, більше, краще, більше, глибше, ліпше.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Виконати вправу 364.
2. Описати навчання та розваги школярів 2050 року, використовуючи прислівники вищого та найвищого ступенів порівняння.

УРОК № 56

Тема:	<i>Зв'язне мовлення.</i> Написання твору-розповіді про процес праці.
Мета:	з'ясувати особливості побудови твору-розповіді про процес праці за власним спостереженням, вчити грамотно висловлювати думки, дотримуватися особливостей типу мовлення; формувати в учнів навички самоконтролю і самоперевірки, доречного використання мовних засобів; виховувати пошану і любов до праці, прагнення бути майстром своєї справи.
Обладнання:	кодоскоп, словник синонімів.

I. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Проблемне запитання і завдання.

— Прочитайте спроектований на екран текст. Про який трудовий процес у ньому йдеться? Які трудові операції було виконано?

— З'ясуйте тему й основну думку, тип і стиль мовлення текстів.

— Визначте слова, що вказують на послідовність виконання дій.

Способи виготовлення традиційного керамічного посуду на Україні

Виробництво керамічних виробів — трудомісткий і довготривалий процес, що вимагає від ремісника володіння різноманітними навичками — починаючи від вибору глини і закінчуючи термічною обробкою виробів.

Глину добували найчастіше відкритим способом за допомогою лопат і дерев'яних відер. Добуту сировину привозили додому і скидали у глинник. Тут глина протягом певного часу «пріла». Цей процес прискорювали, постійно поливаючи її водою і перелопачуючи. Потім глину піддавали обробці та очищенню. Перед формовкою глину місили, як тісто. Таким чином масу обробляли кілька разів і, зліпивши її у вальки, знову складали у глинник. Через кілька днів її ретельно місили, видаляючи камінчики та рослинні залишки, і розділяли на невеликі частки потрібних розмірів для формовки певного виробу.

На Україні під кінець ХІХ ст. загального поширення набув ножний гончарний круг. Він складався з двох дерев'яних кругів: нижнього, більшого — спідняка і верхнього, меншого — верхняка. Обидва вони з'єднувалися спицею (веретеном), спочатку дерев'яною, а потім металевою. Нижній круг приводився в рух ногою, на верхньому гончар руками формував виріб.

Після просушування на повітрі, а взимку — в домашній печі, посуд випалювали. Спеціальна піч, яку споруджували або у дворі гончара, або за селом, складалася з двох частин: великої — огнища, і малої — горнила, розділених «козлом» — стіною з отворами для проходу диму і нагрітого повітря. Округле склепіння печі (клобук) теж мало отвори — для виходу пари.

Посуд у горнилі ставили рядками, між якими були глиняні перегородки — рачки, а решту простору засипали уламками білого посуду. Полив'яний посуд випалювали двічі — у сирому вигляді і після обливки поливою.

Сформований предмет, ще знаходячись на гончарному крузі, отримував рельєфне докінчення пальцями, спеціальними паличками, на нього наносився гравірований або кольоровий орнамент. У розмальовці виробів брала участь вся сім'я гончара. Для малювання вживали квач, куряче або дятлове пір'я, ріжок, дерев'яний ніж — стек.

До побутового посуду належали миски, полумиски, ринки, горщики-борщівники, кашники, глечики, тикви, барильця, куманці тощо.

(З кн. «Українське народознавство»)

III. ОПРАЦЮВАННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Колективне складання схематичного плану твору-розповіді про процес праці.

Орієнтовний план

- 1) Який трудовий процес мені довелося спостерігати (виконувати), коли й де. Хто виконував роботу.
- 2) Як це робиться:
 - а) «Відоме (діюча особа, час виконання) — «нове» (назва виконуваної дії).
 - б) «В» — «Н».
 - в) «В — Н» (розповідь про послідовно виконувані операції).
- 3) Чому саме цей процес праці припав до душі (запам'ятався, вразив)?

2. Постановка завдання.

— Складіть твір-розповідь про процес праці на основі власних спостережень у художньому стилі на одну з тем.

- 1) Мій обов'язок у родині.
- 2) Допомога старшим.
- 3) Сімейна традиція.
- 4) Моя допомога бабусі.
- 5) Як ми готували...
- 6) Сімейна традиція тощо.
- 7) Як ми ремонтували квартиру.
- 8) Як мама саджає квіти (доглядає за квітами).

3. Лексична робота.

Добір лексичного матеріалу, що допоможе у написанні твору.

а) Дібрати синоніми до слова *працювати* (*трудитися, готувати, робити, виготовляти, виробляти*).

б) Дібрати означення до слів:

— рухи (*швидкі, енергійні, повільні, точні, чіткі, впевнені, обережні...*)

— праця (*напружена, важка, легка, цікава, успішна...*)

4. Написання твору на чернетках.

5. Заслуховування та аналіз кількох учнівських творів.

6. Написання твору в чистовиках.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Опитування-інтерв'ю.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

— Чим корисний був для вас цей урок?

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти міні-роздум «Чи може приносити праця задоволення?».

УРОК № 57

Тема: Способи творення прислівників.

Мета: домогтися усвідомлення учнями основних способів творення прислівників; формувати вміння визначати спосіб творення прислівників та утворювати прислівники самостійно, удосконалювати вміння здійснювати морфемний та словотвірний аналіз прислівників; виховувати любов до природи.

Обладнання: підручник, дидактичний матеріал, кодоскоп, таблиця «Способи творення прислівників».

 ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.

2. Завдання учням.

— Пригадайте способи творення слів. Наведіть власні приклади.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемне завдання.

— Доведіть чи спростуйте твердження.

Оленка з Семеном посперечалися. Семен твердить, що прислівник жаль утворився шляхом переходу іменника чоловічого роду в прислівник, а Оленка запевняє, що прислівник жаль утворився від слова жалко безсуфіксним способом. Розсудіть, хто правий у даному випадку.

— Яких знань не вистачає дітям?

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя з використанням таблиці «Способи творення прислівників».

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 206.)

Способи творення прислівників

Первинних прислівників небагато: *тут, там, тоді, сюди, де, куди, коли, скрізь, як, досі, доки, поки* (утворилися давно від коренів та основ займенників, утрачених зовсім сучасною українською мовою)

Прислівники походять

від прикметників	начисто, востаннє, по-людськи, голосно, вороже, зрідка, зліва, вліво, звисока
від іменників	навесні, щоночі, надворі, напам'ять, верхи, кругом, підтюпцем, повагом
від числівників	по-перше, двічі, втричі, натроє, вчетверо, заодно, утрюх, поодиноці
від займенників	чому, тому, надто, зовсім, потім, потому, нащо, чомусь, по-моєму, по-своєму
від дієслів	гопки, лежма, нехотя, хвилююче, навпомацки, навстоячки, загодя
від прислівників	кудись, куди-небудь, подекуди, відтоді, назавжди, дотепер, позавчора

Способи творення прислівників

1.	префіксальний	<i>пізно — запізно, довго — недовго, тоді — відтоді, усюди — повсюди</i>
2.	суфіксальний	<i>низько, добре, рішуче</i>
3.	префіксально-суфіксальний	<i>по-іншому, вгорі, здалека</i>
4.	складання слів (повторення слів, однакових чи близьких за значенням)	<i>де-не-де, подекуди, деінде, часто-густо, ледь-ледь, близько-близько</i>
5.	лексико-синтаксичний (злиття сполучень слів в одне слово)	<i>натщесерце, горілиць, мимоволі, запанібрата</i>
6.	морфолого-синтаксичний (перехід у прислівники інших частин мови)	<i>лежачи, бігом, шкода, жаль, часом, гуртом</i>

2. Практична робота.

— Прочитайте спроектований на екран текст, визначте його тему та головну думку.

Випишіть прислівники, вкажіть їх спосіб творення.

Розкажи мені, смереко...

Однією з найбільших проблем карпатських лісів нині є всихання смерекових насаджень. Серед звичного для ока зеленого масиву, який вкриває Карпатські гори, видно вже неозброєним оком жовто-сірі плями, які протягом короткого часу значно розширилися. Карпати знаходяться на межі екологічної катастрофи, вважають фахівці, і якщо раніше ще можна було ліс вилікувати, то зараз уже треба просто вирубувати всохлі дерева на великих площах. Головною причиною всихання смерек науковці вважають штучне створення смеречників в умовах, де вони не можуть довго рости. Смерека має поверхневу кореневу систему і потребує високої вологості повітря, а також не дуже високих температур: за 20 °С, — і вона вже починає гинути. А свого часу на місцях, де споконвіку росли буки і ялиці, посадили смереки. Ці дерева надто примхливі, схильні до хвороб, тому за 30—40 років, після того, як їх висадили, починають усихати. Цьому сприяють і буревії, снігопади, вітри.

(З календаря)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 377.

2. Тренувальні вправи.

Завдання I: з'ясувати способи творення поданих нижче прислівників.

Угору, вдвоє, наполовину, дбайливо, гаряче, сьогодні, миттю, часто-густо, по-батьківськи, обіруч, внічю, навприсядки.

Завдання II: від поданих нижче прислівників утворити зменшено-пестливі прислівникові форми. З'ясувати, від яких прислівників можливе утворення таких форм.

Глибоко, мало, близько, високо, далеко, помалу, осьде, тут, вогко.

Завдання III: вмотивувати відмінність прислівників від однозвучних з ними іменників, прикметників, числівників і займенників з прийменниками, скласти речення з поданими словосполученнями.

Працювати удвох — у двох відрах; стояти скраю — з краю вічної мерзлоти, востаннє перечитати — в останнє число місяця; покладатися на пам'ять — вивчити вірш напам'ять.

Завдання IV: замінити словосполучення прислівниками. Скласти 4—5 речень з прислівниками. Визначити спосіб творення прислівників.

Зразок: кожного понеділка — щопонеділка. Щопонеділка ми ходимо на екскурсії.

З далеких країн, з усіх місць, кожного разу, українською мовою, в три рази; не зовсім прокинувшись, не розміркувавши; дуже розсердившись; всупереч кому-, чому-небудь, з певним наміром.

Для довідок: навмисно, наперекір, завжди, спересердя, здалеку, зопалу, повсюду, згарячу, по-українському, втрое, спрощення.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Гра «Хто швидше».

Клас ділиться на дві команди. I команда утворює прислівники префіксальним способом, II — суфіксальним.

Завдання для I команди: $\overline{В}$ (день, голос, плав, низ); $\overline{на}$ (добре, гарно, багато, весело, радісно); $\overline{ні}$ (коли, звідки, де, як); $\overline{на}$ (перед, чисто, ново, пам'ять)

Завдання для II команди: Два, швидкий, тихий, легкий, коли, звідки, де, три, старанний, щоденний, самовідданий, поважний, серйозний, глибокий, точний

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Написати твір-мініатюру «Мій робочий день», використавши слова *звечора, щоразу, щодня, вранці, швидко, відразу, день у день, опівдні, дружно, ввечері*.

УРОК № 58

Тема:	Букви <i>-н-</i> та <i>-нн-</i> у прислівниках.
Мета:	допомогтися усвідомлення і засвоєння учнями правила написання однієї і двох букв <i>н</i> у прислівниках; формувати вміння знаходити відповідну орфограму; розвивати логічне мислення, пам'ять; виховувати допитливість, оптимізм.
Обладнання:	завдання для самостійної роботи.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.

2. Самостійна робота.

1) Випишіть з прислів'їв прислівники і вкажіть спосіб їх творення.

I варіант: Добре скрізь, а вдома найкраще. Не герой той, сину, хто безглуздо загинув. Влітку дров не припасеш — взимку пропадеш. Лиха новина на крилах літає, а добра ледве-ледве шкутильгає.

II варіант: Додому й кінь жвавіше біжить. Вчитися важко, зате потім легко. Скупий двічі платить, ледачий двічі робить. Він ревтиме по-волячому, хоч його й до Відня приженеш.

2) Від поданих слів утворіть прислівники, зазначте спосіб словотвору.

I варіант: справжній, розкішний, задуманий, перший, різкий.

II варіант: батьківський, розмаїтий, далекий, другий, зазятий.

- Повторення відомостей про написання *н* і *нн* у прикметниках і дієприкметниках.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОПРАЦЮВАННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Спостереження над мовним матеріалом.

— Прочитайте пари слів, порівняйте написання *н* і *нн*, зробіть висновки. Сформулюйте правило вживання *н* і *нн* у прислівниках, перевірте результат за підручником (с. 225).

певний — певно	туманний — туманно
студений — студено	нездоланний — нездоланно
невгамовний — невгамовно	старанний — старанно
духмянний — духмяно	буденний — буденно

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

- Робота з підручником.

Виконання вправи 427.

- Тренувальні вправи.

Завдання I: від поданих слів утворити прислівники і записати, пояснити їх правопис. Скласти 4—5 речень з прислівниками (на вибір).

Безмежний, впевнений, схвильований, законний, страшений, самовідданий, сумлінний, неоцінений, безіменний.

Завдання II: списати речення, вставити у прислівниках пропущені *н* або *нн*, вмотивувати їх написання.

- 1) Непоруш..о стоять дерева, загорнені в сутінь, ряс..о вкриті краплистою росою. (*М. Коцюбинський*) 2) Ще недав..о в пітьмі ночі нам зоріли тільки сни. Сонце вста..є землі усміхається й тихо за гори далекі ховається. (*С. Черкасенко*) 3) Джмелями літаки собі гудуть, і джміль до них гуде спросо..я. (*І. Драч*)
4. Всю ніч бродить навма..я, прокладає шлях до дня. (*Місяць*)
5. Не хочу, щоб чужинець незва..о, безцеремо..о, не питаючи, заходив би до моєї хати. (*П. Козланюк*)
6. Предивний сон і звеселив і налякав мене нежда..о. І досі ті чудні дива морочать серце неказа..о. (*П. Куліш*)

3. Складання діалогу.

— Складіть та розіграйте діалог «Телебачення в моєму житті», використовуючи прислівники з *н* та *нн*.

4. Пояснювальний диктант.

Про що «співають» кити?

Кожної весни біля острова Гаваїв могутні кити-горбачі виводять на світ потомство, та ще й годинами «співають». Співати свої «пісні» кит може протягом доби, до того ж так голосно, що корпус маленького судна починає вібрувати.

Довгий час моряки та рибалки вважали ці звуки голосом диявола і були впевнені, що після цього їх неодмінно настигне лихо.

Сучасні вчені припускають, що за допомогою пісень кити повідомляють своїм родичам місце знаходження всього стада. Дивно, але, повертаючись кожної весни до Гаваїв, кити створюють нові пісні. При цьому, деякі зі старих пісень безслідно зникають.

Проте до цього часу цей феномен остаточно не з'ясовано.

(З кн. «Цікаве, дивовижне, таємниче»)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти словниковий диктант для однокласників на вивчену орфограму (15—18 слів) або виконати вправу 428.

УРОК № 59

Тема:	<i>Не, ні</i> з прислівниками.
Мета:	допомогтися засвоєнню орфограми « <i>Не, ні</i> з прислівниками», навчити правильно писати не та ні з прислівниками; розвивати навички зіставлення, порівняння, проведення аналогії; виховувати мовні смаки.
Обладнання:	таблиці « <i>Не</i> з прислівниками», « <i>Ні</i> з прислівниками», підручник.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.

2. Словниковий диктант.

Непомітно, неодмінно, попідвіконню, безупинно, невтомно, безслідно, безжально, не виправдано, негадано, безвинно, передчасно, попідтинню, позмінно, принагідно, спросоння.

3. Бесіда за питаннями.

— Пригадайте правила написання не з іменниками, прикметниками, займенниками та числівниками. Наведіть приклади.

— Яку роль у мові відіграє слово *ні*?

— Доберіть і запишіть кілька слів різних частин мови з *ні*.

— Згадайте фразеологізми зі словом *ні*, зробіть висновки.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемне завдання.

— Семикласники посперечалися між собою. Одні вважають, що слово непривітно пишеться з *не* разом, а інші окремо. Розсудіть: хто з них правий, а хто ні.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Опрацювання таблиці «Не з прислівниками».

Не з прислівниками пишеться:

Разом	Окремо
Якщо без <i>не</i> прислівник не вживається: <i>невтямки, неухильно</i>	Коли прислівник з <i>не</i> виступає присудком. <i>Надворі було не тепло.</i>
Якщо з <i>не</i> утворюються нові поняття з протилежним значенням і можна замінити синонімом: <i>недалеко (близько)</i>	Коли в реченні є протиставлення: <i>не широко, а вузько.</i>

2. Практична робота.

— Запишіть речення, знявши ризики. Поясніть написання префікса *не-* і частки *не* з прислівником.

1) Берези й клени, ще не/давно голі, стоять, зеленим маючи гіллям. (М. Рильський) 2) На його правій скроні не/добре темнів рубець. (Д. Бедзик) 3) Дуби ростуть поволі, не/квапливо. (М. Рильський) 4) Вже другий рік живе чиж у Юрка, бере з рук

насіння, літає по хаті, весь день не/угавно співає. (О. Копиленко)
 5) Загравам не/довго вже палать над лоном рідних міст. (В. Со-
 сюра) 6) Не/суворо на серці, не/гнівню, а за тебе тривожуся я.
 (А. Малишко)

— Поясніть лексичне значення виділених слів.

3. Пояснення вчителя за таблицею «*Ні* з прислівниками».

***Ні* з прислівниками пишеться:**

Разом	Окремо
Як правило, <i>ні</i> є префіксом і пишеться разом: <i>нікуди, нітрохи, нізащо</i>	У фразеологічних зворотах <i>ні</i> виступає в ролі частки: <i>ні туди ні сюди</i>

4. Попереджувальний диктант із взаємоперевіркою.

Нічоґенько, ніяково, ні так ні сьак, ні на гріш, нітрохи, ніяк, ніколи, нізвідки, ніпочому, ніколи у світі, нітрішки, ні багато ні мало.

— Поясніть лексичне значення виділення слів, уведіть їх у речення.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 434.

2. Розподільний диктант.

— Запишіть у колонку I прислівники, у яких *не* є частиною кореня, у II — префіксом, у III — часткою.

<i>Не</i> — частина \curvearrowright	\neg	частка

Негуманно, недбало, незичливо, неприхильно, ненавмисно, ненароком, нехотючи, необхідно, незабаром, невлад; не тепер, а колись; нейтрально, не минуче; не просто, а складно; необачно, несамохить і нещадно; не високо, а низько; негаразд, невздогад.

3. Тренувальні вправи.

Завдання I: скласти по два речення так, щоб у першому випадку не було префіксом, а у другому — часткою. Підкреслити прислівники як члени речення.

Нерадісно — не радісно, недорого — не дорого, недалеко — не далеко, неголосно — не голосно, нелегко — не легко.

Завдання II: до поданих слів дібрати синонім з префіксом *не-*.

Зразок: мерщій — негайно.

Погано, добре, близько, мало, зненацька, тривожно, низько, пізно, легко, терміново, скоро, безугавно, розпливчато, помилково.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Гра «Хто більше».

— Пригадайте й запишіть якомога більше фразеологічних зворотів, у яких є орфограма «*Ні* з прислівниками». Значення фразеологізмів поясніть.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Опрацювати тему «*Не, ні* з прислівниками», вписати з художньої літератури по три речення на вивчені орфограми.
2. Виконати завдання для тих, хто любить жартувати (с. 229).

УРОК № 60

Тема:	<i>Зв'язне мовлення.</i> Стислий переказ тексту наукового стилю.
Мета:	удосконалювати вміння визначати тип і стиль мовлення, тему та основну думку тексту, виявляти і передавати особливості стилю при переказі; розвивати навички грамотно переказувати почуте відповідно до мовленнєвого завдання; виховувати у семикласників прагнення знати історичне минуле свого народу, його яскравих особистостей.
Обладнання:	текст переказу, таблиця «Науковий стиль».

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

1. Робота з таблицею.

— З'ясуйте за таблицею особливості наукового стилю.

Науковий стиль

	Сфера застосування	Наука Техніка Освіта
	Мета спілкування	Повідомлення про досягнення науки і техніки
	Основні види висловлювань	Виступ Доповідь Лекція Диспут Стаття
	Основні стильові ознаки	Абстрактність Точність Логічність Доказовість
Характерні мовні особливості	лексичні	Слова з узагальнюючим (абстрактним) значенням, терміни, віддієслівні іменники
	граматичні	Складні речення зі сполучниковим зв'язком, дієприслівникові звороти, розповідні та питальні речення; вставні слова, що вказують на порядок викладу думок і зв'язок між ними

2. Завдання учням.

— Згадайте особливості написання стислого переказу.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Читання тексту вчителем.

Серед пам'яток минулого у стародавньому Києві — знаменитий архітектурний комплекс XI — XVIII сторіч Софія Київська. Його центральна споруда — Софійський собор, закладений в XI сторіччі з наказу Ярослава на честь його перемоги над печенігами. Собор — не тільки неперевершений пам'ятник старовинної архітектури, а й меморіал воїнської слави наших предків.

Починаючи з часів Ярослава, Софія стає важливим культурним центром східнослов'янської держави. У Софійському соборі був свій скрипторій, а також перша відома нам бібліотека, закладена Ярославом.

Слід пам'ятати, що друкарських верстатів тоді ще не було, ще не настали часи Гутенберга, Федорова, Скорини. У своєрідних майстернях-скрипторіях працювали переписувачі книг. Скрипторії звичайно обладнували при княжому дворі, при монастирях. А там, де книги переписувалися, там вони здебільшого й зберігалися.

Досить часто київські князі бували фундаторами таких бібліотек. Про Ярослава літописець повідомляє: «Ярослав же ... любив книги і, багато їх переписавши, поклав у церкві святої Софії, котру створив сам».

Портрет князя, якого за прихильність до наук народ прозвав Мудрим, дивиться на нас із кам'яної брили, встановленої вдячними нащадками 1969 року в дворі заповідника навпроти Софійського собору. Цей пам'ятник споруджено на честь заснування Ярославом першої на Русі бібліотеки. На камені вирізьблено слова з літопису, який звеличує князя за те, що той «сіяв у серцях людей книжні слова». У літописі підкреслюється та «велика користь», яку дає людям книжне вчення.

(З кн. «Калейдоскоп цікавих знань»)

2. Словникова робота.

Меморіал — меморіальна споруда.

Меморіальний — той, що увічне пам'ять про кого-небудь.

Фундатор — той, хто поклав початок чому-небудь, заснував щось.

Скрипторій — майстерня, у якій переписували книги.

3. Визначення теми та основної думки.

4. Виділення основних смислових частин.

5. Колективне складання плану та назви тексту.

Орієнтовний план

- 1) Софія Київська — неперевершений пам'ятник архітектури, меморіал воїнської слави.
- 2) Софія — важливий культурний центр Київської Русі.
- 3) Майстерні-скрипторії.
- 4) Ярослав — фундатор першої бібліотеки.
- 5) Пам'ятник Ярославу Мудрому.

6. Повторне читання тексту.
7. Усне переказування тексту.
8. Редагування усних висловлювань учнів.
9. Написання тексту переказу.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти усне повідомлення на лінгвістичну тему «Науковий стиль мовлення» (усно).

УРОК № 61

Тема.	<i>И</i> та <i>і</i> в кінці прислівників.
Мета:	допомогтися усвідомлення правил написання <i>и</i> та <i>і</i> в кінці прислівників; виробляти вміння правильно писати слова з цією орфограмою; розвивати увагу, логічне та образне мислення, виховувати повагу до багатства рідної мови.
Обладнання:	таблиця «Букви <i>и</i> та <i>і</i> в кінці прислівників».

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Завдання учням.
 - Поясніть правила написання *не-*, *ні-* з прислівниками.
2. Пояснювальний диктант.
 - Запишіть речення, визначте прислівники, поясніть їх правопис.

1) Хоч не рано почали, так багато утяли. 2) Пішов батько навпростець — нескоро вернеться. 3) Недовго думав, але добре сказав. (*Нар. творч.*) 4) Його помітили не відразу. (*Є. Гуцало*) 5) Купами йти було зовсім неможливо. (*І. Франко*) 6) Незабаром вони зупинилися. (*Ю. Збанацький*) 7) Він був ні в сих ні в тих.

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемне запитання.

— Чи простежується закономірність у написанні *и* та *і* в кінці прислівників

восени — *навесні*

докупи — *укупі*

по-вовчи — *втричі*?

— Яких знань вам ще не вистачає?

— Над чим ми будемо працювати на уроці?

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення матеріалу з використанням таблиці «Букви *и* та *і* в кінці прислівників».

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 222.)

<i>и</i>	<i>і</i>
1) Після букв, що позначають тверді приголосні: <i>навскои</i> . Завжди!	1) У кінці прислівників після букв, що позначають м'які або пом'якшені приголосні: <i>в цілості, навесні</i> .
2) Після <i>г, к, х</i> : <i>пошепки</i> .	2) У деяких прислівниках після <i>ч</i> : <i>тричі, вночі</i> .
3) У кінці прислівників з префіксом <i>по</i> : <i>по-заячи</i> .	

2. Практична робота.

— Прочитайте речення, поясніть правила вживання *и* та *і* в кінці прислівників.

1) Рушали козаки восени, казали дождити на весну. (*Марко Вовчок*) 2) Мовчки струни на бандурі я перебираю. (*П. Куліш*) 3) А навкруги така твереза осінь. (*Є. Маланюк*) 4) Як у травні дощ надворі, то восени хліб у коморі. (*Нар. творч.*) 5) Восени і горобець багатий. (*Нар. творч.*) 6) «Вирушаємо опівдні», — сказав Остап. (*М. Гоголь*)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 413.

2. Тренувальні вправи.

Завдання I: списати, вставляючи на місці крапок пропущені букви, пояснити правопис.

1) Знову завм..рає, звівшись навшпиньк.., біла кудласта постать. (В. Шевчук) 2) Була тільки п..ята година, а навкруг.. вже зовсім сутеніло. (О. Гончар) 3) Від села ст..повим шляхом хтось гнав верх.. . (Гр. Тютюнник) 4) Чи пан, чи пропав — двіч.. не вм..рати. (Нар. творч.) 5) Він пр..сів на при..ьбі і, замріявш..сь став д..витись в тиху літ..ню ніч.., що горнулася до нього по-дівоч.. ласкаво. (Гр. Тютюнник)

Завдання II: утворити від поданих слів прислівники, пояснити написання кінцевої букви. З трьома прислівниками скласти речення.

В, осінь; по, вовк; на, вік; по, молодець; по, юнак; в, ніч; мовчати; три; на, в, круг; без, вість; за, в, глибина.

3. Переклад українською мовою.

Поступать по-человечески, навеки вместе, втрое меньше, ехать верхом, немного подождать, стоят молча, нисколько не жалеть.

4. Складання і розігрування діалогу.

— Складіть і розіграйте діалог, використовуючи прислівники з кінцевими *-и*, *-і*.

Теми діалогів

«Телефонна розмова пізно увечері з незнайомцем»

«Плани на вихідні (канікули)»

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Завдання учням.

— Проведіть взаємоконтроль. Працюючи в парах, перевірте, як ви засвоїли правила написання *и* та *і* в кінці прислівників.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Скласти словничок труднощів у написанні прислівників.
2. Виконати завдання для тих, хто прагне навчитися розуміти красу (с 224).

УРОКИ № 62—63

Тема:	Написання прислівників через дефіс.
Мета:	пояснити семикласникам правила написання прислівників через дефіс, домогтися практичного засвоєння правил написання прислівників; збагачувати словниковий запас, розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу; удосконалювати вміння працювати зі словником; виховувати любов до мови.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, орфографічний словник, таблиці «Дефіс у прислівниках», «Запам'ятайте!», кросворд.

 ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.
2. Гра «Хто більше».
 - Запишіть якнайбільше прислівників, утворених:
 - а) префіксальним способом;
 - б) суфіксальним способом;
 - в) суфіксально-префіксальним способом;
 - г) складанням слів;
 - д) злиттям основ;
 - є) шляхом переходу інших частин мови у прислівник.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ
III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемне запитання.

— Як ви думаєте, чому прислівники типу *день у день, раз у раз* пишуться окремо, а *віч-на-віч, пліч-о-пліч* через дефіс?

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Мовний експеримент.
 - До поданих прислівників додайте префікси і суфікси з довідки. Утворені прислівники запишіть за аналогією до неозначених займенників з такими ж афіксами. Зробіть висновки.

Звідки, куди, де, як, скільки, навіщо, чому, дець.

Д о в і д к а: казна-, хтозна-, будь-, -небудь; -то; -от, -таки.

2. Пояснення вчителя з використанням узагальнюючої таблиці «Дефіс у прислівниках».

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 212.)

Дефіс пишеться

<p>по + прикметник \hat{e} займенник $\hat{й}$ числівник $\hat{о}му$ $\hat{e}му$ прислівники з част- ками <i>будь-, небудь-, казна-, хтозна-, -то, -от, -но, таки</i> повторення слів або основ слів сполучення двох синонімічних чи антонімічних основ</p>	<p><i>по-перше, по-новому + по-латині, на-гора</i> <i>будь-де, хтозна-хто</i> <i>віч-на-віч, пліч-о-пліч, ледве-ледве</i> <i>зроду-віку, більш-менш</i></p>
---	--

3. Практична робота.

— Спишіть речення, розкриваючи дужки. Поясніть написання прислівників.

1) Далеко(далеко) Дніпро геть(геть) собі розкинувся. (Т. Шевченко) 2) Світ (по)новому відкривати, поете, обов'язок твій. (М. Рильський) 3) Пливе твій голос солов'иний (у)даль немеркнучу століть. (М. Рильський) 4) Всі дні моєї подорожі я був віч(на)віч із народом. (О. Довженко) 5) (З)дня(на)день ждали в село землемірів. (О. Головка) 6) Бути поетом — це означає: розростатися (в)шир, пускати корні (в)глиб, підвестись думкою (у)височінь. (П. Тичина)

4. Ознайомлення з пам'яткою.

Запам'ятайте!

видимо-невидимо
врешті-решт
з давніх-давен
з діда прадіда
зроду-віку
навіки-віків
просто-напросто
сяк-так

будь-що-будь
віч-на-віч
де-не-де
десь-не-десь
коли-не-коли
пліч-о-пліч
хоч-не-хоч
як-не-як

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тренувальні вправи.

З а в д а н н я I: прочитати словосполучення і речення, з'ясувати написання однозвучних слів.

1) Одягнений по-зимовому.— Гуляти по зимовому лісі. 2) Зробити по-нашому.— По нашому провулку проїхала бричка. 3) По-перше, зачини вікно, по-друге, прибери за собою.— Зима триває по перше березня.

З а в д а н н я II: списати речення. Поставити, де треба дефіс у прислівниках.

1) І блідий місяць на ту пору із хмари де де виглядав. 2) Тяжко важко в світі жити сироті без роду. 3) Так отак то трапляється в світі: думав жити, проживати, а довелось на чужині тільки сльози мати. 4) Я ледве вийшов з хати ще не світло. У неділю вранці рано сине море грало.

(З тв. Т. Шевченка)

2. Робота з підручником.

Виконання вправи 390.

3. Розподільний диктант.

— Розподіліть слова у два стовпчики: I — ті, що є прислівниковими сполучниками, II — ті, що є прислівниками, позначте орфограми «Дефіс у прислівниках».

Так-сяк, рано-вранці, тишком-нишком, далеко-далеко, без кінця-краю, не сьогодні-завтра, ось-ось, ледве-ледве, з діда-прадіда, повік-віки, з давнього-давня, звіку-правіку, зроду-віку.

Поясніть синонімами значення слів звіку-правіку, зроду-віку.

4. Пояснювальний диктант.

Прислівники залюбки утворюються від прикметників. Уміло тут діють суфікси *-о-*, *-е-*. Наприклад: *веселий* — *весело*; *рішучий* — *рішуче*.

Наголос також увиразнює перехід якісних прикметників у прислівники: *важкий* — *важко*, *рідкий* — *рідко*.

Іноді працюють у парі суфікси і префікси: *новий* — *по-новому*, *синівський* — *по-синівському* і *по-синівськи*.

Навчилися прислівники перетворювати прийменники на префікси: *віднині*, *відтепер*, *назавжди*, *позавчора*.

(За І. Вихованцем)

5. Творча робота.

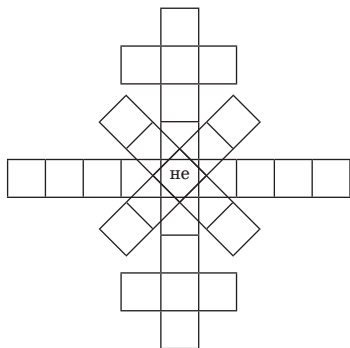
— Від поданих слів утворіть і запишіть прислівники. Складіть 3—4 речення з прислівниками (на вибір), підкресліть їх як члени речення.

По, перший; по, другий; по, ваш; по, новий; по, твій; по, український; по, братній; по, інший.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Завдання учням.

— Впишіть слова в порожні клітинки, щоб утворилися подвоєні прислівники.

Відповідь: коли-не-коли, десь-не-десь, хоч-не-хоч, де-не-де, як-не-як.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти словниковий диктант (15—18 слів) з орфограмою «Дефіс у прислівниках» або виконати вправу 398.

УРОКИ № 64—65

Тема:	Написання прислівників разом та окремо.
Мета:	допомогтися усвідомлення учнями закономірностей написання прислівників разом та окремо; формувати вміння обґрунтовувати вибір написання; розвивати вміння аналізувати узагальнювати, порівнювати мовні явища; виховувати любов до природи.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, словники, таблиці, картки для самостійної роботи.

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Завдання учням.
— Сформулюйте правила написання дефіса у прислівниках.
2. Словниковий диктант.
(Проводиться за дібраними учнями словами.)
Орієнтовний словниковий диктант

З дня на день, будь-коли, де-не-де, геть-чисто, по-ведмежому, ледве-ледве, з боку на бік, сяк-так, по-дитячому, віч-на-віч, по-латині, казна-де, так-то, по-вінницьки, в цілому, багато-багато.

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

Проблемно-пошукове завдання.

— Запишіть словосполучення. Поясніть різницю між написанням омонімічних слів. Зробіть висновки. Яких знань вам бракує? Над чим ми будемо сьогодні працювати?

Прийшли вдень — в день народження; глянув востаннє — в останнє завдання, йшла назустріч — на зустріч з друзями.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Спостереження над мовним матеріалом.
— Прочитайте прислівники, які завжди пишуться окремо. Спробуйте вивести правило, яке б пояснювало написання цих прислівників.

Від ранку до вечора, день у день, з боку на бік, з дня на день, один в один, раз у раз, рік у рік, час від часу, сам на сам.

2. Робота з таблицями.
— Звірте свої висновки з матеріалом таблиці.

Написання прислівників окремо та прислівникових сполучень

1. Сполучення прийменника з іменником (між ними можна вставити слово)	<i>без кінця, до речі, з радості, з горя, на щастя, без відома, в ногу, в міру, до речі, на мить</i>
---	--

2. Прислівникові сполучення слів у формах Н. в. + Ор. в. одн., а також вирази <i>в основному, в цілому</i>	<i>кінець кінцем, один одним, сама самотою</i>
3. Прийменникові конструкції з повторенням слова	<i>день у день, рік у рік, раз у раз, час від часу</i>

Написання прислівників разом

1. Прислівники, утворені за допомогою префіксів прийменникового походження	<i>набик, зараз, заміж, повік, отут, униз</i>
2. Прислівники з префіксами прийменникового походження, якщо в слові є суфікси <i>-о, -е(є); -и, -ки; -у(ю), -а(я)</i> ,	<i>напевно, втретє, безвісти, насправжки, низу, справа, вгорі</i>
3. Прислівники, утворені за допомогою злиття основ слів	<i>горілиць, праворуч, мимохіть, мимохідь</i>

2. Консультація вчителя.

Запам'ятайте!

з дому	додому
до смаку	всмак
на весну	навесні
у сто крат	стократ
не даром (не безплатно)	недаром

Прислівники, що пишуться разом, слід відрізнати від однозвучних з ними форм непрямих відмінків іменників, прикметників, числівників та займенників.

Розпізнаються прислівники й однозвучні з ними відмінювані частини мови з прийменником (або часткою) тільки в контексті, за синтаксичними зв'язками.

Якщо слово:

1) має означення або залежний від нього іменник у Р. в.;

2) є означенням,

то прийменник пишеться окремо.

Наприклад. Зверху цього не видно.— З верху гори видно далеко.

В окремих випадках прислівники й однозвучні з ними відмінювані слова з прийменниками можна розрізнити за наголосом: *навіки* — *на віки*; *набик* — *на бік*, *насмiх* — *на смiх*, *восени* — *в осені*.

V. ВИКОНАННЯ ВПРАВ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 410.

2. Тренувальні вправи.

Завдання I: закінчити подані речення.

Удень тепло..

У день народження...

Вивчив напам'ять...

Покладатися на пам'ять...

Підняли догори...

Підійшли до гори...

Сказав удруге...

Глянув у друге...

Нашвидку поснідав...

На швидку їзду...

Завдання II: прочитати текст, визначити його тему та головну думку.

Усно переказати текст. Виписати з нього прислівники, пояснити їх написання.

З'ясувати лексичне значення слів *вирій* та *збіжжя*. Дібрати синоніми до слів *дорога* та *з'являтися*.

Чом ти, жайворонку, рано з вирію вилетів?

Так співається у веснянці. Пройшло свято Обертіння, повертаються із далеких країв птахи... Першим, як вважалося, прилітає жайворонок. Він з'являється тоді, коли на долинах іще лежить сніг, але весна вже перемагає зиму. Селяни по жайворонках врожали на врожай: якщо вони високо летять, то буде врожай на збіжжя, а низько — «загубили ціп по дорозі»... За ними повертаються веселі граки й одразу ж з галасом беруться за будівництво гнізд — «на дубі ярмарок», казали люди. За ними табунами летять з вирію дикі гуси, дуже високо і переважно вночі, перегукуючись, і їх легше почути, аніж побачити. Летять вони довго, час від часу сідаючи на полях поблизу води. Коли діти вперше бачили гусей, кричали: «Гуси, гуси, нате вам на гніздечко, а нам на здоров'ячко!» — й підкидали угору соломі. Як трохи зазеленіє, повертаються дикі качки: крякви, чирки, крохалі та чубатий гоголь. Коли останні сідали на ставки, дівчата замовляли на тепло і щастя, викликаючи з сухого очерету гоголя: «Виплинь, виплинь, гоголю...» А як не впливе — казали, що доля забарилася.

Напровесні прилітає до рідної домівки і чорногуз (лелека). За народним віруванням господарство, у якому є гніздо чорногуза, щасливе, а руйнувати його гніздо — великий гріх, і за це буде кара, — «хата згорить».

(З календаря)

Завдання III: доберіть і запишіть синоніми до прислівників *спочатку, доволі, потай, щиро, сумно*. Поясніть спосіб творення і правопис кожного зі слів.

Завдання IV: списати, добираючи з дужок прислівники-синоніми. З'ясувати, якою частиною мови є виділені слова.

Вранці була (на диво, напрочуд, навдивовижу) добра погода, хоч у лісі було ще (вогко, сиро, мокре). (Різко, гостро, пронизливо) пахло прілим листям. На стежці (виразно, ясно, чітко) видно сліди лося. А он на галявині (кострубато, неоковирно, незугарно) лежить велика ведмедиця, поруч (сміховинно, кумедне, забавно), перевертаючись, граються ведмежата (квапливо, сквапно, поспішно) бігаючи (навколо, довкола, навкруги).

3. Переклад українською мовою.

— Перекладіть українською мовою слова і запишіть їх. Порівняйте написання прислівників російською та українською мовами. При потребі скористайтеся словником.

Невдалеке, навзничь, врасплах, изо дня в день, наконец, под мышкой, ниоткуда, издавна, понемногу, налегке, наспех, куда-то, на дом, сзади, на цыпочки, насили, вглубь.

— З трьома-чотирма прислівниками складіть речення.

4. Самостійна робота

1) Запишіть прислівники, знявши ризку. З трьома з них складіть словосполучення.

2) Згадайте і запишіть два прислів'я, до складу яких входять прислівники.

В а р і а н т I

Видимо/не/видимо; рано/в/ранці; кінець/кінцем; будь/що/будь; що/далі; у/бік; с/покон/віку; ось/де; с/під/низу; тишком/нишком; з/усіх/усюд; плоть/від/плоті; у/п'яте; стрім/голов; під/ряд; на/відчай; на/добри/день.

В а р і а н т II

Без/кінця/краю; в/далечінь; без/вісти; по/волі;/ по/маслу; як/не/як; рука/в/руку; на/спід; ні/на/що; ні/скільки; на/ура; на/гора; в/ні/чю; босо/ніж; як/небудь; на/бігу; всьго/на/всього.

Варіант III

До/сита; з/давна; по/латині; за/кордон; з/дня/на/день; як/не/як; на/зовсім; на/при/кінці; о/півдні; з/давніх/давен; хрест/на/в/хрест; один/одинцем; на/зовсім; на/пролом; в/одно/час; горі/лиць; де/далі.

Варіант IV

На/виворіт; мимо/хідь; на/в/кулачки; по/друге; не/сьогодні/завтра; десь/то; казна/коли; з/переляку; з/краю/в/край; с/краю; у/четверо; не/с/проста; по/всяк/час; що/разу; с/персердя; по/маленьку; а/ні/чого.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

1. Опитування-інтерв'ю.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

— Що було найскладнішим на уроках вивчення правил написання прислівників разом, окремо та через дефіс?

2. Заповнення таблиці.

Знаю	Вмію	Сумніваюсь	Потребую допомоги

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Повторити відомості про прислівник, звернувши особливу увагу на теми, що потрапили в останні два стовпчики.
2. Виконати вправу 411.

УРОК № 66

Тема:	<i>Зв'язне мовлення.</i> Повідомлення на лінгвістичну тему на основі систематизації знань.
Мета:	ознайомити учнів з особливостями повідомлення — одного з видів монологічного мовлення, розвивати усне монологічне мовлення; удосконалювати вміння аналізувати, співставляти, порівнювати та узагальнювати мовні явища, виховувати любов до мови, бажання вивчати її скарби.
Обладнання:	узагальнюючі таблиці, пам'ятка «Як готувати повідомлення на лінгвістичну тему».

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Ситуативне завдання.

— Уявіть собі, що вам треба підготувати висловлювання з метою пояснити учням 6-х класів певну тему з української мови, подати зразок повідомлення на лінгвістичну тему. Яким стилем мовлення ви будете користуватися у такому випадку? Відповідь обґрунтуйте.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя.

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника.)

Повідомлення — це вид усного та писемного монологічного мовлення. Невелика доповідь на якусь тему.

2. Опрацювання пам'ятки «Як готувати повідомлення на лінгвістичну тему».

Пам'ятка

«Як готувати повідомлення на лінгвістичну тему».

- 1) Продумайте тему й основну думку висловлювання.
- 2) Повторіть відомості з мови, потрібні для розкриття теми.
- 3) Проаналізуйте матеріал спостережень.
- 4) Вивчіть у ньому істотні ознаки.
- 5) Порівняйте істотні ознаки однорідних об'єктів і виділіть у них спільне.
- 6) Зробіть висновок.
- 7) Будуйте повідомлення, зважаючи на особливості наукового стилю (точність у доборі слів, дотримання чіткого порядку викладу думок, доказовість, використання слів-термінів).

3. Робота в групах.

— Спираючись на матеріал підручника та таблиці, складіть усне повідомлення на лінгвістичну тему. При потребі таблиці розширте, складіть алгоритми, схеми.

I група — «Дієприкметник та дієприслівник — форми дієслова»

II група — «Написання *не* з дієсловами, дієприкметниками та дієприслівниками»

III група — «Форми дієслова»

IV група — «Прислівник — самостійна незмінна частина мови»

Схема 1

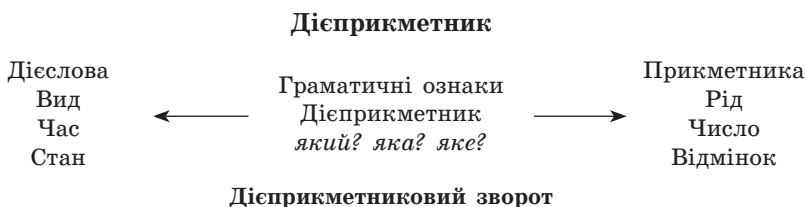

Схема 2

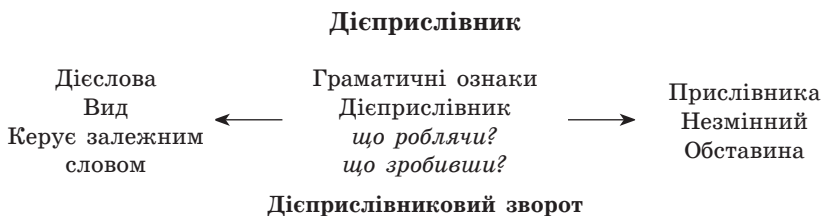

Схема 3

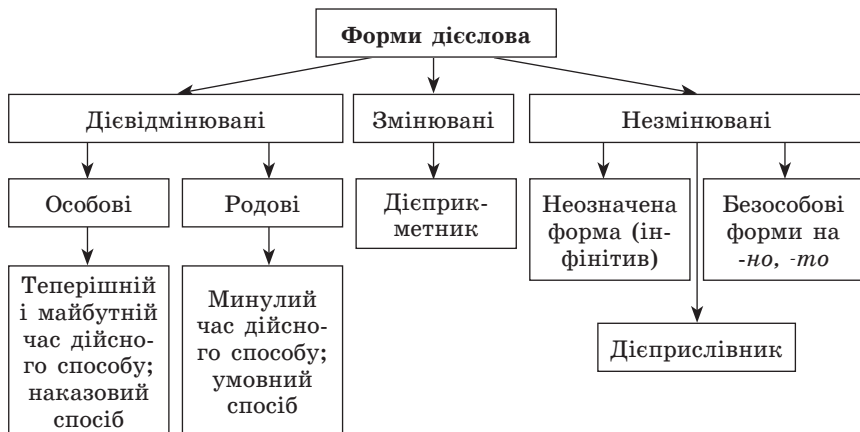
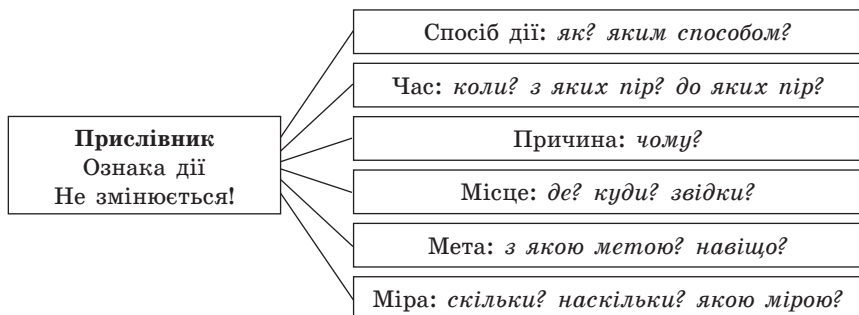

Схема 4

4. Презентація результатів групової роботи.
5. Аналіз та оцінювання повідомлень.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Заклучна бесіда.

- Як ви оцінюєте свій внесок у роботу групи?
- Що на уроці для вас було корисним?
- У чому ваші успіхи і над чим треба ще працювати?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Повторити вивчене про прислівник, підготуватися до тематичної контрольної роботи.
2. Виконати вправу 227.

УРОК № 67

Тема:	<i>Тематична контрольна робота (диктант).</i>
Мета:	з'ясувати рівень засвоєння теми, перевірити рівень сформованості в учнів мовних умінь та орфографічних навичок; розвивати орфографічну та пунктуаційну вправність, увагу, вміння застосовувати теоретичні знання на практиці; виховувати наполегливість, бажання пізнавати навколишній світ.
Обладнання:	текст диктанту.

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ**

Написання диктанту.

Зоряне небо

Пізно ввечері піднімаю очі вгору і здивляюся в таємниче і таке прекрасне зоряне небо.

Щоночі перед нами відкривається небесна книга Всесвіту — міриади далеких зірок. Вони групуються в химерні фігури, наче хто зумисне і неспроста позбирав їх до купи, немов по-мистецькому вишив на небесному килимі вигадливі візерунки-сузір'я.

Кожен народ по-своєму поділяв небо на сузір'я.

Вигляд зоряного неба невпинно змінюється залежно від пір року. Взимку, наприклад, сяють сузір'я Оріона, Великого Пса, Візничого. Навесні вони зникають, натомість з'являються інші сузір'я.

З прадавніх часів небо непереможно вабило до себе людську думку. Про нього створювалося багато-багато легенд і чарівних казок.

Ми сьогодні наполегливо проникаємо в незвідані глибини Всесвіту. Дедалі більше загадок космічної безодні перестає бути таємницею.

(110 сл.)

(Із журналу)

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Заклучна бесіда.

- Чи справилися ви з роботою?
- У чому відчували труднощі?
- Як ви їх подолали?

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вживаючи прислівники, скласти усний твір про роль наполегливості в оволодінні знаннями або усне висловлювання «Мій сон про казкового коня» (с. 227).

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

ПРИЙМЕННИК

УРОКИ № 68—69

Тема.	Прийменник як службова частина мови. Прийменник як засіб зв'язку в словосполученні.
Мета:	поглибити знання семикласників про службові частини мови; формувати вміння визначати самостійні та службові частини мови, ознайомити з граматичними ознаками прийменників, розвивати вміння їх розпізнавати й використовувати як засіб зв'язку слів у словосполученні; виховувати любов до природи, її багатств.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиці «Прийменник», «Вживання прийменників».

ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Розгадування загадки.

Я така частина мови,
Що належить до службових.
Я буваю лиш одним:
Похідним — непохідним.
Задля, посеред, крім, в, під, на, за.
І для мене це знаменно,
Що всі звать мене... (прийменник).

(О. Фесенко)

2. Бесіда.

- За якою ознакою частини мови поділяються на самостійні та службові?
- Що ми називаємо прийменником?
- Які ще службові частини мови ви знаєте.

3. Завдання учням.

— Прочитайте речення, скажіть, чого йому бракує? Поновіть речення, визначте функцію слів, які ви вставили.

1) Віра рідну свою Батьківщину починається віри людину. (За В. Забаштанським) 2) Горою, вербами та водою біленька хаточка. (За Т. Шевченком)

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Слово вчителя.

На уроках кожен з вас повинен досягти певних результатів з вивченої теми.

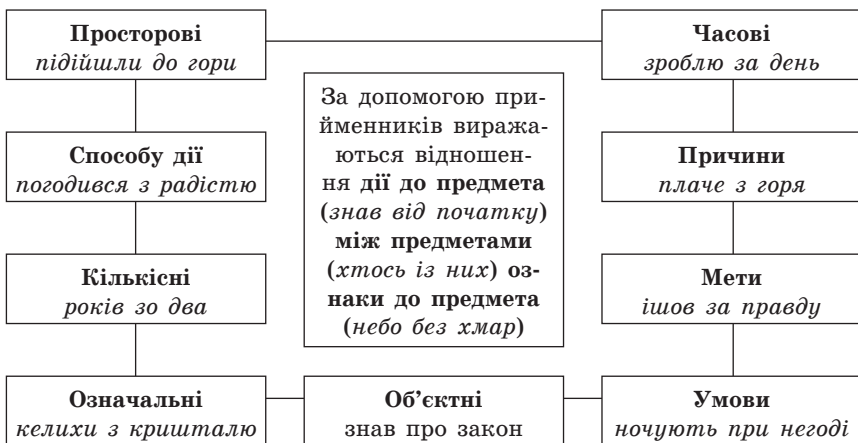
Знати: що таке прийменник, знаходити його в реченні, відрізняти від сполучників і часток; правильно поєднувати з іменниками.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Розповідь учителя з використанням узагальнюючої таблиці «Прийменник».

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 235—236.)

Прийменник — це службова частина мови, що виступає разом з відмінковою формою іменника, займенника, прикметника та числівника для вираження залежності її від інших слів у словосполученні

2. Опрацювання таблиці «Вживання прийменників».

Прийменники вживаються з формами відмінків

Відмінки	Одного	Двох	Трьох	Приклади
Родовий	без, біля, коло, від, до, для, з-за, з-під, крім, окрім, після, проти, ради, серед, близько, кінець, вздовж, вглиб, край, замість, опісля та ін.	поперед	між, поміж, проміж, з в (у)	пісня <i>без</i> слів; садять <i>вздовж</i> алеї; <i>поперед</i> нас пройшов; сидить <i>кінець</i> столу, позичив <i>у</i> знайомого
Давальний	всупереч, навздогін, назустріч, наперекір, напереріз			<i>біг навздогін</i> нам, <i>вийшло всупереч</i> сподіванням
Знахідний	крізь, повз, попри, про, через	в (у), за, на, над, о(об), перед, по, поза, понад		<i>крізь</i> туман не видно; <i>прийде через</i> місяць; <i>стукав у</i> вікно; <i>пішов поміж</i> столи
Орудний		за, над, перед, під, по, поза, понад	між, поміж, проміж, з	видніється <i>за</i> лісом; <i>стоїть перед</i> очима; <i>розмова (поміж) між</i> друзями; <i>зустрічі з</i> ним
Місцевий	при	на, по, о (об)	в (у)	<i>стоїть при</i> дорозі; <i>піднімається по</i> драбині; <i>встає о</i> шостій годині
Місцевий відмінок ніколи не вживається без прийменника				

Порівняйте:

прийменники	інші частини мови:
квіти <i>навколо</i> хати, <i>близько</i> другої години, <i>близько</i> сотні, був <i>поруч</i> з ним, <i>поруч</i> хаток, сидить <i>кінець</i> столу, стоїть <i>край</i> села, почекай <i>коло</i> хвіртки	прислівники подивилася <i>навколо</i> , стояли <i>поруч</i> , підійшли <i>близько</i> іменники широке <i>коло</i> , щасливий <i>кінець</i> , далекий <i>край</i>

Стежте за вживанням прийменників

знати по газетах	знати з газет
по цілих днях	цілими днями
добрий по натурі	добрий за вдачею, доброї вдачі
по напрямку до лісу	у напрямі до лісу

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 442.

2. Тренувальні вправи.

Завдання I: прочитати текст, визначити його тему й головну думку.

Виписати словосполучення з прийменниками, з'ясувати значення кожного, визначити, з якими відмінками вжиті прийменники.

Підсніжники

Ще лежить у лісі сніг, а ця рослина уже цвіте. Над двома зеленими листочками на тонкому стебельці піднялася ніжна чужа біла квітка.

Це підсніжник звичайний. Міжнародна назва роду (ґалантус) у перекладі з латинської означає «молочна квітка», видова назва перекладається як «сніговий».

Молоді листочки підсніжника згорнені в трубочку, на верхівці утворюється вістря, що проходить крізь ґрунт, торішнє листя, сніг... Так оберігається квітка при проростанні рослини, бо вона міститься між цими листками. Пізніше, коли підсніжник відцвіте, вузькі плоскі листки сильно видовжуються. У квітці три зовнішні пелюстки оберненояйцевидні, досить довгі, а три внутрішні — вдвічі коротші, із серцевидною виїмкою і зеленою плямою по краю, що є сигналом для комах-запилювачів. Рослина багаторічна, декоративна.

Росте в листяних лісах, по чагарниках у Карпатах, Правобережному, дуже рідко Лівобережному Лісостепу.

Рослину занесено до Червоної (Зеленої) книги України як зникаючий вид.

(З «Довідника школяра»)

Завдання II: переписати речення, на місці крапок вставляючи прийменники.

1) Хто рано підводиться, ... того й діло водиться. 2) ... невмілого руки не болять. 3) Не взявшись ... сокиру, хати не зробиш. 4) ... діла слабіє сила. 5) ... умілого і долото рибу ловить. 6) Треба нахилитися, щоб ... криниці води напитися. 7) Щоб рибу їсти, треба ... воду лізти. 8) ... лежачий камінь вода не тече. (*Нар. творч.*)

Завдання III: списати, розкриваючи дужки. Підкреслити слова, вжиті з прийменниками. Визначити їх відмінок. Підкреслити прийменники, виділити однозвучні з ними префікси.

1. Перед (галявина) плачуча береза сипнула сльозами, як мати, за (вона) (з, с)хлипнуло (не)видиме джерельце: (з,с)кинуло (з,с)себе клубочок туману. 2. Ми пробігли чиясь загороду, в (яка) стояли високі дуплянки, обминули озерце червоного проса, перехопилися через (струмок), що став тепер річкою й опинилися на (зарослий) терном (узлісся).

(*М. Стельмах*)

3. Творча робота.

Завдання I: скласти й записати речення з прийменниками *на, над, за, крізь, через, перед, крім, між, поза*. Визначити, до складу яких членів речення вони входять.

Завдання II: згрупувати подані прийменники в синонімічні ряди. Скласти твір-мініатюру на тему «Прогулянка в ліс», вживаючи потрібні за змістом прийменники-синоніми.

Задля, близько, всупереч, опріч, біля, межи, крім, з, над, до, для, наперекір, коло, між, із, побіля, кругом, заради, проміж, навколо, край, серед, зі, близ, навкруг, поміж, понад, окрім, круг.

4. Гра «Редактор».

— Відредагуйте словосполучення і речення.

Ходити по хатам; зошит по українській мові, знання по фізиці; діяти по правилах; по квітень включно. Перший урок починається у вісім годин тридцять хвилин. Моя сестра по фаху

лікар. Я ходив в магазин. Учень пропустив три дні по хворобі. Ми говорили за нашого улюбленого футболіста.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Заповнення таблиці.

Знаю!	Умію!

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Закріпити теоретичний матеріал; з підручника історії (літератури, географії) виписати 5 речень, підкреслити прийменники, визначити, які відношення виражаються за допомогою прийменників.
2. Виконати вправу 448.

УРОК № 70

Тема:	Непохідні й похідні прийменники.
Мета:	поглибити знання учнів про прийменник як частину мови; пояснити принцип поділу прийменників на групи за будовою та походженням; формувати вміння їх розрізняти, визначати спосіб утворення похідних прийменників; розвивати логічне мислення, пам'ять; виховувати почуття мови, повагу до слова.
Обладнання:	таблиця «Поділ прийменників за будовою та походженням».

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Завдання учням.

— Спишіть, розкриваючи дужки. Підкресліть слова, вжиті з прийменниками. Визначте їх відмінок. Однозвучні з прийменниками префікси виділіть.

1) Як тільки весна десь у (житечко — пшениця) ро..ми-не..ся із (літо), у (ми) досягають.. суниці, досягають (у)ночі при (зорі) і тому стають (з,с)хожими на (роса), що випала (з,с) зірки.

2) Я люблю, як ти розкриваєш.. свої вії, (при)журений житній цвіт, я люблю, як ти довірл..во дивиш..ся на (я) очима волошки і озиваєш..ся косою (у,в) (луг), перепілкою (у,в) (поле).

(М. Стельмах)

2. Бесіда.

- Дайте визначення прийменника.
- Розкажіть про вживання прийменників.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

1. Завдання і запитання до учнів.

— Зробіть словотвірний розбір слова *похідний*. Які прийменники називаються похідними?

2. Проблемне завдання.

— Визначте, до якої частини мови належать слова *край, кінець, незважаючи на, близько*.

Свою відповідь аргументуйте.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя з використанням таблиці «Поділ прийменників за походженням та будовою».

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 237, 240.)

За походженням		
непохідні (первинні)	похідні (вторинні), утворені	
<i>без, в (у), до, для, з (із, зі), за, об, від (од), на, над, під, по, при, про, о, між (межи)...</i>	складанням двох або кількох прийменників <i>з-під, з-над, із-за, з-поза, з-поміж, поза, задля, поміж, понад, заради, посеред, попід, попри...</i>	шляхом переходу інших частин мови у прийменники
		<table border="1"> <tr> <td> іменників <i>край, кінець, круг, у разі, протягом, коло, шляхом, з метою...</i> </td> <td> прислівників (і дієприслівників) <i>навколо, уздовж, обабіч, зважаючи на, навкруги, близько, поблизу, включаючи...</i> </td> </tr> </table>
іменників <i>край, кінець, круг, у разі, протягом, коло, шляхом, з метою...</i>	прислівників (і дієприслівників) <i>навколо, уздовж, обабіч, зважаючи на, навкруги, близько, поблизу, включаючи...</i>	

За будовою

прості	складні	складені
<i>без, до, по, при, край, мимо, коло, з, перед, кінець</i>	<i>з-над, із-за, з-поза, з-поміж, поза, поміж, заради, довкола</i>	<i>згідно з, відповідно до, у зв'язку з, незважаючи на...</i>

2. Практична робота.

— Порівняйте виділені в реченнях омоніми. До яких частин мови вони належать? Яким способом утворені прийменники? Як можна прийменники відрізнити від інших частин мови?

1. Автомашина під'їхала <i>близько</i> .	1. Автомашина зупинилась <i>близько</i> лісу.
2. <i>Навколо</i> стояла тиша.	2. Спортсмени бігали <i>навколо</i> стадіону.
3. Закарпаття — чудовий <i>край</i> .	3. <i>Край</i> дороги росте клен.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тренувальні вправи.

З а в д а н н я I: списати речення, вставляючи, де треба, пропущені букви і розкриваючи дужки. Підкреслити прийменники. З'ясувати, від яких частин мови утворилися похідні (вторинні) прийменники.

1) Коли тр..воги життєвої тебе пі..хопить вітер злий, по вінця сили трудової у серце стомл..не налий. (*М. Рильський*) 2) Вітру жовтий плин л..генди в..сняні в..носить (з)під ялин. (*А. Малишко*) 3) Ще снят..ся м..ні Карпати: у Ворохті пісні та пісні, і(не)знає від радості мати, що (с,з)казати (на)зустріч мені. (*М. Нагнибіда*) 4) Садам я блукаю тихою ходою, рум..яніє вечір од зорі заграв. Яблука доспілі виснуть (наді)мною, що колись про них я в Рил..с..кого читав. (*В. Сосюра*) 5) Щастя я хочу (у, в)сім, хто кризь ночі любов до Вітчизни проніс. (*В. Сосюра*)

З а в д а н н я II: скласти з поданими фразеологізмами речення. Пояснити будову прийменників, їх походження.

Гратися з вогнем; без жартів; всупереч здоровому глузду; геть з-перед очей; тримати при собі; жити собі на втіху; за всяку ціну; заради шматка хліба.

Завдання III: перекласти словосполучення з прийменниками українською мовою.

Порівняти прийменники, вживані в українській та російській мовах.

Ходить вокруг да около; готовится к весне; соскучиться по матери; насмеяться над зазнакой; стоять у окна; побежать за водой; ставить в пример; привлечь к себе внимание; несмотря на хорошую погоду; навстречу ветру; невзирая на трудности.

2. Самостійна робота.

1) Розподільний диктант.

Прийменники записати у дві колонки: у I — непохідні, а в II — похідні.

За, понад, у, зі, коло, до, попри, над, поруч, біля, під, близько, на, в, навпроти, від, поперед.

2) З кожним із слів скласти по два речення так, щоб у першому випадку слово виступало прийменником, а в другому — самостійною частиною мови.

I варіант	II варіант
край, близько, попереду, поруч	навпроти, коло, кругом, збоку

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Творча робота.

— Складіть алгоритм або план розгорнутої відповіді на питання «Як поділяються на групи прийменники за будовою та утворенням? Як відрізнити похідні прийменники від самостійних частин мови?».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Виконати вправу 461, опрацювати теоретичний матеріал, розміщений на с. 237—240.
2. Скласти усний твір «Світ моїх захоплень», вживаючи непохідні та похідні прийменники.

УРОК № 71

Тема:	<i>Зв'язне мовлення. Особливості побудови опису зовнішності людини.</i>
Мета:	ознайомити учнів з особливостями побудови опису зовнішності людини; навчити їх через зовнішність розкривати внутрішній світ людини, її характер, настрій; розвивати усне зв'язне мовлення учнів, увагу, уяву; виховувати людяність, доброту, почуття прекрасного.
Обладнання:	записи українських народних пісень та дум, таблиця «Портрет».

ХІД УРОКУ

Ти знаєш, що
ти — людина.
Ти знаєш про це, чи ні?
Усмішка твоя — єдина,
Мука твоя — єдина,
Очі твої — одні.

В. Симоненко

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Бесіда.

На уроках української літератури, читаючи прозові твори, ми з вами зустрічали описи зовнішності людини.

— Як називається опис зовнішності в образотворчому мистецтві та художній літературі?

— Які засоби створення портрета використовує художник, а які — письменник?

— З якою метою опис зовнішності вводиться в художній твір?

— Чи можна, на вашу думку, за портретом визначити риси характеру людини, її настрій? Відповідь аргументуйте.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ
III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

1. Робота з епіграфом.

2. Слово вчителя.

Кожна людина — єдина і неповторна особистість. Люди різняться не лише зовнішністю, а й своїм внутрішнім світом, власним тільки їм.

Ми повинні не лише навчитися описувати зовнішній вигляд людини, а й спробувати розкрити її внутрішній світ, характер і настрої, знаходити неповторне в образі конкретної особистості.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Прослуховування грамзапису народної пісні «Маруся. Раз, два, три калина...».

2. Запитання до учнів.

— Яку роль виконує опис зовнішності дівчини в пісні?

— Які художні засоби використав народ для зображення героїні?

3. Розповідь учителя.

Описати зовнішність людини — це відтворити її зовнішній вигляд, передати її одномоментні або постійні риси.

Опис зовнішності складається, як і опис предмета.

«Відоме» — сам предмет або його частини; «нове» — ознаки.

Наприклад:

Вона ростом невеличка, ще й літами молода.

В тебе очі чорненькі, як терен на галузі, личко твоє рум'яне, як калина в лузі. (Нар. пісні)

Портрет

Художній	Науковий чи діловий
Створення образу людини, вироблення у читача (слухача) певного ставлення до людини. Широко використовуються художні засоби, за допомогою яких автор передає риси вдачі людини, її настрої, унікальне власне ставлення до зображеного на портреті	Об'єктивне й точне зображення особливостей вигляду людини (вказівка на зріст, поставу, зачіску, риси обличчя, жести, одяг тощо). Чіткий, конкретний, слова вживаються в прямому значенні, позбавлений суб'єктивності

4. Завдання учням.

— Прочитайте уривок. Через опис яких деталей зовнішності автору вдалося передати риси характеру персонажа та власне ставлення?

В обох реченнях визначте «відоме» та «нове».

Микола, Прокопів хлопчик, такий школярик гарнесенький був: сумирненький, соромненький, млявенький, як дівчинка. Та ще ж такий чорнобривенький, білолиценький, носок невеличкий, щічки круглесенькі, ще й чубок кучерями.

(А. Тесленко)

5. Ситуативне завдання.

— Уявіть собі, що вас просять скласти словесний портрет хлопчика, який загубився. Чи змогли б ми використати попередній уривок? Відповідь аргументуйте.

Складіть словесний портрет Миколки з оповідання «Школяр» А. Тесленка в діловому стилі за поданим планом. Відомості, яких бракує, придумайте самі.

П л а н

- 1) Хто ця людина?
- 2) Компоненти зовнішності:
 - а) зріст, вік;
 - б) постава, фігура;
 - в) обличчя (очі, брови, ніс, рот, губи);
 - г) волосся, зачіска.
- 3) Загальне враження (для художнього стилю).

6. Розподільний диктант.

— Запишіть прикметники у два стовпчики, залежно від того, які емоції — позитивні чи негативні — вони викликають.

Очі: нахабні, байдужі, ласкаві, привітні, пусті, добрі, жорстокі, лагідні, лукаві, щирі, сердиті, сумні, правдиві, уважні, ніжні, злі, мрійливі.

7. Творча робота.

— Складіть усний короткий опис зовнішності дорогої вам людини у художньому стилі.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Опитування-інтерв'ю.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

— Що вам найбільше сподобалося на уроці?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Дібрати лексичний матеріал до опису зовнішності людини, з художньої літератури виписати два описи портретів.

УРОКИ № 72—73

Тема:	Написання похідних прийменників разом, окремо та через дефіс.
Мета:	допомогтися усвідомлення особливостей правопису похідних прийменників; формувати вміння писати похідні прийменники разом, окремо та через дефіс; виробити відповідні правописні навички; розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу, культуру усного й писемного мовлення; виховувати любов до природи, естетичний смак, цілеспрямованість.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиця «Написання прийменників», алгоритм.

ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Запитання та завдання на повторення.

- Для чого служать прийменники?
- На які види вони поділяються за будовою, походженням та утворенням?
- З якими відмінками вживаються?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Самостійна робота з таблицею «Написання прийменників».

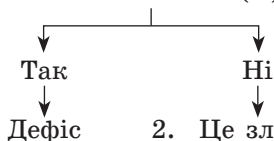
Написання прийменників

Прийменники пишуться		
разом	окремо	через дефіс
похідні прийменники, утворені від прислівників, іменників та прийменників <i>понад, вздовж, навкруги, назустріч, поруч, попід, довкола</i>	похідні прийменники, утворені від прислівників та іменників з непохідними прийменниками <i>згідно з, незважаючи на, за винятком, з метою, під час, незаможно від</i>	похідні прийменники, утворені приєднанням до прийменників <i>з, із та інших з-за, із-за, з-над, з-під, з-поміж, з-посеред, з-поза</i>

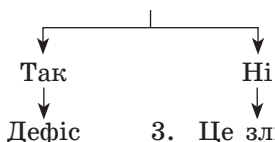
2. Пояснення вчителя з використанням алгоритму.

Алгоритм

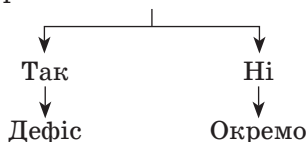
1. Чи це похідний прийменник з I частиною $z(iz)$?

2. Це злиття непохідних прийменників?

3. Це злиття непохідного прийменника з іменником чи прислівником?

3. Практична робота.

— Прочитайте текст. Знайдіть прийменники, поясніть правопис похідних прийменників за допомогою алгоритму.

Усе відійшло в небуття, ось тільки місяць зостався такий, як і колись... Він і тепер стоїть серед моря-моря, мовби червона комора, він і тепер парубком виходить з-за гір, він і тепер попід лісом-лісом котиться діжею з тістом... Чому саме в цю ніч згадалися батько-мати, дитинство? Мабуть, місяць і наворожив...

Ніч і справді була ще чорна, як оті ворота, які колись у давнину декому дьогтем вимазували. Лише з-поза хмар одна-друга зірочка приглядалась до нас дитячими оченятами.

(Є. Гуцало)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 451 (усно).

2. Тренувальні вправи.

З а в д а н н я I: розкриваючи дужки, пояснити написання прийменників. З трьома прийменниками скласти речення.

З(за), з(над), з(поза), із(за), за(для), по(за), по(серед), з(поміж), з(понад), про(між), з(проміж), по(над), з(під), по(під), по(між), із(над), із(під), з(перед), з(посеред), зі(мною), з(ним), піді(мною), у(нього), зі(сходу).

З а в д а н н я II: списати речення, розкриваючи дужки. Знайти омонімічні прийменники і префікси, пояснити, як їх розрізняти.

1) (На)дворі була ще весна, і висока трава (в,у)стефу була вже готова під косу. (І. Нечуй-Левицький) 2) (При)поясі у вершників були шаблі, а в руках луки (із)стрілами. (П. Панч) 3) Хати без дахів (с)купчені, (при)ліплені одна(до)одної, одна (над)другою. (М. Коцюбинський) 4) Стояв вантажний літак, (до)верху забитий якимись ящиками й тюками. (В. Кучер) 5) Дивись, (з)над Дніпра (зі)брались кривні, привітали край мій древній. (А. Турчинська) 6) (З)переляку душа в п'яти утекла. 7) С(підтишка) литки рве. (Нар. творч.)

З а в д а н н я III: з даних слів утворити словосполучення, використовуючи прийменники *близько, в, для, до, за, край, коло, на, навкруги, навколо, поміж, серед*. Пояснити, з якими відмінками вживаються ці прийменники.

Вігти, дерева; місце, сцена; туга, батьківщина; сісти, стіл; екскурсія, Одеса; приїхати, канікули; книга, ми; садок, хата; стояти, степ; іти, щастя.

З а в д а н н я IV: прочитати, пояснити значення фразеологізмів, замінюючи їх словом-синонімом. Підкреслити прийменники разом із іменниками, визначити їх відмінок, заповнити таблицю.

Прийменник	Відмінок	Походження	Приклад
<i>на навколо</i>	місцевий родовий	непохідний похідний	<i>на сьомому небі обвести навколо пальця</i>

На сьомому небі бути, не до жартів, мало крізь землю не провалився, лізти межі очі, крок за кроком, мороз з-за плечей бере, вирости з-під землі, через пень-колоду, поперек горла стати, обвести навколо пальця, перед самим носом.

3. Розподільний диктант.

Установіть, з якими значеннями вживаються прийменники, розподіліть їх на дві групи: I — ті, що виражають просторові відношення; II — часові. Поясніть написання.

Услід за вітром, упродовж року, з дня на день, коло броду, з-під снігу, поміж осиками, на стежці, понад гаєм, слідом за батьком, попід явором, при дорозі, з-поперед усіх, у процесі обговорення, на честь ювілею, у напрямі до парку, за сім метрів, через місяць, проти ночі.

4. Гра «Редактор».

Два рази в тиждень, сміятися над собою, говорити по-українськи, їхати по вулиці, сталося із-за необережності, перетворюватися в пар; стояти у входу, прийти в час ночі, турбуватися о мамі.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Завдання учням.

— Проведіть взаємоконтроль. Працюючи в парах, перевірте, як ви засвоїли правила написання похідних прийменників. Побудуйте роботу в діалогічній формі. Наводьте власні приклади.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

За вивченим матеріалом підготувати інформаційну картку своєму однокласнику або виконати вправу 462.

УРОКИ № 74—75

Тема:	<i>Зв'язне мовлення. Усний та письмовий переказ тексту з елементами опису зовнішності людини.</i>
Мета:	навчити учнів робити детальний переказ тексту з елементами опису зовнішності людини; удосконаливати вміння усно та письмово переказувати текст, готувати до написання твору-опису зовнішності людини; розвивати мовленнєву культуру учнів; виховувати почуття прекрасного, любов до людини.
Обладнання:	текст переказу.

ХІД УРОКІВ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

Бесіда.

- Яку роль виконує портрет у художньому тексті?
- Що спільного та відмінного в художньому та науковому описах?

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Читання тексту вчителем

Дівчинка над струмком

На початку жовтня ледве помітною лісовою стежкою, яка звивалася між старезних дубів, ішла дівчинка років тринадцяти. На ній була картата новенька кофтина, синя спідниця й біла хустинка, як терен-цвіт. І ця хустинка різко відтіняла чорні брови дівчинки, її засмагле обличчя й світлі очі. Такі світлі й зелені, що в темряві вони, мабуть, блимають, як світлячки, її кругле ніжне підборіддя схоже було на яблуко, а припечений сонцем кирпатенький ніс скидався на жовту лісову грушку, яка вистигла проти сонця аж на самісінькій верхівці дерева.

Дівчинка несла книжки й зошити. Вона поверталася додому із школи, йшла вона легким безшумним кроком, наче пливла над стежкою, і тільки іноді під її черевиками, взутими на босу ногу, стиха хрускали суха гілочка або жолудь.

Стежка зненацька повернула праворуч, обминаючи круту гору. І тоді стало чути, як весело видзвонює у тиші вода. Прозорий струмок перетинав стежку, і через нього було перекинуто кладку з сухої деревини.

Дівчинка сіла над струмком, поклала біля себе книжки й почала задумливо бовтатись у воді руками.

Руки дівчинки були шершаві, як дубова кора, засмагли й подряпані. Хустинка в неї зсунулася набік, і з-під неї вибилась хмарка лляного волосся, білого й легкого, як пух,— дмухне вітрець, так воно й розлетиться навколо. І тепер дівчинка стала дивно схожою на кульбабу. В школі її подружки так і кликали завжди: Улянка-кульбабка.

(222 сл.)

(О. Донченко)

2. Бесіда за текстом.

- До якого типу мовлення належить текст?
- Що виражає заголовок — тему чи основну думку?

- На скільки частин можна поділити текст?
- У якій послідовності автор описує дівчинку?
- Яка мета розповіді письменника?
- Які найхарактерніші риси обличчя дівчинки?
- Про що, на вашу думку, свідчать шершаві, подряпані руки?
- Чому подружки любовно порівнювали Улянку з кульбабою?
- Чи можете ви за описом уявити зовнішність дівчинки? Чи сподобалася вона вам?

3. Колективне складання плану тексту.

Орієнтовний план

- 1) Вбрання дівчинки.
 - 2) Риси обличчя Улянки.
 - 3) Манера ходи дівчинки.
 - 4) Біля струмка.
 - 5) Улянка-кульбабка.
4. Повторне читання вчителем тексту.
 5. Усне переказування тексту.
 6. Самостійна робота учнів над переказом у чернетках.
 7. Редагування тексту.
 8. Переписування чистового варіанта переказу в зошит.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Заключна бесіда.

- Чого ви навчилися на уроці?
- Як ви оцінюєте свою роботу?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти сенкан за вивченою темою.

УРОК № 76

Тема:	<i>Тематична контрольна робота (тестування, аудіювання)*.</i>
Мета:	з'ясувати рівень засвоєння знань і сформованості вмінь та навичок з теми «Прийменник», формувати вміння застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці; розвивати увагу, пам'ять, логічне мислення; з'ясувати рівень сформованості комунікативних умінь, зокрема слухати й розуміти почуте; виховувати пошану до історичного минулого нашого народу.
Обладнання:	тести, текст для аудіювання та післятекстові завдання до нього.

 ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ**

1. Виконання тестових завдань

I варіант

1. Визначте правильну відповідь.

Прийменник — це службова частина мови, яка...

- з'єднує однорідні члени речення і частини складного речення;
 - вносить додаткові відтінки значення або служить для утворення способів дієслів;
 - ✓ в) виражає залежність іменника, числівника, займенника від інших слів у словосполученні і реченні;
 - г) виражає почуття, спонукання до дії.
2. Укажіть ряд, у якому до складу словосполучення входить прийменник.
- Знаходиться там;
 - казна-який продукт;
 - було видно;
 - ✓ г) внаслідок заходів.

* Учитель також може використовувати видання: Жовтобрюх В. Ф. Українська мова. 7 клас: Комплексний зошит для контролю знань (для шкіл з українською мовою навчання).— Х.: Видавництво «Ранок», 2009.

II варіант

1. Визначте правильну відповідь:
Прийменник — це:
 - а) змінна самостійна частина мови;
 - б) незмінна самостійна частина мови;
 - в) змінна службова частина мови;
 - ✓ г) незмінна службова частина мови.
2. З яким відмінком завжди вживається прийменник?
 - а) З родовим;
 - ✓ в) з місцевим;
 - б) з орудним;
 - г) зі знахідним.
3. Серед поданих словосполучень вкажіть таке, до складу якого входить прийменник.
 - а) Повернеться коли-небудь;
 - б) нарцис і тюльпан;
 - в) дарма що;
 - ✓ г) попід небом.
4. Вкажіть похідний прийменник.
 - а) Через;
 - в) між;
 - ✓ б) вздовж;
 - г) про.
5. Укажіть прийменник, що пишеться окремо.
 - ✓ а) В/результаті;
 - в) до/в/кола;
 - б) у/слід;
 - г) на/при/кінці.
6. З яким відмінком вживається прийменник у поданому реченні?
Шумить і шепче, і тривожить зрадливий дощ із-за кутка.
(М. Рильський)
 - а) Називний;
 - ✓ в) родовий;
 - б) знахідний;
 - г) орудний.
7. Укажіть правильний варіант перекладу з російської мови словосполучення в три часа.
 - а) третьої години;
 - ✓ в) на третю годину;
 - ✓ б) о третій годині;
 - г) в три години.
8. Укажіть, яким прийменником можна замінити прийменник виділений у реченні?
Знов лечу я *над* степом, над смарагдом нив. (О. Олесь)
 - а) поза;
 - ✓ в) понад;
 - б) попід;
 - г) з-за.
9. Який прийменник слід вживати у реченні на місті пропусків?
Несеться сумний голос трембіти і будить ... сну полонини.
(М. Коцюбинський)
 - ✓ а) зі;
 - в) із;
 - б) з;
 - г) із-за.

10. Позначте правильний варіант вживання прийменника.
- Екзамен по фізиці;
 - в дев'ять годин;
 - при будь-якій погоді;
 - ✓ г) закричати від болю.
11. Складіть і запишіть два речення з такими омонімами: *коло* (іменник) і *коло* (прийменник).
12. Виконайте морфологічний розбір прийменника.
Макар Іванович зупинився перед дзеркалом.
(*М. Коцюбинський*)
2. Проведення контрольного аудіювання.
- 1) Читання тексту вчителем.

Народні співці

Кобзарство своїм корінням сягає часів Київської Русі. Попередниками кобзарів були музиканти, зображені на фресках у Софії Київській. З князівських часів дійшло до нас ім'я Мануйла. У Галицько-Волинському літописі згадується, що у 1240 році жив і творив співець Митуса. Як свідчать найдавніші джерела, кобза була досить розповсюдженим музичним інструментом, і попервах грали на ній не лише сліпі люди, як це склалось пізніше. Найдавніша кобза мала тільки три струни. З часом інструмент ускладнювався. Це, зокрема, засвідчує збільшення кількості струн. У другій половині XIX століття кількість струн і приструнків (так називаються короткі струни, що розміщуються на правій стороні деки) збільшується. Наприклад, на бандурі кобзаря М. Ригоренка з Полтавщини їх було вісім, на бандурі О. Вересає з Полтавщини — дванадцять, а на інструменті Ф. Гриценка-Холодного — сорок п'ять!

Зрозуміло, що збільшення кількості струн до декількох десятків потребувало дедалі більшого хисту, спеціальної підготовки і поступово приводило до професіоналізації. Кобзарі були творцями славнозвісних дум та історичних пісень, що відображали найважливіші події життя українського народу впродовж багатьох століть і закликали його на боротьбу проти поневолювачів. Сюжети дум та пісень про боротьбу проти турецько-татарських нападників і польської шляхти стали важливими історичними джерелами, створеними кобзарями — безпосередніми учасниками подій — під час походів або після них. Героями творів кобзарів ставали улюблені в народі історичні постаті: Самійло Кішка, Байда, Маруся Богуславка, Богдан Хмельницький, Петро Сагайдачний, Петро Дорошенко, Іван Богун.

Кобзарі завжди прославляли бойові походи Війська Запорозького, а козаки над усе любили пісню «На війну...». Безіменні народні співці передавали з покоління в покоління своє мистецтво, яке виховувало в народі патріотизм, почуття національної гордості, високу духовність. Недаремно Тарас Шевченко, який зізнався, що як поет зростав на високопатріотичних думках та піснях кобзарських, з поваги до цих народних співців назвав збірник своїх творів «Кобзарем».

Незрячі кобзарі були не жебраками, що випрошують милостиню, а професіональними виконавцями, які грою на бандурі та співом заробляли собі на життя. Історично склалися три типи кобзарів. Співці першого типу виконують думи та пісні, не вносячи у виконання творчого елемента, тобто співають і грають на кобзях так, як вони навчилися від своїх учителів. Другий, найпоширеніший тип — кобзарі-імпрровізатори, які щоразу вносять у виконуваний твір якісь зміни, що залежать від їхнього таланту, а також від умов і часу виконання твору. До третього типу належать кобзарі-творці, які самі складають і виконують думи й пісні.

До нас дійшли імена лише кількох творців, зокрема, це кобзарі Михайло Кравченко, Петро Ткаченко, Степан Пасюга, Федір Кушнерик, Євген Мовчан, Євген Адамцевич.

Остап Вересай належав до другого типу кобзарів і був блискучим імпрровізатором. Виконуючи думи, Остап Вересай умів надати простому сюжетові глибокого змісту й сили експресії. Передаючи стан великої скорботи, викликані втратою козаками свого побратима, спів кобзаря переходив у трагічний скрик, зойк, стогін. Вересай майстерно використовував уповільнення ритму, емоційні піднесення й спади голосу, поєднання речитативу й розлогого співу, що, разом із майстерною грою на кобзі, справляло незабутнє враження.

Яскраву грань творчої індивідуальності Остапа Вересая становило виконання ним гумористичних та сатиричних пісень. Потрібного ефекту співець досягав грайливістю мелодії, жвавістю ритму, характерною мімікою, пританцьовуванням у такт пісні, відповідною до поведінки та вдачі героя інтонаційністю. Це був справжній театр одного актора, який не лише давав високе естетичне задоволення, а й ніс велике ідеологічне навантаження. Саме це й вирізняло творчу манеру Остапа Вересая і зробило його ім'я відомим серед сучасників. Завдяки своєму таланту Остап Вересай пробуджував у слухачів почуття поваги до своєї історії, високі естетичні та патріотичні почуття.

(536 сл.)

(За І. Шаровим)

- 2) Виконання післятекстових завдань.
1. Кобзарство своїм корінням сягає часів:
 - а) хрещення Русі;
 - б) Богдана Хмельницького;
 - в) монголо-татарського іга;
 - ✓ г) Київської Русі.
 2. Про співця Митусу згадується у:
 - а) Повісті минулих літ;
 - ✓ б) Галицько-Волинському літописі;
 - в) Історії русів;
 - г) Літописі Самовидця.
 3. Кобзарі були творцями:
 - ✓ а) дум та історичних пісень;
 - б) народних пісень;
 - в) балад та дум;
 - г) історичних та соціально-побутових пісень.
 4. Хто з названих історичних осіб не був героєм дум:
 - а) Байда;
 - ✓ в) Іван Мазепа;
 - б) Самійло Кішка;
 - г) Іван Богун.
 5. Кобзарі більш за все любили пісню:
 - а) «Ой на горі та й женці жнуть»;
 - б) «За світ встали козаченьки»;
 - в) «Пісня про козака Голоту»;
 - ✓ г) «На війну...».
 6. Найдавніша кобза мала:
 - а) 6 струн;
 - в) 7 струн;
 - ✓ б) 3 струни;
 - г) 16 струн.
 7. Короткі струни, що розміщуються на правій стороні деки називаються:
 - ✓ а) приструнки;
 - в) додаткові струни;
 - б) підструнки;
 - г) псевдоструни.
 8. Збільшення кількості струн приводило до:
 - а) модифікації кобзи;
 - ✓ б) професіоналізації;
 - в) ускладнення гри та відмови від цього інструмента;
 - г) винайдення арфи.
 9. Незрячі кобзарі були...
 - а) жебраками;
 - б) бідняками, що випрошують собі на життя;
 - в) безпритульними мандрівниками;
 - ✓ г) професійними виконавцями.

10. Майстерно вмів використовувати уповільнення ритму, емоційні піднесення й спади голосу, поєднання речитативу й розповіді...
- Петро Ткаченко;
 - ✓ Остап Вересай;
 - Федір Кушнерик;
 - Михайло Кравченко.
11. Розкажіть про типи кобзарів. Чим їх творча манера вирізняла їх з-поміж інших?
12. Визначте тему та головну думку тексту.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Заключна бесіда.

- Що вдалося вам на уроці, а над чим ще треба попрацювати?
- Що нового ви дізналися сьогодні?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти діалог на тему «Чи потрібні кобзарі у сучасному житті?».

УРОКИ № 77—78

Тема.	Контрольний переказ тексту з елементами опису зовнішності людини.
Мета:	з'ясувати рівень сформованості вміння письмово переказувати текст розповідного характеру, що містить елементи опису зовнішності людини; удосконалювати культуру писемного мовлення; виховувати любов до людини, доброту, милосердя, співчуття до знедолених.
Обладнання:	текст переказу.

ХІД УРОКІВ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Читання тексту вчителем.

Дитя-зірка росло й виховувалося вкупі з дітьми Лісоруба, їло і пило з ними за одним столом і гралося разом з ними. З року в рік хлопчик гарнішав, а жителі села тільки дивувалися його красі, бо всі вони були смуглолиці й чорняві, а цей мав личко біле й ніжне, мов вирізьблене зі слонової кістки, і золоті кучері — як пелюстки нарциса, і губи — як пелюстки червоної троянди, і очі — як фіалки, що дивляться в чисту воду струмка. І він стрункий, немов квітка в полі, де не ступала нога косаря.

Проте ця врода обернулася йому на шкоду, бо виростав він гордий, себелюбний і жорстокий. Дітьми Лісоруба і всіма іншими сільськими дітьми він гордував, бо ж вони, мовляв, низького походження, а він — шляхетного роду, адже походить від Зірки. І він називав дітей своїми слугами. Він не тільки не мав співчуття до нужденних, сліпих, калік, а ще й кидав у них камінцями та проганяв на шлях, накрикував, щоб вони йшли просити хліба десь в інше місце, і жоден жебрак, крім хіба найвідчайдушнішого, не наважувався вдруге заходити в те село просити милостиню. Хлопець був ніби заморожений своєю казковою вродою і насміхався й глузував з нещасних та безпомічних. Себе ж любив, і влітку, коли стояли тихі сонячні дні, він лежав у священниковому садку біля кринички і посміхався собі з утіхи, милуючись своєю вродою.

Не раз, було, Лісоруб і його дружина дорікали йому за жорстокість та байдужість.

Та Хлопчик-зірка не слухав їх, він тільки стояв понуро та посміхався зневажливо, а потім знову біг до своїх ровесників і верховодив ними.

(250 сл.)

(О. Уайльд)

2. Визначення теми та головної думки.
3. Визначення стилю тексту.
4. З'ясування покладених у його основу типів мовлення.
5. Індивідуальне складання плану тексту.
6. Повторне читання вчителем тексту.
7. Самостійна робота учнів над переказом у чернетках.
8. Редагування написаного.
9. Написання контрольного переказу.

IV ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Заключна бесіда

— До яких висновків спонукає нас Оскар Уайльд у казці «Хлопчик-Зірка».

— Що, на вашу думку, важливіше — краса зовнішня чи внутрішня?

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Пригадати всі відомості про прийменник та сполучник. Скласти ребус, шараду чи кросворд (за темами «Прийменник» та «Сполучник»).

СПОЛУЧНИК

УРОКИ № 79—80

Тема.	Сполучник як частина мови. Сполучники сурядності й підрядності, їх види.
Мета:	ознайомити учнів з особливостями сполучника як службової частини мови; формувати вміння розпізнавати сполучники в реченнях; дати поняття про сполучники сурядності та підрядності; розвивати пам'ять, увагу; виховувати повагу до видатних особистостей української культури.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиці.

ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Завдання учням.

1) Відгадайте загадку.

Я важливий, що й казати,
 Можу вміло пов'язати
 Однорідні члени чинно
 Й складних речень теж частини.
 А, але, і — я сурядний,
 Що, немов, як, щоб — підрядний.
 Скрізь впишусь я досить влучно,
 Називаюсь я... (сполучник).

(О. Фесенко)

2) Розкажіть, що вам відомо про сполучник з попередніх класів.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Опитування-інтерв'ю.

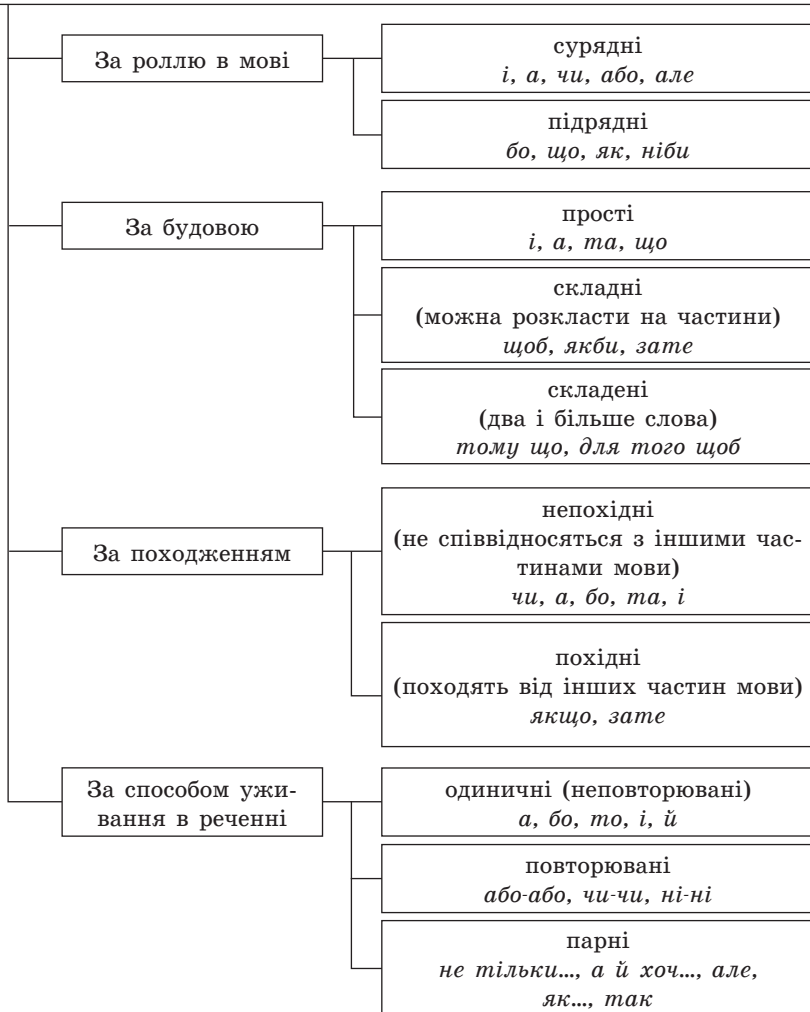
(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)
 — Що ви очікуєте від вивчення теми «Сполучник»?

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Розповідь учителя з використанням узагальнюючої таблиці «Сполучник».

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 244—245.)

Сполучник — службова частина мови, яка вживається для зв'язку однорідних членів та частин складного речення і виражає смислові зв'язки між ними

2. Практична робота.

З а в д а н н я I: прочитати поезію Ніни Супруненко. Визначити її головну думку. Виписати сполучники і вказати, які смислові зв'язки вони виражають.

Дуб у Сквородинівці

Дивлюся в жовті очі звіробою,
А серце дивний трепет огорта:
Невже ми зараз сидимо з тобою
Там, де колись сидів Скворода?

Невже ходив він по оцих стежинах
Простий і мудрий, як оця земля?
Співає пташка у кущах ожини
І світ правічний співом звеселя.

Співає пташка, як йому співала,
Хоча пройшло вже сотні довгих літ!
Тієї липи вже давно не стало,
Що берегла його останній слід...

Ба, навіть дуб, нащо вже сильний, дужий,—
А й він усох... і — мертвий! — гине знов!
Не можу я дивитися байдуже,
Від вигляду його холоне кров.

Сухе гілля, від болю почорніле,
Кричить безмовно світу: «Жити! Жить...»
А ми такі безпомічні й невмілі.
Дуб нас усіх благає: «Поможіть!..»

Ми мовчимо. Минає рік за роком.
То ллють дощі, то стисне серця лід.
Спиляють в дуба гілку — однобоко
Тепер він скося погляда на світ.

З а в д а н н я II: списати прислів'я, вставляючи на місці крапок пропущені сполучники. З'ясувати функцію кожного з них. Пояснити вживання розділових знаків.

1) Наука в ліс не веде, ... з лісу виводить. 2) ... добре жити, треба працю любити. 3) ... такий до роботи, ... до розмови. 4) В очі любить, ... за очі гудить. 5) М'яко стелить, ... твердо спати. 6) Не той урожай, ... в полі, а той ... в коморі. (*Нар. творч.*)

Д о в і д к а: що, а, як, щоб, проте, що, якби, та.

3. Групова робота.

— У групі опрацюйте таблицю і підготуйте повідомлення на лінгвістичну тему.

Завдання для I групи

Сполучники сурядності

Групи	Сполучники	Значення
Єднальні	<i>і (ї), та, і ... і, ні... ні</i>	Поєднання Приєднання
Протиставні	<i>а, але, та (в знач. але), проте, зате</i>	Протиставлення Зіставлення
Розділові	<i>або, чи, або...або, чи...чи</i>	Несумісність, чергування явищ

Завдання для II групи

Підрядні сполучники в складнопідрядних реченнях приєднують підрядну частину до головної; за значенням поділяються на:

- 1) Причинові: *бо, через те що, тому що, завдяки тому що, у зв'язку з тим що, оскільки та інші*
- 2) Часові: *ледве, тільки, щойно, як, як тільки, після того як*
- 3) Меті: *щоб, аби, для того, щоб, щоби*
- 4) Умовні: *якби, якщо, коли б, аби як, як тільки та інші*
- 5) Допустові: *хоч, дарма що; хоч, але незважаючи на те, що*
- 6) Порівняльні: *як, мов, наче, неначе, ніби, нібито, наче-то, мовбито, що та інші*
- 7) Міри, ступеня: *аж, що аж, що й*
- 8) З'ясувальні: *що, як, ніби та інші*

Завдання для III групи

Розрізняй!	
Підрядний сполучник	Сполучне слово
<ul style="list-style-type: none"> • не буває членом речення; • на нього не падає логічний наголос; • речення не можна перетворити на питальне; • можна замінити лише іншим сполучником <p><i>Сказав, що обрй — це усмішка простору і що ім'я цієї річечці — Супій. Якби лелека голосом озвався, то грек, мабуть, не дуже б здивувався. (Н. Супруненко)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • є членом речення; • може вимовлятися з логічним наголосом; • можна перетворити на питальне речення; • можна замінити іншим сполучним словом <p><i>Чи ти питала свою Долю, жінко, коли ти перестанеш бути гарною? А хто з одної випив чаші, той був навіки побратим. Живий народ, що мав своє письмо! (Н. Супруненко)</i></p>

Порівняй:	
сполучники	однорозвучні слова (займенники з прийменниками, прислівники з частками)
Зайшов, щоб нагадати. Втомився, зате все дописав. Робота складна, проте цікава. Якби зміг, попередив би. Якже (=якщо) не зволікати- меш, то все встигнеш.	Що б тебе могло переконати? Я вдячна тобі за те . Про те навіть і не нагадуй. Як би це вам краще пояснити? Як же тепер це нам з тобою виправити?

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 469.

2. Тренувальні вправи.

Завдання I: записати речення. Назвати прості та складні, підрядні та сурядні сполучники. Виписати у дві колонки сполучники сурядності та підрядності. Пояснити їх функцію у простому і складному реченнях.

1) Вже й місяць підбився височенько, вийшов з-за дерев у ярку та й став посеред неба. 2) А в сторожці пахло сонцем, що цілий день угрівало долівку та стіни сухими теплими ящиками з-під насіння та дерев'ям. (*Гр. Тютюнник*) 3) Насувалася ніч, але гомін на полях не стухав. (*Марко Вовчок*) 4. День був ясний, сонячний, проте холодний. (*Ю. Мушкетик*) 5. Листя щодалі, то більше опадало. (*Д. Міщенко*)

Завдання II: дописати речення так, щоб вийшли складні. Вживати сполучники сурядності.

1) По землі побігли веселі струмки, ... 2) Небо було чисте, 3) Земля розцвітала, 4) Чувся веселий пташиний спів,

Завдання III: подані вирази замінити стійкими словосполученнями з парними сполучниками сурядності ні — ні.

Зразок: розгубитися, не знаючи, що робити — ні в сих, ні в тих.

1) Сказати не влад, недоречно. 2) Дуже переляканий, вражений, здивований. 3) Безпричинно, безпідставно приставати. 4) Надзвичайно втомитися.

Довідка: ні рук, ні ніг не чути; ні з сього, ні з того; ні живий, ні мертвий; ні в тин, ні в ворота.

3. Вибірковий диктант.

— Випишіть у першу колонку сполучники сурядності, а в другу — підрядності. З трьома сполучниками складіть речення.

Однак, і, й, та, якщо, через те що, як, проте, немов, щоб, хоч, бо, та, коли, а, зате, для того, щоб, тому що, наче, дарма що.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Робота в парах (взаємоконтроль).

— Перевірте, як ви засвоїли тему «Сполучник». Перевірку побудуйте у вигляді діалогу.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Опрацювати теоретичний матеріал, скласти лінгвістичну казку про сполучник або виконати вправу 476.

УРОК № 81

Тема.	<i>Зв'язне мовлення. Твір-опис зовнішності людини за картиною.</i>
Мета:	вчити учнів описувати зовнішність людини за картиною, формувати вміння добирати відповідні виражальні засоби; розвивати відчуття мови, формувати інтерес до минулого рідного народу; виховувати почуття національної свідомості, патріотизм, захоплення героїзмом українського козацтва.
Обладнання:	репродукція картини А. Монастирського «Запорожець».

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

Бесіда.

— Як називається зображення людини в живописі та опис людини в художній літературі?

— Якими засобами користуються для цього живописець, скульптор, графік?

- Як створює портрет людини письменник?
- Яка роль описів зовнішності в художніх творах?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Завдання і запитання до учнів.

- Прослухайте текст.

Дивлюсь, аж супроти мене іде здоровенний запорожець з вусами, що я ще зроду не бачив: чорні, чорні та довгі та розкішні такі, що аж вилискуються. Жупан на ньому шовковий, червоний, аж світиться, як вогонь, шапка червона, похилиста, пояс золотий; за поясом пістолі, при боку шабля; кінська зброя й стремена — все в щирім золоті аж горить. Зняв я шапку та й поклонився аж до кінської гриви... стою перед ним, як перед гетьманом.

(За П. Кулішем)

- Які думки і почуття викликав у вас опис козака? Яке авторське та ваше власне ставлення до зображеного на портреті?

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Знайомство учнів з картиною Антона Монастирського «Запорожець».
2. Осмислення картини за питаннями.
 - Хто зображений на картині?
 - До якого жанру належить полотно?
 - Про які історичні події нагадує нам картина?
 - Які риси характеру героя відобразив художник? Якими засобами?
 - Якою, на вашу думку, була доля героя? З чого це видно?
 - Опишіть риси обличчя зображеного на портреті.
 - Який одяг у козака-запорожця? Опишіть його.
 - Який загальний настрій від картини?
3. Робота над добором робочого матеріалу.
 - 1) *Образотворча лексика:*
портрет, портретист, живописець, зображений на портреті, напівпрофіль, типаж, світло, світлові плями, світлотіні, деталі портрета; теплі й холодні кольори, тіні, відтінки, тло, фон.
 - 2) *Загальна лексика:*
одяг — жупан, кирея, сорочка;
зброя — шабля, піхви (футляр для шаблі);

риси героя — міцна статура, немолода людина, бувалий козак, обвітрене обличчя, сліди часу і нелегкого життя, гострий орлиний ніс з горбинкою, сумні очі, гострий замислений погляд, пооране часом чоло; загартований боями, вірний син України.

4. Складання усного твору-опису.
5. Написання твору на чернетках та редагування.
6. Написання твору в зошитах.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти усний твір-роздум «Над чим замислився запорожець» або поміркувати на тему, який характер у героя і як вдалося художникові його зобразити.

УРОКИ № 82—83

Тема.	Написання сполучників разом і окремо.
Мета:	пояснити особливості написання сполучників разом і окремо, формувати вміння визначати в словах орфограму «Написання сполучників разом і окремо»; розвивати пам'ять, логічне мислення, увагу, виховувати повагу до традицій та звичаїв українського народу.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиця «Сполучники й однозвучні слова».

ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.
Заслуховування лінгвістичних казок.
Зразок казки

Пригоди Сполучника

Одного разу йшов лісовою стежкою Сполучник і сумував: «Що це за несправедливість? Всі частини мови дружать між собою, ще й пишаються, що їх називають повнозначними. Навіть

прийменник і той з ними подружився, хоч і належить до службових. Хитрий, виражає відношення між предметами, до іменника в друзі набивається. А мені що робити? Нікому я не потрібен. Подумаєш, слова інколи сполучаю. Коли покличуть мене, а коли й без моєї допомоги обійдуться».

Аж ось назустріч йому біжить Просте Речення, а за ним ще одне, наздоганяє втікача. Добігли вони до сполучника, зупинились.

— Ти хто такий? — питають його.

— Я — службова частина мови, а звати мене — Сполучник. А ви хто такі?

— Ми — Прості Речення. Цар Синтаксис наказав нам поєднатись у складне речення і знайти засіб зв'язку. От ми й шукаємо.

— Ой,— зрадів Сполучник.— Я можу поєднати. Станьмо друзями.

— Згода.

З того часу Сполучник з'єднує прості речення у складне.

(Т. Пересунько)

2. Розповідь про сполучник як частину мови.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Проблемне запитання.

— Діти, допоможіть мені розв'язати таку проблему.

Чому обидва варіанти написання поданих слів правильні?

Щоб — що б, зате — за те, якби — як би, проте — про те.

— Чи не порушено тут логіку? Свої висновки аргументуйте, підтверджуйте прикладами.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Спостереження над мовним матеріалом.

— Розподіліть сполучники на групи за будовою. Вмотивуйте свій поділ. Зробіть висновок, як пишуться складні та складені сполучники.

Бо, через те що, нібито, проте, та, а, якби, однак, тому що, хоч, зате, після того як, начебто, щоб, але, для того щоб, немовби, чи, нібито, у зв'язку з тим що, незважаючи на те що.

2. Пояснення вчителя з використанням таблиці «Сполучники й однозвучні слова».

(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 251—253.)

Сполучники й однозвучні слова

Сполучники <i>проте, зате:</i>	Займенник <i>те</i> з прийменниками <i>про, за:</i>
1) не мають лексичного значення; 2) не бувають членами речення, а зв'язують слова або речення; 3) можуть бути замінені сполучниками <i>але, однак</i>	1) є повнозначним словом — відповідає на питання; 2) член речення (додаток); 3) не може замінюватись сполучником
Сполучники <i>якби, щоб:</i>	Прислівник і займенник з часткою <i>би (б):</i>
1) не мають лексичного значення і не бувають членами речення; 2) мають ненаголошену першу частину (<i>якб́и, щоб́</i>); 3) <i>би (б)</i> не можна перенести до іншого слова; 4) можуть замінюватись на <i>коли б, аби</i> .	1) повнозначні слова з часткою, що відповідають на запитання і є членами речення; 2) наголошені (<i>я́к, би́, що́ б</i>); 3) частку <i>би (б)</i> можна перенести до інших слів.

3. Робота з підручником.

Виконання вправи 487.

4. Практична робота.

— Запишіть речення. Назвіть сполучники. Поясніть їх правопис.

1) А за вікном щасливі люди про те, що є, і те, що буде, поміж собою гомонять. (*В. Сосюра*) 2) Проте час не ждав. (*Д. Міщенко*) 3) Не знаю, як би склалася моя доля, коли б біля неї не стояла, мов благання, моя зажурена мати. (*М. Стельмах*) 4) Якби ви знали, паничі, як люди плачуть, живучи. (*Т. Шевченко*) 5) Якщо рано посієш, то рано й пожнеш. (*Нар. творч.*) 6) Як що робити? Ти повинен пам'ятати, яке важливе доручення дали тобі товариші.

5. Творча робота.

— Поширте кожне речення так, щоб утворилися речення різних типів (складносурядні та складнопідрядні).

1) Люблю я дощ рясний... 2) Був тихий літній вечір... 3) Ми знали невеличке озерце... 4) Листя майже не шелестить... 5) Хтось ішов мені назустріч... 6) Ніяк не можу збагнути... 7) Трава зеленіє... 8) Спустилось тихе надвечір'я...

6. Словниковий диктант із взаємоперевіркою.

Неначе, немов, з того часу як, немовбито, тож, перед тим як, щоб, якщо, через те що, тому що, проте, неначебто, через те що.

— З трьома сполучниками складіть речення.

7. Робота з текстом.

— Прочитайте текст, усно перекажіть його. Визначте тему та головну думку. Підкреслені сполучники розберіть морфологічно.

«Чистий» тиждень

Останній тиждень перед Великоднем колись називали «білим» або «чистим». У цей час віруючі люди дотримуються посту так само суворо, як і на першому тижні Великого посту. Найважливішим днем тижня є четвер, який називали «чистим», «страшним» або «живним». Ще до сходу сонця господарі починали поратися в господарстві, а в хатах все повинно було бути чистим і виглядати по-святковому. За повір'ям, навіть ворон у цей день носить своїх дітей, щоб скупати в річці до сходу сонця. А хто з хворих людей скупається раніше воронових дітей — буде здоровим цілий рік.

Вранці прибирали в садках, прали білизну, стригли діткам волосся, «щоб не лізло» А увечері, коли у церкві правляться «страсті», годилося зберігати урочисту тишу навіть на вулиці, а в церкві «не куняти». Повертаючись після служби, віруючі намагалися донести додому «страсну» свічку так, щоб вона не згасла, тому робили ліхтарики з кольорового паперу. Полум'ям страсної свічки удома випалювали хрести на воротах, на сволиці, «щоб лиха нечисть хату минала» та не забігав у двір «поганий собака». У Чистий четвер колоди кабанів та пекли поросят і ковбаси, обов'язкові великодні страви. У п'ятницю нічого не їли «до виносу плащаниці з вітваря на середину церкви», а увечері розчиняли тісто на паску. Пекли ж паски лише у суботу. Тоді ж фарбували писанки та крашанки.

(З календаря)

8. Завдання учням.

— Розкажіть, що ви знаєте про святкування Великодня в Україні. У висловлюванні використовуйте сполучники сурядності та підрядності.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Заклучна бесіда.

- Що нового ви дізналися на уроках про сполучник?
- Від чого залежить написання сполучників разом та окремо?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Скласти таблицю або алгоритм «Написання сполучників». Дібрати приклади на кожне правило.
2. Виконати вправу 494.

УРОК № 84

Тема.	Сполучник як засіб зв'язку однорідних членів речення, частин складносурядного і складнопідрядного речень.
Мета:	виробити в учнів уміння правильно ставити розділові знаки в реченнях зі сполучниками сурядності та підрядності; домогтися закріплення правописних навичок, вироблених на попередніх уроках; розвивати мовленнєву культуру; виховувати бажання пізнавати нове, розширювати кругозір.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, схема, кодоскоп.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.
2. Бесіда за питаннями.
 - Які сполучники вживаються і в простому, і в складному реченнях?
 - А які сполучники вживаються лише в простому реченні?

— Яку роль виконують сполучники в складносурядних реченнях?

— Яку роль виконують сполучники в складнопідрядних реченнях?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

1. Заповнення таблиці.

Знаю, вмію	Не знаю, не вмію

2. Складання індивідуального плану роботи на урок.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тренувальні вправи.

Завдання I: списати, розкриваючи дужки. З'ясувати, у яких випадках виділені слова є сполучниками, а в яких — іншими частинами мови.

1) *(Тим) (часом)* як гості розмовляли й пили чай, молодий Радюк приїхав у двір. *(І. Нечуй-Левицький)* 2) А Михайлик *(тим)часом* добіг додому. *(Б. Грінченко)* 3) Хто зробив шкоду, *(проте)* ніхто не дізнається, *(за)те* знала одна Василина. *(І. Нечуй-Левицький)* 4) *(Про)те* діда не видно. *(В. Нестайко)* 5) *За(те)ж* у свято або в неділю, як вирвешся на вулицю, усе село розлягається піснями. *(Панас Мирний)* 6) Але іноді ми Стьопі прощали *(за)те*, що на наш погляд, він дуже багато знав. *(В. Нестайко)*

Завдання II: відредагувати речення.

1) Ми разом з Оксаною слухаємо теле та радіопередачі. 2) Віктор любить свою сестру і брата. 3) У мене і мого товарища не має секретів друг від друга. 4) Всю неділю була холодна погода тому що йшли проливні дощі. 5) Світило сонце й падав сніг. 6) В чистім небі, і прозорім сонце сіяє, якби в морі.

2. Робота з підручником.

Виконання вправи 480.

3. Творчий диктант.

— Закінчіть речення, підкресліть сполучники й однозвучні слова, визначте розряди сполучників. Поясніть розстановку розділових знаків.

Як би тато не наполягав ..., якби погасла надія ... ; якби мені довели ... ; як і що з того ... ; якщо писатиму поезію ... ; якщо перемога буде ... ; що б сказати йому ... ; щоб Андрієві запропонувати ... ; щоб не плакати

4. Робота з текстом.

— Прочитайте спроектований на екран текст. Визначте його тему, мету та стильову приналежність. Випишіть сполучники, три (за вибором) розберіть як частину мови.

Уявіть собі на хвилинку, що ми з вами висадилися на поверхню Місяця. Як відшукати тут потрібний напрям?

Щоб пересуватися на поверхні Місяця, насамперед потрібна карта. Складена на основі численних фотографій, виконаних як земними обсерваторіями, так і міжпланетними автоматичними станціями, вона буде надана в розпорядження місячних мандрівників. Карта буде докладна і міститиме навіть вельми дрібні деталі місячного рельєфу.

Учасникам місячних експедицій доведеться навчитися так само легко й безпомилково знаходити на небі сузір'я Дракона, як земні мандрівники відшукують Полярну Зорю. Це тим необхідніше, що на Місяці не можна користуватися магнітним компасом, бо там немає магнітного поля, а отже, й магнітних полюсів. Зате астрономічне орієнтування на Місяці можна робити за будь-якого часу.

(В. Комаров)

5. Самостійна робота за вибором учнів.

(Здійснюється за індивідуальними планами.)

1) Перекладіть українською мовою, розставте розділові знаки, підкресліть сполучники.

Компас обезумел. Стрелка прыгала от одного полюса к другому резкими скачками, пробегала по всем делениям круга и затем возвращалась обратно как будто с ней приключилось головокружение.

Я хорошо знал что, по общепринятым теориям, кора земного шара никогда не находится в состоянии полного покоя. Изменения, происходящие под влиянием распада безрудных пород,

действия магнетизма производят постоянные перемещения в земной коре даже тогда когда существа, рассеянные по ее поверхности, и не подозревают об этом.

(Жюль Верн)

2) Складіть речення зі сполучниками *дарма що, незважаючи на те що, тому що, в міру того як, для того щоб*.

3) Прочитайте вірш Лесі Українки «Мій шлях». Випишіть сполучники і розберіть їх за поданою схемою.

Сполучник	Морфологічна будова			Сурядний чи підрядний	Група за значенням
	непохідний	похідний			
		складний	складений		
і	простий	—	—	сурядний	єднальний

4) Складіть твір-опис на тему «Які вони, незвідані світи?», використовуючи сурядні та підрядні сполучники.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Заповнення таблиці.

— Діти, ми закінчили вивчення теми «Сполучник». Заповніть таблицю.

Знаю!	Умію!

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

- Запропонуйте учням пофантазувати, уявити, що вони полетіли на іншу планету; скласти розповідь про побачене й почуте, використовувати прості й складні речення.
- Виконати вправу 482 (усно).

УРОК № 85

Тема:	<i>Зв'язне мовлення.</i> Твір-опис зовнішності людини.
Мета:	вчити складати опис зовнішності людини за власним спостереженням в художньому стилі, формувати навички підбору матеріалу до твору, вміння його аналізувати, систематизувати; розвивати вміння створювати яскравий словесний образ людини, передаючи при цьому своє ставлення до неї; виховувати шанобливе ставлення до людини.
Обладнання:	уривок з повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся».

 ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ**

1. Слово вчителя.

Зображуючи зовнішність конкретної людини, найбільшу увагу слід звернути на ті ознаки, які є для неї найбільш характерними, — риси зовнішності або деталі одягу, що впадають у вічі, визначають певні особливості характеру, передають душевний стан, настрій.

Виразним та емоційно наснаженим словесний портрет роблять художні засоби. Ставлення до зображеного на портреті можна передати за допомогою оціночних слів.

2. Завдання учням.

— Прочитайте уривок з повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся». Чи вдалося, на вашу думку, письменникові передати ставлення до Марусі? На які риси вдачі вказав митець через портрет? За допомогою яких художніх засобів це зроблено?

От і виросла їм на втіху. Та що ж то за дівка була! Висока, прямесенька, як стрілочка, чорненька, очиці, як тернові ягідки, бровоньки, як на шнурочку, личком червона, як панська рожа, що у саду цвіте, носочок так собі пряменький з горбочком, а губоньки як цвіточки розцвітають, а між ними зубоньки, неначе жарнівки, як одна, на ниточці нанизані. Коли було заговорить, то усе так звичайно, розумно, так неначе сопілочка заграє сти-ха, що тільки б її й слухав; а як усміхнеться та очицями поведе, а сама зачервоніється, так от неначе шовковою хусткою обітре смачнії уста. Коси в неї, як смоль, чорні та довгі-довгі, аж за

коліно; у празник або хоч і в неділку так гарно їх повбира, дрібушка за дрібушку, та все сама собі запліта; та як покладе їх на голову, поверх скиндячок вінком, та завітча квітками, кінці у ленти аж геть порозпуска; усі груди так і обнизані добрим намистом з червонцями, так що разків двадцять буде, коли не більш, а на шиї... Та й шия ж білесенька, от як би з крейди черпурненько вистругана. Поверх такої-то шиї на чорній бархатці... і у кольці зверху камінець червоненький так і сяє!...

Сорочка на ній білесенька, тоненька, сама пряла і пишнії рукава сама вишивала червоними нитками. ... Запаска шовкова, хусточка у пояса мережована і з вишитими орлами ..., панчішки сині, суконні і червоні черевички. От така як вийде, та що і твоя панночка.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Добір матеріалу для опису зовнішності людини.

Постава: міцна, кремезна, тендітна, мініатюрна.

Обличчя: кругле, видовжене, бліде, худорляве, ніжне, повне, рум'яне, смагляве.

Волосся: русяве, біляве, золотаве, каштанове, чорне, руде, пишне, рідке, хвилясте, пряме, шовковисте, блискуче, коротке.

Очі: блакитні, сірі, зелені, карі, темні, світлі, виразні, добрі, привітні, гострі, проникливі, злі, розумні, пусті.

Погляд: зосереджений, уважний, байдужий, задумливий, привітний.

Ніс: прямий, тонкий, кирпатий, широкий, з горбинкою, гострий.

Рот: маленький, великий, стиснутий.

Губи: тонкі, повні, яскраві.

Брови: широкі, тонкі, як шнурочки, темні, чорні.

2. Творче завдання.

— За поданим планом складіть художній опис зовнішності добре знайомої вам людини.

П л а н

- 1) Хто ця людина? (Зачин.)
- 2) Що найперше впадає у вічі в її зовнішності?
- 3) Зріст, постава.
- 4) Риси обличчя.
- 5) Волосся, зачіска.
- 6) Одяг.
- 7) Загальне враження. (Кінцівка.)

3. Самостійна робота над твором на чернетках.
4. Зачитування та аналіз учнівських творів.
5. Написання творів-описів зовнішності людини.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Дібрати матеріал до контрольного твору-опису людини на одну з тем: «Рідна мати моя», «Мій тато на вроду багатий», «Дай, бабусю, поцілую сивину твого волосся», «Мій кращий друг», «Найрідніша мені людина».

УРОКИ № 86—87

Тема:	Контрольний твір-опис зовнішності людини.
Мета:	з'ясувати рівень сформованості текстотворчих умінь, перевірити знання і вміння учнів, набуті на уроках української мови; розвивати творчу уяву, образне мислення; виховувати любов до людей.
Обладнання:	зошити.

ХІД УРОКІВ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Інструктаж щодо роботи.

Учитель націлює учнів на роботу, нагадує про вимоги до мовлення, до оформлення робіт.

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Ознайомлення з орієнтовними темами твору-опису зовнішності людини.

Орієнтовні теми
твору-опису зовнішності людини

- 1) Рідна мати моя.
- 2) Мій тато на вроду багатий.

- 3) Дай, бабусю, поцілую сивину твого волосся.
 - 4) Мій геройський дід.
 - 5) Мій кращий друг.
 - 6) Найрідніша мені людина.
2. Самостійне складання плану.
 3. Робота над твором на чернетках.
 4. Редагування написаного.
 5. Робота над твором у чистовиках.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Опитування-інтерв'ю.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

- Який етап роботи над твором виявився найскладнішим?
- Як ви вирішили цю проблему?

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити відомості про сполучник, підготуватися до тематичної контрольної роботи.

УРОК № 88

Тема:	<i>Тематична контрольна робота (тестування, читання мовчки)*.</i>
Мета:	з'ясувати рівень засвоєння знань і сформованості вмінь та навичок з теми «Сполучник. Правопис сполучників»; перевірити рівень оволодіння вміннями свідомо, швидко читати, відтворювати з пам'яті прочитане; оперувати словами з тексту; розвивати вміння лаконічно висловлювати думки; виховувати спостережливість, уважне ставлення до слова.
Обладнання:	тести, текст для контрольного читання мовчки і тестові завдання до нього.

* Учитель також може використовувати видання: Жовтобрюх В. Ф. Українська мова. 7 клас: Комплексний зошит для контролю знань (для шкіл з українською мовою навчання).— Х.: Видавництво «Ранок», 2009.

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ**

1. Проведення тестування.

I варіант

1. Позначте рядок, у якому записано лише сполучники:
 - а) бо, а, та, начебто, багато;
 - б) або, тому що, з-поміж, і;
 - в) вздовж, понад, чи, то;
 - ✓ г) й, але, ні ... ні, ніби.
2. Позначте рядок, у якому подано правильне закінчення визначення сполучника.

Сполучник — службова частина мови, яка...

 - а) виражає залежність іменника, займенника, числівника від інших слів, здатний керувати;
 - ✓ б) вживається для зв'язку однорідних членів та частин складного речення і виражає смислові зв'язки між ними;
 - в) виражає почуття і волевиявлення, не називаючи їх;
 - г) надає реченню чи окремим його членам певних відтінків значення.
3. Сполучник сурядності, який може бути в одному випадку єднальним, а в іншому — протиставним, — це:

✓ а) та;	в) проте;
б) зате;	г) і.
4. Складні сполучники — це:
 - ✓ а) проте, щоб, якби, немовби;
 - б) коли, як, хоч, мов;
 - в) але ж, тому що, для того щоб;
 - г) ні... ні, якщо ... то, або ... або.
5. Позначте рядок, у якому сполучник вжито для зв'язку простих речень.
 - а) Ох, серденько недобрее чує, і день і ніченьку болить.
(Є. Гребінка)
 - б) Втомлений і голодний вернувся Володька аж пізно вночі.
(У. Самчук)
 - ✓ в) Дороги розмиті, і чується крик журавлиний.
(Л. Костенко)

- г) Справді, сонце встало й оглянуло світ палаючим оком.
(*М. Коцюбинський*)
6. Позначте рядок, у якому всі сполучники пишуться разом:
- ✓ а) не/наче/б/то, ад/же, а/би, не/наче, ані/ж;
 - б) як/що, в/міру/того/як, про/те, не/мов, що/б;
 - в) через/що, тому/що, немов/би, коли/б;
 - г) щой/но, за/те, тим/що, мовби/то, та/й.
7. Вкажіть речення, у якому вжито не сполучник, а однозвучні з ним слова.
- ✓ а) Що/б сталося, як/би ви не прийшли вчасно?
 - б) Після уроків усі зібралися, що/б взяти участь у репетиції.
 - в) Що/б досягти високої мети у житті, необхідно наполегливо працювати над собою.
 - г) І рости, і діяти нам треба так, що/б аж гриміло з краю в край. (*П. Тичина*)
8. Вкажіть речення, у якому сполучник пишеться окремо.
- ✓ а) Дарма/що їй треба, як от і влітку, чуть світ і на поле бігти. (*А. Головка*)
 - б) Найбільше уникала батька, не/мов боялась його. (*М. Коцюбинський*)
 - в) На гору досягнути нелегко, за/те з гори зручніше боронитись. (*Л. Українка*)
 - г) І пісня буде славна, як/що знайдеш слова найкращі, найдзвінкіші. (*Р. Братунь*.)
9. Вкажіть речення, у якому неправильно розставлено розділові знаки перед сполучниками.
- а) Вітер досить уже холодний, а сонце червоне та велике сховалось за млин.
 - ✓ б) Огонь все-таки палахкотить і їм трохи приємніше.
 - в) Просив же він, щоб йому чобітки купили?
 - г) Але куди тече та вода, та ціла річка? (*З тв. У. Самчука*)
10. Визначте у реченні сполучники, виконайте їх морфологічний розбір.
- Блукались розпечені комети, витрачені зі своїх доріг, і бігли століття, немов хвилі розгойданого океану. (*Г. Журба*)
11. Підкресліть сполучники, розставте необхідні розділові знаки.
- Сніг що лежить на гірському схилі здається таким невинним, таким лагідним... Однак учені які вивчають лавини знають що сніг — наймінливіша речовина у світі. (*М. Новик*.)
12. Складіть і запишіть речення, частини якого пов'язано підрядним допустовим сполучником.

II варіант

1. Позначте рядок, у якому записано лише сполучники:
 - а) з-за, незважаючи на те що, щоб, поруч;
 - ✓ б) і, та, але, якщо, хоч, якби;
 - в) хоч, власне, майже, ледве, якщо;
 - г) під, проте, зате, однак, тому що.
2. З поданих граматичних ознак вкажіть ту, яка сполучнику не належить.
 - ✓ а) Виражає залежність іменника, числівника, займенника від інших слів у словосполученні і реченні
 - б) Вживається для зв'язку частин складного речення і виражає смислові зв'язки між ними.
 - в) Вживається для зв'язку однорідних членів речення і виражає смислові зв'язки між ними.
 - г) Може також вживатися для зв'язку речень у тексті.
3. За роллю в мові сполучники поділяються на:
 - а) прості, складні і складені;
 - ✓ б) сурядні і підрядні;
 - в) заперечні та формотворчі;
 - г) похідні та непохідні.
4. Сполучники підрядності поділяються на:
 - а) єднальні, протиставні та розділові;
 - б) похідні й непохідні;
 - ✓ в) причинові, часові, умовні, мети, допустові;
 - г) порівняльні, з'ясувальні, протиставні.
5. Укажіть рядок складених сполучників:
 - а) коли, як, мов, хоч;
 - б) аби, щоб, немовби, якби;
 - ✓ в) але ж, все ж, тому що, для того щоб;
 - г) якщо, зате, незважаючи на те що, чому.
6. Вкажіть речення, у якому сполучник з'єднує однорідні члени.
 - а) Гілки дерева, підтримуючи склепіння крон, немов колони, тяглися стрімко вгору, й тому здавалося, що йдеш безкраїм храмом. (*О. Копиленко*)
 - ✓ б) Тут і ножиці, і шило, закрутка, пилочка, вилочка і кілька різноманітних ножів. (*О. Копиленко*)
 - в) Хвилі несамовито атакували ту скелясту кручу, розбивалися на бризки, щоб блиснути заворожливою веселкою. (*І. Ле*)
 - г) Скільки потрібно було днів тихої непомітної боротьби, поки Степан змирився. (*В. Дрозд*)

7. Вкажіть речення, у якому вжито не сполучник, а однозвучні слова.
- Хоч весна і пізня, за/те тепла, без заморозків.
 - Хоч яблуня родить не щороку, за/те яблука в неї дуже смачні.
 - Хоч мороз і припікає, за/те комарів немає.
 - ✓ За/те не турбуйся, все буде зроблено як слід.
8. Вкажіть речення, у якому сполучник пишеться разом.
- Як/же будемо сидіти тут? (*Леся Українка*)
 - Як/би ти, сину, йшов в отаку негоду? (*А. Головка*)
 - ✓ Довго співали дівчата, довго гуляли хлопці, не/зважаючи на те, що другого дня треба було рано вставати. (*І. Нечуй-Левицький.*)
 - Що/б не сталося, ми не розлучимось. (*Леся Українка*)
9. Вкажіть речення, у якому неправильно розставлено розділові знаки.
- ✓ Це — перша світська книга яку прочитав малий Володько.
 - Знайшов він у скрині стільки, що й не сподівався.
 - Володько не раз дякував Богові, що мама назбирала стільки книжок, хоча ті книжки давали йому мало користі.
 - Василь намовляє Володька, і вони удвох лізуть до скрині. (*З тв. У. Самчука*)
10. Визначте у реченні сполучники, виконайте їх морфологічний розбір.
- Вчув тоді, що в його душі розвіялась пустиня попелу і висохли в ній сльози до дна. (*Г. Журба*)
11. Підкресліть сполучники, розставте необхідні розділові знаки.
- Існує думка що по-справжньому можна пізнати і зрозуміти письменника лише побувавши на його батьківщині.
- Герої Олеся Гончара — прості трудівники й водночас мудрі філософи які піднімаються у своїх роздумах до загальнолюдських планетарних проблем. (*П. Параскевич*)
12. Складіть і запишіть речення, частини якого пов'язано підрядними сполучниками мети.
2. Проведення контрольного читання мовчки.
- 1) Читання учнями тексту.

Тасмниці

Відшукайте на карті острів Пасхи. Це малесенький клаптик суші, що загубився в безмежному Тихому океані. Таку назву дали йому європейці, які відкрили острів напередодні релігійного свята Пасхи. Кілька століть він збуджував увагу дослідників

гігантськими кам'яними постатями таємничих людей, котрі хтосьна як туди потрапили. Та велетенські статуї вперто мовчали. Порівняно недавно, 1955 року, вони відкрили свою таємницю нашому сучасникові — хороброму вченому й мандрівникові норвежцю Туру Хейердалу.

Тур Хейердал та його товариші по експедиції пробули на острові рік. Вони добре вивчили життя тубільців, сповнене найнеймовірніших забобонів, підпорядковане численним прикметам і заборонам, що лишилися їм у спадщину від далеких предків. Сучасні жителі острова Пасхи не стають до роботи, поки не принесуть у жертву певним способом засмажену курку, не розпочинають серйозної справи, поки не умилостивлять духів, не загодять їх традиційними церемоніями, танцями на їхню честь, молитовним співом. На кожному кроці закляття, щасливі талісмани, поради з духами померлих предків.

Учений дізнався про існування на острові старанно захованих родових печер. Йому пощастило проникнути в одну з них. Перед спуском у тайник з його голови вистригли пасмо волосся — таким чином вченому відкрили таємницю печери. Вхід до неї «стеріг» череп похованого там предка.

Тур Хейердал уздрів дощечки зі стародавніми письменами, фантастичні постаті звірів і птахів, що мають нібито особливу магичну силу. Це були так звані родові камені, що переходили від покоління до покоління. Один із них зображав собачу голову з широко роззявленою, вишкіреною пащекою і скошеними очима, такими дикими, що вони швидше нагадували вовка чи лисицю. Були тут також птахи, птахо-люди та химерна кам'яна голова, плаский камінь із рельєфним зображенням двох переплетених гадюк... Хейердал спитав, що означають ці камені. Острів'янин вказав на гадюк і пояснив, що подвійні постаті мають удвоє більшу магичну силу.

А тим часом жителі острова були християни. Європейці завезли їм обряди та звичаї своєї релігії і вчення про бога Христа. Однак вірування далеких предків, що віками вкорінювалися на цьому ізольованому острові, були сильніші, ніж релігійні заповіді чужоземців із-за океану. Місцевий священик скаржився Турові Хейердалу, що його віруючі, тубільці, й досі вшановують своїх далеких предків. Коли б він ще знав про таємні печери, у яких острів'яни справляють свої стародавні релігійні обряди! Потішна деталь: священик ніяк не міг переконати... власну домоправительку. Вона вважала своїм предком... кита, що його

прибило до берега затоки. Де вже тут до християнства з його вченням про те, що людину сотворив Бог.

— Предок — кит! Це ж одне з ранніх релігійних уявлень стародавніх людей!

Рослини і тварини були предметом пильної уваги наших предків: адже свою залежність від них люди відчували на кожному кроці. Дикун гадав, ніби природа живе за тими самими законами споріднення, що й він, і немов між ним та природою існують особливі зв'язки. В уяві стародавніх різноманітні види рослин і тварин жили так само, як вони. Більше того, люди вважали навіть, що рослини й тварини є тими далекими предками, від яких бере початок їхній рід, іменами котрих вони себе називали. Роди та племена, що займалися рибальством, мали за священних риб, морських тварин; мисливці обирали кенгуру, ведмедя; у збирачів коріння, ягід, горіхів священними були корисні їм рослини.

(494 сл.)

(З часопису)

2. Виконання тестових завдань.
 1. Острів Пасхи знаходиться в:
 - а) Атлантичному океані;
 - б) Індійському океані;
 - в) Північно-Льодовитому океані;
 - ✓ г) Тихому океані.
 2. Таку назву дали йому:
 - ✓ а) європейці;
 - б) місцеві жителі;
 - в) американці;
 - г) народи Півночі.
 3. Таємницю гігантських кам'яних постатей розкрив:
 - а) Жан-Жак Кусто;
 - б) Жюль Верн;
 - ✓ в) Тур Хейєрдал;
 - г) Васко да Гама.
 4. Хто «стеріг» вхід до родової печери?
 - а) Велетенський пес;
 - ✓ б) череп похованого там предка;
 - в) дракон;
 - г) лев із широко роззявленою, вишкіреною пащекою.
 5. Якого віросповідання були жителі острова?
 - ✓ а) Християни;
 - б) буддисти;
 - в) мусульмани;
 - г) протестанти.
 6. Місцевий священник скаржився Турові Хейєрдалу, що...
 - а) віруючі не хочуть ходити в храми;
 - ✓ б) тубільці вшановують своїх далеких предків;
 - в) місцеві жителі — атеїсти;
 - г) люди приносять жертву богам.

7. Домоправителька вважала своїм предком:
 а) собаку; в) ката;
 ✓ б) кита; г) лева.
8. Предметом пильної уваги предків були...
 а) наскельні написи; ✓ в) рослини і тварини;
 б) вогонь і вода; г) птахи.
9. У племен, що займалися мисливством, священними вважаються:
 а) вовк і ведмідь; в) кенгуру і коала;
 б) лис і вовк; ✓ г) ведмідь і кенгуру.
10. Визначте тему, головну думку та стильову приналежність тексту.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити відомості про службові частини мови.

УРОК № 89

- Тема. *Зв'язне мовлення.* Аналіз помилок, допущених у творах.
- Мета: удосконалювати вміння знаходити, аналізувати і виправляти змістові помилки, недоліки в побудові та мовленнєвому оформленні власних висловлювань; удосконалювати писемне мовлення; виховувати в учнів прагнення досконали володіти мовою, грамотно висловлювати свої думки.
- Обладнання: алгоритм.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

- Аналіз контрольного твору.
 - Загальна характеристика виконаної контрольної роботи.
 - Огляд найкращих творів.

- 3) Аналіз типових помилок.
- 4) Письмовий аналіз індивідуальних помилок.

Алгоритм роботи над помилками.

1. Визначити характер помилки.
 2. З'ясувати причину неправильного написання.
 3. Повторити відповідне правило.
 4. Скласти речення зі словом, у якому допущена помилка, або речення з відповідною пунктограмою.
2. Тренувальні вправи, спрямовані на виявлення, аналіз помилок та їх виправлення.
- Редагування тексту.

Хліб

За усіх часів, і у усіх народів було самою великою св'ятістю коли лежав на столі хліб. Його пресутність народжувала поетів, і мислителів, сприяла з'яві пісень і дум, продовживала родовід і, навпаки коли він зникав — неодмінно приходило лихо. Тяшко діставався хліб насущний удавнину. Давайте згадаймо Тараса Григор'євича. А я стою похилився, думаю гадаю. Якто тяжко той насущний люди заробляють». Може тому в народі до нього ставелися с такою пошаной, передавали цю любовь своїм дітям і онукам.

2. Словниковий диктант.

Неждано, незважаючи на те що, світло-сірий, червоногарячий, одягнений, кароокій, уві сні, будь ласка, немовбито, адже, отже, коли-небудь, з-поперед, про всяк випадок, внаслідок, узбе-режжя, назустріч, звідусюди, звіку-правіку, анітельнь.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Складання індивідуального плану роботи над удосконаленням грамотності.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Виконати 2—3 пункти власного плану, скласти словничок труднощів у написанні українських слів.

ЧАСТКА

УРОКИ № 90—91

Тема:	Частка як службова частина мови. Розряди часток за значенням.
Мета:	дати учням поняття про частку як службову частину мови, пояснити поділ часток на розряди за значенням; формувати вміння вирізняти частки у реченнях, визначати їх розряди за значенням, вчити відрізняти від інших частин мови; розвивати вміння зіставляти, аналізувати мовні явища; підвищувати культуру мовлення; виховувати мовні смаки.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиця «Частка».

ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Завдання учням.

— Прочитайте та порівняйте речення. Яку роль виконують виділені слова? Якою частиною мови вони є?

Олег з мамою збираються влітку на море.

Олег з мамою *не* збираються влітку на море.

Чи Олег з мамою збираються влітку на море?

Тільки Олег з мамою збираються влітку на море.

Олег з мамою *таки* збираються влітку на море.

— Встановіть зв'язок між словами. З'ясуйте роль прийменників і сполучників. Чим відрізняються подані частки?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Опитування-інтерв'ю.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

— Що ви очікуєте від вивчення теми «Частка як службова частина мови. Розряди часток за значенням»?

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Пояснення вчителя з використанням узагальнюючої таблиці «Частка».

Частка

— службова частина мови, яка надає окремим словам, словосполученням і реченням додаткових відтінків у значенні або служить для творення деяких граматичних форм та нових слів.	
Від інших службових частин мови частки відрізняються тим, що не виступають засобом синтаксичного зв'язку. Основне призначення їх полягає у видозміні значень окремих слів, цілих речень.	
<p>1. Надають смислових відтінків Вказівні: <i>ось, осьде, он, онде, от, оце, воно</i> Обмежувально-видільні: <i>лише, тільки, хоч, хоча б, навіть, уже, таки</i> Означальні: <i>якраз, саме, ледве, майже, саме, справді, точно</i> Підсилювальні: <i>і, й, та, таки, навіть, же, ж, бо, ой, аж, вже</i></p>	<p>2. Вказують на модальні відтінки (відношення до дійсності) Стверджувальні: <i>так, еге ж, атож аякже, авжеж, гаразд</i> Власне модальні (виражають сумнів, припущення, впевненість): <i>навряд, ледве чи, ба, ну, чи не, мов, мовби, нібито</i> Спонукальні: <i>хай, нехай, ну, дай, бодай</i> Питальні: <i>невже, хіба, чи, що за</i> Заперечні: <i>не, ні, ані</i></p>
Частки за значенням і вживанням	
<p>3. Формотворчі <i>хай, нехай, би (б) — (не)хай іде, ріс би, най-, як-, що-щонайкращий, брав би.</i></p>	<p>4. Словотворчі (перетворились на суфікси і префікси) <i>хтозна-, казна-, будь-, -небудь (будь-що); аби-, де-, -сь, -би, -б (начеб), -же, -ж (отож), не-, ні-, ані- (ніяк)</i></p>

2. Практична робота.

— Прочитайте виразно текст. Знайдіть частки і поясніть їх значення.

Що й казати, ялинка цього року була просто розкішна.

Мама, накинувши шубку, стояла надворі й порядкувала:

— Дмитро, он праворуч оті гіллячки пообскубані вже, ти їх підріж. І он вже пожовкла, її теж к лихій годині. Та підрубай-те трошки.

— Ну і ялинка, просто ялинянка, такої ще ніколи не було. От Лідія Миколаївна дістала! — приговорював Дмитро, орудуючи сокирою, і хитро підморгував мені й Шурці.

(О. Іваненко)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Тренувальні вправи.

Завдання I: записати речення, вставляючи в них по черзі подані в дужках частки. З'ясувати, які відтінки вони вносять.

Ми поїдемо в суботу на екскурсію в Святогорський монастир. (не, чи, тільки, навіть, невже, саме.)

Завдання II: за допомогою часток утворити форми умовного та наказового способів дієслів. Увести їх у речення. Обґрунтувати, частки якого розряду за значенням необхідно використати.

Дякувати, думати, прикрасити, зустріти.

Завдання III: скласти по два речення зі словами *так, як, може, точно, просто, все так*, щоб в одному з речень ці слова виступали повнозначним словом, а в другому — часткою.

Завдання IV: записати речення. Підкреслити частки та пояснити їх роль у реченні, визначити розряд за значенням.

1) Ну, що б, здавалося, слова? (Т. Шевченко) 2) Онде зірка палає, мов промінь. 3) Що ж! Тільки той ненависті не знає, хто цілий вік нікого не любив. (Леся Українка) 4) Закучерявилися діброви весною золотою і похилилися гіллям аж ген над водою. (П. Усенко) 5) Та де б не був, у які б долини мене судьба не завела — палка любов до України у серці юному жила. (В. Сосюра)

2. Робота з підручником.

Виконання вправи 505.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

1. Вибірковий диктант.

— Виберіть частки і запишіть до них, де це можливо, синоніми.

Сонце власне запалало; не погукують навіть на волів; ось з'являється Сашко; от церква з високою дзвіницею; лишилась на хазяйстві лише коза; знайшов лишень цими днями.

(Власне — саме, навіть; ось — нарешті; от — ось; лише — тільки, виключно; лишень — тільки-но.)

2. Творча робота.

— Складіть усну зв'язну розповідь про частку як частину мови та поділ часток на розряди за значенням і вживанням.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Вивчити теоретичний матеріал про частку, скласти завдання для однокласників «Четверте зайве» (за темою «Частка») або виписати з художніх творів по два речення до кожного ряду часток.
2. Виконати вправу 507.

УРОКИ № 92—93

Тема:	<i>Зв'язне мовлення.</i> Твір-оповідання за поданим сюжетом.
Мета:	вчити учнів складати оповідання за поданим сюжетом, дотримуючись вимог жанру; удосконалювати вміння добирати мовні засоби відповідно до задуму висловлювання і стилю мовлення; розвивати уяву, фантазію, логічне та образне мислення, виховувати обачність, відповідальність за свої вчинки та дії.
Обладнання:	кодоскоп.

ХІД УРОКІВ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Бесіда за питаннями.

- Пригадайте визначення оповідання як жанру літератури.
- Який тип мовлення покладено в основу оповідання?
- Що таке сюжет?
- Які ви знаєте складові сюжету?
- Скільки сюжетних ліній може бути в оповіданні?

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Вступне слово вчителя.

Діти! Сьогодні ви спробуєте себе в ролі письменника — створите своє оповідання за поданим сюжетом.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з планом.

— Прочитайте уважно спроектований на дошку план та вкажіть елементи композиції (експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка).

- 1) Теплий літній ранок на березі Дінця.
- 2) Хлопці розробляють план дій.
- 3) Несподівана знахідка.
- 4) Необачність чи недбалість?
- 5) Допомога прибула вчасно.
- 6) Складна операція.
- 7) Життєвий урок.

2. Бесіда за змістом.

- Яка кількість персонажів оптимальна для даного сюжету?
- Про кого чи про що можна згадати в оповіданні?
- Який епізод слід найретельніше виписати і чому?
- Чи має право автор на власні оцінки й роздуми?

3. Постановка завдання.

— Напишіть оповідання за поданим сюжетом. У текст розповіді можна вводити описи, художні деталі, елементи роздумів.

4. Усне колективне складання оповідання за поданим сюжетом.

5. Написання оповідання на чернетці.

6. Заслуховування та аналіз кількох варіантів оповідання.

7. Написання твору-оповідання.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Опитування-інтерв'ю.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

— Що вам найбільше сподобалося на уроці?

— З якими труднощами ви зіткнулися, виконуючи це завдання?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Придумати власний сюжет оповідання і записати його у вигляді плану або плану-схеми за поданим зразком.

Експозиція	
Зав'язка	
Кульмінація	
Розв'язка	

До плану можна додати розвиток дії та позасюжетні елементи.

УРОКИ № 94—95

Тема:	Правопис часток. Написання часток <i>-бо, -но, то-, -от, -таки</i> .
Мета:	пояснити правила написання часток, формувати вміння визначати в словах відповідну орфограму, обґрунтовувати вибір; розвивати пам'ять, культуру усного й писемного мовлення; виховувати любов і повагу до родини, матері.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, таблиця «Написання часток».

ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

- Перевірка домашнього завдання.
- Вибірковий диктант.
 - Випишіть частки, назвіть розряд за значенням.
 - Може б хто послухав казки!
Ось послухайте, панове!
Тільки вибачте ласкаво,
Що не все в ній буде нове...
 - І за те хвала Роберту Брюсу,—
він борцем за рідний край з'явився.
Так! Одваги та завзяття в праці
він в малого павука навчився.

- 3) Так шість раз він на стелю злізав,
але всьоме таки удержався
й до стіни свою нитку прип'яв.
- 4) Що за слово ти оце промовив?
Чи на те ж браталась я з тобою,
аби мала так ганебно зрадить?

(З тв. Лесі Українки)

3. Усне повідомлення на лінгвістичну тему «Частка. Розряди часток за значенням і вживанням».

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Вступне слово вчителя.

На уроці ви повинні навчитися правильно писати частки, знаходити і пояснювати орфограми в частках за допомогою правил, самостійно знаходити і виправляти помилки в правописі часток.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Робота в парах.

- 1) Самостійна робота над осмисленням таблиці «Написання часток».
- 2) Розповідь учня про правопис часток.

Написання часток

Частки можуть писатися		
окремо	разом	через дефіс
1) формотворчі: <i>б, би, хай, нехай;</i> 2) модальні (крім <i>бо, но, то, от, таки</i>); 3) <i>бо, но, то, таки</i> , якщо не стоять безпосередньо після слова, до якого відносяться; 4) заперечні <i>не, ні</i> ; 5) частки, що складаються з двох слів	колишні частки <i>аби-, де-, що-</i> , стали префіксами	1) <i>бо, но, то, от, таки</i> , якщо вони стоять безпосередньо після слова, до якого відносяться; 2) колишні частки <i>будь-, небудь, казна-, хтозна</i> , які стали префіксами або суфіксами.

Частки можуть писатися		
окремо	разом	через дефіс
Наприклад: прочитав би сказала б хай (нехай) квітне таки домовились скажи ж бо не осінь ні один трохи не...	Наприклад: <u>де</u> хто <u>аб</u> иякий <u>щонай</u> кра- ще	Наприклад: іди-но скажи-бо як-от сказав-таки <u>хто-не</u> будь <u>будь-</u> коли <u>казн</u> я-який <u>хтозна-</u> чий

2. Практична робота.

— Прочитайте текст. Поясніть значення і правопис часток.

У той саме час злегенька скрипнули сінешні двері в Катринин хаті, випускаючи Пилипка надвір.

І який же він радий, що прокинувся зарані, який веселий, що мати не чула, як він встав, узувся, одягся й вийшов. От якби йому так і вернутися, щоб мати ще спала. Він би багаті припаси положив на столі, а сам приліг біля неї. Он уже й світ бовваніє надворі. Він вдає, що спить, а мати вже проснулась. «Синочку! Пора вставати»,— шепче вона йому тихо. А він мов не чує, ще дужче зажмурює свої очиці, потягується, наче й геть-то розіспався. «Бач, як міцно заснув,— дивується мати.— Поспи, синку, поспи ще трохи, поки я приберуся»,— каже вона, злізаючи з печі. «А то де взялось?!» — скрикнула мати, вгляdivши на столі хліб та ковбаси. А він схопився, визирає з-за комина та й давай реготати: «А що, мамо, злякався я вашого Морозенка?!» І він миттю плигнув з печі на піл, з полу додолу. Мати його підхопила, пригорнула до себе. «От якби-то так сталося!» — запобігає вперед думкою Пилипко та, знай, налягає на ноги, поспішаючи до лісу.

(П. Мирний)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Опрацювання правила (с. 261—262), виконання вправи 514.

2. Тренувальні вправи.

Завдання І: переписати, розкриваючи дужки. Пояснити правопис часток. Знайти і підкреслити слова, співзвучні з частками.

1) Наче (б)(то) минуло небагато часу, наче (б)(то) особливих подій чи перемін у його житті не сталося, а, дивись, він уже (не)колишній. (Є. Гуцало) 2) Така(бо) зустріч могла бути (не)безпечною для них. (І. Багряний) 3) Усі були скам'янілі й похмурі, тільки(но) діти не могли встояти на місці. (М. Стельмах) 4) Не так(то) і встати, як упасти. (Нар. творч.) 5) Усе(таки) час (не)так довго тягнеться. (В. Нестайко) 5) Він все(ж)(таки) ловив себе на тому, що такий(от) розділ знає гірше, ні(ж) інший. (Гр. Тютюнник) 6) Останні слова Гордій доказав уже біля гурту і те(ж) сів на валок. (Гр. Тютюнник) 7) (Чи)мало бур так прогуло. (Б.-І. Антонич.) 8) Добрий вечір або(що), вечеряла(б) — нема(що). (Нар. творч.)

Завдання II: перекласти подані нижче частки українською мовою і скласти з ними речення. Порівняти правопис часток в обох мовах.

Ведь, даже, ли, -либо, кой-, -ка, только, вовсе не, разве, неужели.

Завдання III: скласти речення з поданими словами та сполученнями слів: *отже — от же, де що — де що, так-от — так от, аякже — а як же*. Визначити, якими частинами мови вони є.

3. Гра «Редактор».

1) Полий цю яблуню — ад-же вона із яблужками. Не хайже сад все світній встає там, де ридала мати на руїні. (М. Рильський) 2) Як були ми малиши і ще, як зберались йти на крайсвіту, ми любили вмиватись дощем, що б скоріше рости і міцніти. (В. Ткаченко) 3) Я хотіла-б людям для підмоги у кожду мить подати голос свій. (В. Ткаченко) 4) Я тільки-що друже була на Дніпрі,— твоя Україна квітує. (М. Нагнибіда) 5) Грім на вогненному списі злитів увись і вибухнув над ними, і хто-зна-де осипався у низ. (М. Нагнибіда)

4. Розподільний диктант.

— Розподіліть слова у два стовпчики: I — ті, у яких частки пишуться через дефіс; II — ті, у яких частки пишуться окремо.

Сядь-бо, ходи-но, таки читав, будь-хто, казна-що, хто-небудь, зрозумів-таки, все-таки, пиши ж бо, все ж таки, іди ж но, яким би то, коли б то, так-от, тим-то, отакий-то, важкий-таки, як-от, нехай складає, учився б, почав би.

— Складіть речення зі словами *таки читав, читав-таки*. Поясніть, чи різняться між собою зміст речень.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Робота в парах (взаємоконтроль).

— Проведіть взаємоконтроль. Працюючи в парах, перевірте, як ви засвоїли правила написання часток.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Скласти діалоги на тему: «Розмова після перегляду вистави» або «Ранок у сім'ї», «У друга на іменинах». Вживати модальні частки, усно з'ясувати, які смислові відтінки вони вносять у речення.
2. Виконати вправу 515.

УРОК № 96

Тема:	<i>Не, ні</i> з різними частинами мови (узагальнення).
Мета:	узагальнити й систематизувати вивчене про написання <i>не</i> і <i>ні</i> з різними частинами мови; удосконалювати вміння обґрунтовувати вибір написання заперечних часток з різними частинами мови; розвивати вміння аналізувати, співставляти та порівнювати мовні явища, виховувати працелюбність, звичку доводити до кінця розпочату справу.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал, картки, ватман, маркери.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.
2. Практична робота.

— Запишіть слова і словосполучення в три колонки залежно від того, як пишеться частина, що в дужках.

Тому(що), хто(небудь), як(най)більше, навіть(так), так(от), (що)літа, хтозна(з)кого, порви(таки), хтозна(ким), загни(но), загорівся(б), аби(хто), якось(то), наполог(таки), хтозна(як),

а(вже)ж, тільки(но), прохोдь(же), яке(сь), зніміть(бо), (ген)оддалік, ось(такі), занеси(но).

3. Спостереження над мовним матеріалом.

— Порівняйте однозвучні слова у лівій та правій колонці.

ніякий Ні вдень, ні вночі не було йому спокою.

недоля Він ні за яких обставин не спізнався.

некрасивий

нешвидко

— Чим виступають *не* і *ні* в обох колонках?

(У I — частинами слова; у II — службовими частинами мови.)

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Слово вчителя.

Як бачимо, *не* і *ні* можуть бути морфемою та писатися разом і заперечними частками, а відтак писатися окремо.

Складність у тому, що іноді буває дуже важко розрізнити, де *не*, *ні* виступають префіксами, а де — частками. Подолати ці труднощі вам допоможуть правила, які ви повторите на цьому уроці.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Групова робота.

— Використовуючи поданий теоретичний матеріал (див. картки на с. 258, 259) та відомості з морфології про правопис *не* з різними частинами мови складіть:

I група — узагальнюючу таблицю «Правопис *не* з різними частинами мови».

II група — алгоритм «Правопис *не* з різними частинами мови».

III група — схему «Правопис *ні* з різними частинами мови».

IV група — усне повідомлення на лінгвістичну тему «Правопис *не* з різними частинами мови».

V група — усне повідомлення «Правопис *ні* з різними частинами мови».

Картка для I, II та IV груп

Основна функція частки *не* — виражати заперечення. Наприклад: *Тільки те не зрадить серце, що любити по-клялось.* (В. Сосюра)

1. Частка *не* вживається зі словами всіх повнозначних частин мови. Частка *не* з присудком виражає повне заперечення:

Раз добром зігрите серце вік не прохолоне. (Т. Шевченко) Заперечення підсилюється, коли частка *не* стоїть при заперечному займеннику або прислівнику: Зійде сонце, утру сльози, ніхто не побачить. (Т. Шевченко) Частинове заперечення частка *не* виражає тоді, коли відноситься до інших членів речення: Не раз ми падали в нужді, та набирались знову сили. (М. Нагнибіда)

2. При подвійному вживанні частки *не* у дієслівному складеному присудку речення набуває стверджувального характеру: Я люблю тебе, друже, за те, що не можу тебе не любити. (В. Сосюра)

3. Нерідко часткою *не* виражається не заперечення, а різні смислові відтінки: Шопена вальс... Ну хто не грав його і хто не слухав. (М. Рильський)

4. Словотворча частка *не* виступає префіксом і надає словам нових, здебільшого протилежних значень: *недруг*, *нещастя*.

2. Презентація роботи груп.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 520—521 (усно), 530 (письмово).

2. Тренувальні вправи.

З а в д а н н я I: прочитати речення, списати, вставляючи пропущені букви, зняти скісні риси. Підкреслити частки, сформулювати правила вживання часток *не*, *ні*.

1) Н.., сестро моя рідна! — говорить. — Так уже я звівся, що ан../гніватися, ан../жалкувати н../на кого н../маю! 2) А чому на весіллі н../погуляти! — озвався Опанас Бобрик, узявшись у боку. 3) Тиміш дивиться, і так йому чогось мила ся щибетушечка,

Картка для III та V груп

Основна функція часток *не, ні* — виражати заперечення. Наприклад: Ні, не клич мене, весно,— сказала я їй,— не чаруй і не ваб даремне. (*Леся Українка*) Однак у значенні і вживанні цих часток є певні відмінності.

1. Частка *ні* вживається для підсилення заперечення, вираженого часткою *не*: Та не чули вже тих речей ні батько, ні мати. (*Т. Шевченко*)

2. Частка *ні* входить до складу стійких словосполучень: *ні се ні те; ні вдень ні вночі*.

3. Частка *ні* може виступати як еквівалент речення при заперечній відповіді на запитання.

— Ви не замерзли?

— Ні.

4. Словотворчі частки *не, ні (ані)* виступають префіксами і надають словам нових, здебільшого протилежних значень: *ніякий, ніде, ніщо*.

<i>Ні</i>	
окремо	разом
1) є часткою або сполучником;	1) є словотворчим префіксом;
2) в заперечних займенниках після <i>ні</i> є прийменник.	2) слово без <i>ні</i> не вживається.

що очей з неї н../звів би. Слухав би, н../наслухався її тихого та любого щебетання! 4) Може, притомився, хлопче? — Н..,— одрізав та й знов іде мовчки. (*З тв. Марка Вовчка*)

Завдання II: дописати прислів'я і запам'ятати їх.

Пропа́в ні́ за ...

Ні́ хлі́ба, ні́ со́лі ...

Ні́ при́шити, ...

Ні́ в ти́н, ...

Ні́ до ла́ду, ...

От що ви́йшло:

Співа́тиме піве́нь чи ні́, а ...

Завдання III: переписати, розкриваючи дужки. Поясни правопис *не, ні*.

1) З'їхав (ні)нащо. 2) Козак журби (не)має. 3) Учений, та (не)довчений, (не)провчений, (не)товчений. 4) Волом зайця (не)доженеш. 5) (Не)до жартів риби, коли її під жабри зачепили. 6) (Ні)чого їсти, (ні)де сісти. 7) (Ні)коняки, (ні)вола, та (не)ма чого й на віз покласти. (*Нар. творч.*)

3. Тренувальний диктант.

— Запишіть вірш, обґрунтовуючи написання *не* разом чи окремо.

Недо — вічний недороба,
Недоводько до кінця,
Все йому не до вподоби,
Все йому не до лиця!
«Не займай» — недочуває,
«Поможи» — недобачає,
Не доївши хліба — страв,
неовзвувшись, геть подавсь...
Ох, у кого він удався —
Я і сам щось не добрав.
З ним і в школі теж морока:
Недодума, недовтне,
Недовисидить уроку...
Не додому йде по зміні
не до книжки — на пусте...
Не доходить до хлопчини,
Що недоуком росте.

(*Р. Куровський*)

4. Творчий диктант.

— Доберіть до кожного виразу синонім, запишіть їх. Уведіть виділені вирази в речення. Визначте, з яким значенням уживається частка *ні* у складених вами реченнях.

Ні в сих ні в тих; *ні слуху ні духу*; *ні за що ні про що*; *ніде голки встромити*; *ні кує ні меле*; *ні роду ні племені*; *ні тпру ні ну*.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти усний твір «Народ скаже, як зав'яже», використовуючи зразки з творів УНТ із частками *не, ні*, або виконати вправу 535.

УРОК № 97

Тема:	<i>Зв'язне мовлення. Усний твір-роздум на тему дискусійного характеру.</i>
Мета:	повторити типи мовлення, дати поняття про дискусію, пояснити особливості композиції твору-роздуму дискусійного характеру; вчити учнів створювати власне висловлювання, добирати мовні засоби відповідно до типу і стилю мовлення; розвивати культуру усного мовлення; виховувати відповідальність за власні вчинки, прагнення робити добро.
Обладнання:	тлумачний словник.

 ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Бесіда.

- Пригадайте типи мовлення, зокрема роздум.
- Які види роздумів ви знаєте, які особливості їх побудови?
- Над якими роздумами вам доводилося працювати раніше?

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ
III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Слово вчителя.

Кожен з вас має власне ставлення до явищ життя. Оцінка різних людей тієї чи іншої проблеми може бути неоднаковою. У зв'язку з цим можуть виникати суперечки, дискусії, диспути. З'ясуйте лексичне значення цих слів, при потребі скористайтеся тлумачним словником. Яка різниця між даними поняттями? Де найчастіше можемо спостерігати дискусії і диспути?

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Завдання і запитання до учнів.

— Прослухайте народну казку. Які типи мовлення поєднані в тексті? Що дає підстави стверджувати, що основним типом мовлення є розповідь? Чи наявні в тексті роздуми? Повними чи стислими вони є? Свою думку доведіть.

— Як ви вважаєте, що легше виправити: одну велику помилку чи багато «дрібних»?

Погані вчинки

Українська народна казка

Ця історія сталася дуже давно, вже й не пам'ятаю, коли та в якій країні. Проте одне знаю напевне — все було насправді. Якось зустрілися три давні товариші й почали розповідати історії зі свого життя. Спочатку розмовляли лише про радощі та успіхи, а згодом — про печалі та розпачі.

— Побратими, — сумно мовив Назарій, найстарший із друзів, — моє серце тужить через негідні вчинки та лихі думки. Відчуваю, що просто зобов'язаний очистити совість відвертим зізнанням. Товариші, мені надзвичайно прикро, що маю заздрість у душі, забуваю про добро та частенько пригадую зло...

Не підводячи очей, розпочав гірку сповідь Олесь:

— Усе частіше розумію, що лють і жадібність знищують найкращі якості: здатність співчувати та кохати. Нехай же обіцянка друзям спонукає мене до очищення.

Почулося тяжке зітхання третього — Святослава:

— Настала моя черга зізнаватися. З бажанням знехтувати найчистіші прагнення душі та загальнолюдські традиції веду успішну боротьбу ще з юних літ. Однак нещодавно я вчинив підло й безчесно... Справа в тому, що від моїх слів залежало життя...

Святослав розповів про те, що вперше злякався осуду оточуючих, тому й не став на захист обмовленої людини.

Почали приятелі міркувати, хто ж більше завинив! Що гірше: багато незначних (звісно, на перший погляд) повсякденних проступків або ж за життя один великий?

Думали-гадали, проте ніяк не могли дійти згоди. Саме тому й вирушили до судді, щоб з'ясувати відповіді на найважливіші життєві запитання.

Вислухавши друзів, справедливий чоловік виніс вирок:

— Вирушайте до річки. Ти, Святославе, вчинив один великий проступок, тому приволочи найбільшого каменя. Ви, двоє, що допустилися багатьох малих помилок — по мішку дрібних камінчиків.

Щойно приятелі виконали наказ, як суддя оголосив нове розпорядження:

— А зараз віднесіть усе назад. Будьте уважними: кожен камінчик повинен повернутися на своє колишнє місце!

Святослав запам'ятав, де лежав булижник, однак перекочувати його коштувало неймовірних зусиль. Чоловік так стомився, що навіть на ногах не міг триматися.

Назарій із Олесем успішно впоралися з виконанням першого завдання, оскільки володіли богатырською силою. Проте друзі не пригадали, де лежав кожен камінчик.

Ось так мудрий суддя вирішив суперечку приятелів.

(З газети «Казковий вечір»)

2. Ознайомлення з особливостями побудови роздуму дискусійного характеру.

Побудова роздуму дискусійного характеру

I. Зачин (що спонукало взяти участь у дискусії, які існують погляди на це питання).

II. Основна частина. Теза, яку обстоює або спростовує автор.

1.	}	Аргументи та приклади.
2.		
3.		

III. Висновки.

3. Складання усного твору-роздуму на тему «Погані вчинки. Що гірше: багато незначних повсякденних проступків чи один великий?».
4. Заслуховування усних висловлювань.
5. Редагування та аналіз творів.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Заключна бесіда.

— Який життєвий урок ви винесли із сьогоднішнього заняття? (Кожен учень пише на аркуші паперу, а потім зачитує, а вчитель наклеює їх на малюнок із написом «Скарби 7-... класу».)

— Діти, сподіваюся, що всі ваші висновки стануть справжнім скарбом, взірцем людяності, щирості, відповідальності. Не розгубіть їх.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти план твору на дискусійну тему (за власним вибором).

ВИГУК

УРОК № 98

Тема.	Вигук як особлива частина мови.
Мета:	домогтися засвоєння учнями визначення вигуку, ознайомити з граматичними ознаками вигуків як особливої частини мови; формувати навички їх розпізнавання та інтонування, вчити доцільно вживати вигуки в мовленні; розвивати пам'ять, увагу; виховувати почуття гумору, мовні смаки.
Обладнання:	дидактичний матеріал, таблиця «Вигук».

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Аналіз мовного матеріалу.

- Проаналізуйте слово *ох* за поданим планом.
- Чи має слово лексичне значення?
 - Чи виступає воно членом речення?
 - Чи можна до нього поставити запитання?
 - Чи служить воно засобом зв'язку?

Зробіть висновок.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

- Пояснення вчителя з використанням узагальнюючої таблиці «Вигук».
(Учитель може запропонувати учням прочитати теоретичний матеріал підручника, розміщений на с. 271—272.)
- Практична робота.
— Прочитайте тексти (див. с. 266). З'ясуйте функції вигуків та звуконаслідувальних слів.

Вигук

<p>особлива частина мови, яка безпосередньо виражає почуття, емоції, волевиявлення мовця, не називаючи їх вигуки + звуконаслідування</p>			
<p>Групи вигуків за походженням</p>			
<p>первинні (непохідні) <i>a! o! ex! ox! гей! фу!</i> <i>ох! еге! ого! тьху!</i> <i>овва! ай! ух! і! е!</i> <i>на! ну!</i></p>	<p>вторинні (похідні) утворилися від повнозначних частин мови): <i>Матінко! Слава!</i> <i>Пробі! Гайда!</i> <i>Добрідень! Ало!</i> <i>Спасибі! Bravo!</i> <i>Страх! Леле!</i></p>	<p>так звані вигуківі фразеологізми: <i>Оце так! Хай йому грець! То ж то й воно! Здоровенькі були!</i></p>	
<p>частина мови не самостійна і не службова</p> <ul style="list-style-type: none"> • бо нічого не називає • бо вигук не виконує службових функцій, не пов'язує інші слова, сам з ними не зв'язаний 			
<p>Групи вигуків за значенням</p>			
<p>Емоційні виражають різні почуття, переживання (подив, радість, іронію, невдоволення, страх, захоплення тощо) <i>тю! фе! ах!</i> <i>овва! ой! о!</i> <i>ого! гм!</i></p>	<p>Волевиявлення, спонукання до дії — вигуки, що виражають наказ, заклик до дії, сигнал, спонукання до мовчання, згоди тощо, спонукання тварин <i>цить! годі!</i> <i>ш-ш! тс-с!</i> <i>марш! гей!</i> <i>гов! цїп-цїп!</i> <i>війо! цоб!</i> <i>цабе!</i></p>	<p>Мовний етикет виражають привітання, прощання, сподівання, подяку, прохання, пробачення, лайку... <i>будь ласка!</i> <i>на добраніч!</i> <i>дякую!</i></p>	<p>+ звуконаслідування виражають акустичні уявлення мовців про навколишнє середовище, про звуки і шуми різних явищ природи, звукові сигнали тварин... <i>брязь! ку-куріку! бе-е!</i> <i>тьох! дзінь!</i> <i>ку-ку! ха-ха-ха!</i> <i>ня-а-ав!</i></p>

I. — А я вже рішив теж: буду комбайнером.
От бач. Чоловік щойно почав ходити до першого класу, а вже вирішив!..

Го-го, коза!

Го-го, сіра!

(За П. Загребельним)

II. — Ей, вороно, знав я твого батька і твою матір: славні люди були!

— Угу! — каже ворона, не роззявляючи рота.

— І братів, і сестер твоїх знав, — каже рак, — що за добрі люди були!

— Угу! — гукнуть ворона, а рака кріпенько держить.

— Та вже хоч вони і гарні люди, — каже рак, — а тобі не рівня. Мені здається, що й на світі нема розумнішої за тебе!

— Еге! — крикнула ворона на весь рот і впустила рака в море.

(Нар. творч.)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Робота з підручником.

Виконання вправи 541 (усно), 543 (письмово).

2. Тренувальні вправи.

Завдання I: прочитати виразно речення, вписати вигуки, визначити, до якої групи за значенням і за походженням вони належать. Визначити будову виділених слів.

1) Ой, людині славно, *вільно* жить весною, з долею ріднитись юно-молодою. (М. Шпак.) 2) О рідний Донбасе, мій тату *могучий*, ти в серці моєму навік заяснів! (В. Сосюра) 3) Ет, багато казати, та мало слухати — хмуріють очі майстра. (М. Стельмах) 4) Отакої! Що ж це нам, первина? — сказала Орися. (А. Головка) 5) Ох і добре ж копається земля — як пух, а лопата — немов пір'їнка. (І. Сенченко)

Завдання II: переписати речення, вставляючи потрібний вигук, пояснити значення вигуків.

1) (О-ох, о-о, ой, ай)! — важко зітхнув Остап. — Обридло вже мені по цих краях горювати. (П. Мирний) 2) (Ет, ат, ну, ач, ой), вигадки! Велике діло — миші. (Л. Глібов) 3) (Ануге, ну-ну, нумо, ану), Остапівно, почнімо тії, про молоду журавку й чорну ниву! (А. Малишко) 4) (Ех, ох, ах, ой), земляче, земляче, — каже, — якби ти знав, яке мені горе, ти б не сердився. (А. Тесленко) 5) (Ага, агов, ах, ой), то ти. Ось дов'яжи снопів, а я піду. (Леся Українка)

3. Вибірковий диктант.

— Виберіть і запишіть вигуки, які можуть виражати почуття.

Страх!, слава!, цур!, жах!, честь!, кось-кось, ой-ой-ой!, ану-ну!, а-а!, еге-еге, гай-гай!, ну-ну, ух!, ох!, нумо!, і-і!, ех!, ррраз!, брр!, тпру!, ага!, агей!, агу!, еч!

— Складіть 4 речення з вигуком *ох*, так, щоб у першому реченні він виражав захоплення, у другому — співчуття, у третьому — задоволення, а в четвертому — досаду.

4. Вибірково-розподільний диктант.

— Виберіть вигуки і розподіліть їх у два стовпчики: I — ті, що виражають вітання та побажання, II — ті, що виражають прохання, запрошення.

Добрий день, дорога матусю! Будьте здорові, любі бабусю та дідусь! Прощайте, товариші! Будь ласка, напиши. Прошу, заходьте. Перепрошую, я запізнилась. Спасибі за науку. Дякую, було дуже смачно. Даруйте, ще не все сказано. Усього найкращого! Щасливих свят! На здоров'я! До зустрічі! Добрий вечір, сестро.

5. Складання діалогів.

— Використовуючи записані у попередній вправі вигуки, складіть діалоги.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. На основі власних спостережень скласти розповідь про життя лісу чи поля влітку, вживаючи вигуки і звуконаслідувальні слова.
2. Виконати вправу 547.

УРОК № 99

Тема:	Дефіс у вигуках. Кома і знак оклику при вигуках.
Мета:	пояснити особливості правопису вигуків та постановки розділових знаків при них; удосконалювати навички правильного інтонування речень з вигуками; розвивати бажання вчити мову.
Обладнання:	підручник, дидактичний матеріал.

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

- Бесіда за питаннями.
 - Яка частина мови називається вигуком?
 - На які групи поділяються вигуки за походженням та значенням?
 - Назвіть вигуки, що виражають мовний етикет.
 - Що таке звуконаслідувальні слова?
- Перевірка домашнього завдання.

II. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Вступне слово вчителя.

Діти, на уроці ви повинні удосконалити свої вміння знаходити вигуки у реченнях, відрізнати їх від часток, навчитися правильно писати вигуки і розставляти розділові знаки при них, аналізувати тексти щодо ролі в них вигуків, доречно використовувати вигуки у власному мовленні.

IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

- Робота з підручником.

У парах опрацювати теоретичний матеріал, розміщений на с. 273—274, зробити висновки.
- Тренувальні вправи.

Завдання I: переписати речення, вставляючи розділові знаки. Пояснити значення вигуків *о*, *ой*.

- 1) О мій день золоторунний! Місто це а чи село? (*В. Сосюра*)
- 2) О вічне людське серце сказав комісар Данило ідучи до свого дому. (*Ю. Яновський*)
- 3) О глядіть знову іскорка блисне ти за надто палка моя пісне. (*Леся Українка*)
- 4) Ой пташечко голубонько Соломія сплеснула руками... (*О. Довженко*)
- 5) Ну-ну Чого ж ти замовк. (*М. Кривницький*)
- 6) Гей ти поле колоскове молодість моя. (*В. Сосюра*)

Завдання II: скласти речення з вигуками *ой*, *о*, *ох*, *ах*, щоб вони виражали радість, захоплення, здивування, біль, страх.

Завдання III: скласти речення з поданими вигуковими фразеологізмами.

Ось воно що; от тобі й раз; ось тобі й на; хай йому цур; так його; була не була.

3. Пояснювальний диктант.

Ярмарок

Ще й сіріти надворі не починало, а під дверима мов з гучномовця:

— На ярмарок! Уставайте!

Благословлялося на світ. Виткнуло заспаний писок сонце, стьобнуло промінням по луках, по степах, по садах, по левадах...

І видко: аж-аж-аж ген до того ліска, куди око дістає, дорогою вози потяглися... І кіньми, і волами, і коровами... А на возах і кури, і вівця скручена, і теля мекає, підвестись намагаючись...

— Гей! Цоб! Цабе! Н-н-но!

На ярмарок!

І їдуть, і їдуть, і їдуть...

І дорога вже не дорога, а строката величезна гадюка, жива й покручена, що за отой лісок, не поспішаючи полізла.

(За *Останом Вишнею*)

Завдання IV: перебудувати речення, замінивши виділені слова вигуками.

1) Хтось у куточку раптом почав *хіхікати*. 2) За вікном *затьохкав* соловей. 3) З кімнати чулося голосне *охання*. 4) Різке *нокання* візника підняло на ноги весь будинок. 5) Десять за лісом *бамкали* дзвони.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ**VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ**

1. Повторити відомості про частку та вигук.
2. Виконати вправу 548.

УРОК № 100

Тема:	<i>Зв'язне мовлення.</i> Замітка дискусійного характеру.
Мета:	формувати вміння складати замітку дискусійного характеру; розвивати здатність дискутувати, формувати тези, аргументувати власну думку, робити висновки; виховувати терпимість до чужої думки.
Обладнання:	тлумачний словник, газети.

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ**

Бесіда за питаннями.

- Які ви знаєте жанри публіцистичного стилю?
- Що таке замітка?
- Над якими замітками ви працювали в попередніх класах?

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ**IV. ОПРАЦЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ**

1. Вступне слово вчителя про особливості замітки дискусійного характеру.
2. Словникова робота.
 - З'ясуйте лексичне значення слів *інформація, факт, позиція, оперативність*.
3. Читання та обговорення заміток.

Шантаж по телефону

Недільного ранку Марину розбудив телефонний дзвінок. Незнайомець із характерним голосом типового «кіношного» злочинця був лаконічним: дівчина повинна передати в умовлене місце три тисячі доларів, інакше свою бірюзову ауді, подаровану батьком на двадцятиріччя, вона більше ніколи не побачить. Чоловік наказав покласти пакет із грошима біля контейнера зі сміттям, що поблизу будинку на сусідній вулиці, о дев'ятій вечора і в жодному разі не звертатися в міліцію. Марина ледь дочекалася, коли з вранішньої пробіжки повернеться мати... Обдзвонювали знайомих, запитували поради. Ситуація владналася сама собою: з'ясувалося, що то був «веселий» жарт однокласника, студента коледжу естрадно-циркового мистецтва, який живе в квартирі навпроти.

(О. Вишнякова, газета «Хрещатик»)

4. Бесіда за змістом замітки.
 - Як ви розцінюєте вчинок «жартівника»?
 - Чи всім було «весело» після цього жарту?
 - Як ви ставитеся до дзвінків, у яких сповіщається про замінування? Чи можна їх вважати жартом?

5. Написання замітки «Жарт чи правопорушення».
6. Читання та обговорення учнівських заміток за поданим планом.

П л а н а н а л і з у з а м і т к и

1. Чи чітко сформульоване дискусійне питання?
2. Чи переконливо представлено позицію автора?
3. Дотримання публіцистичного стилю.
4. Доречність заголовка.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Написати замітку на тему «Старі та нові назви вулиць: за і проти» (чи треба перейменовувати вулиці?).

УРОК № 101

Тема:	<i>Тематична контрольна робота (диктант).</i>
Мета:	перевірити рівень орфографічної й пунктуаційної грамотності учнів; рівень засвоєння знань та сформованості вмінь і навичок з теми «Частка, правопис часток»; удосконалювати вміння застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці; розвивати увагу, слухову пам'ять, логічне мислення; виховувати гуманізм, любов до життя.
Обладнання:	текст диктанту.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Написання диктанту.

Андрій чекав: ось-ось поїзд одірветься од річки й помчить кудись убік, через гори й ліси. Хай би отак ішов і йшов, виступуючи колесами, погойдуючись, ніде не зупиняючись. Хай би віз його аж до краю війни.

Але війна не мала ні кінця, ні краю. Вона була скрізь, від війни не втікали — з нею боролись. Андрій не відмовлявся від боротьби. Він став на цей шлях без примусу, добровільно. Однак відпочити від цього запеклого поединку він би не відмовився. Дев'ятнадцять років це ж так небагато. У дев'ятнадцять люди мають милуватися сонцем, а не битися за право глянути на нього бодай одним оком. У дев'ятнадцять років люди повинні мати право на життя, а не вмирати, як квіти, збиті безжальними ударами сліпої палиці перехожого.

(119 сл.)

(За П. Загребельним)

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ

Опитування-інтерв'ю.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

— Чи справдилися ваші очікування від вивчення останньої теми з курсу «Морфології»?

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Скласти кросворд або ребус з тем «Частка», «Вигук».
2. Скласти й розіграти один діалог за вибором учня (вправи 549—550).

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО

УРОКИ № 102—103

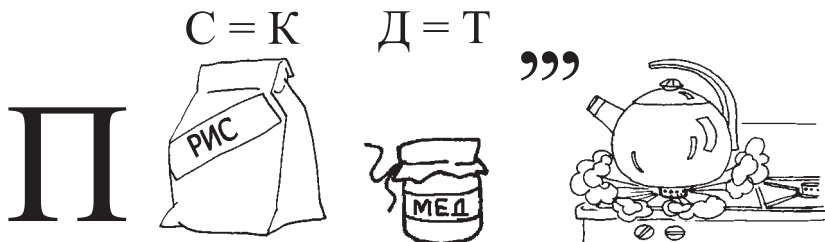
Тема.	Самостійні частини мови, їх правопис і використання у мовленні. Мовознавчий КВК.
Мета:	повторити, узагальнити й систематизувати знання семикласників про самостійні частини мови, їх правопис і використання у мовленні; розвивати самостійність, логічне мислення, культуру мовлення; виховувати почуття колективізму, відповідальність, любов до мови.
Обладнання:	ребуси, кросворди, картки із завданнями та назвами самостійних частин мови.

ХІД УРОКІВ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

II. ПРОВЕДЕННЯ КВК

- Інструктаж щодо проведення КВК. Поділ на команди. Жеребкування.
- «Розминка».
- Конкурс ерудитів. Відгадування загадок, розгадування кросвордів та ребусів.

(Відповідь: прикметник.)

Всі на світі добре знають,
 Що предмет я означаю.—
 Хто чи що,— ви запитайте
 І про мене все дізнайтесь.
 Я істота й неістота:
 Парта, зайчик, дошка, котик.
 Маю рід, число, відмінок
 І чотири аж відміни.
 Хто я? Знайте достеменно:
 Називаюсь я... (іменник).

(О. Фесенко)

— Впишіть у порожні клітинки слова, які означають число, кількість, а також порядок предметів при лічбі, і у виділеному вертикальному рядку ви прочитаєте назву цієї частини мови.

- 1) Порядковий номер, який відповідає числу тисяча (тисячний).
- 2) Число, яке становить двічі по два (чотири).
- 3) Порядковий номер, який відповідає числу вісім (восьмий).
- 4) Тисяча тисяч (мільйон).
- 5) Дві сотні (двісті).
- 6) Збірне число, яке означає чотири особи, істоти або парних предмети (четверо).
- 7) Дев'ять десятків (дев'яносто).
- 8) Три сотні (триста).
- 9) Порядковий номер, який відповідає числу сорок (сороковий).

1									
2									
	3								
	4								
	5								
	6								
7									
	8								
9									

(Відповідь: числівник.)

— Впишіть у клітинки антоніми до поданих нижче дієслів, і у виділеному вертикальному рядку прочитайте назву їх часу.

- 1) Полагодили. (*Зламали*)
- 2) Закінчував. (*Починав*)
- 3) Збільшив. (*Зменшив*)
- 4) Згадала. (*Забула*)

- 5) Лаяли. (*Хвалили*)
 6) Продала. (*Купила*)
 7) Загубили. (*Знайшли*)

1							
2							
3							
4							
5							
6							
7							

(Відповідь: минулий.)

4. «Ви нам слово, ми вам десять».

За три хвилини записати якомога більше:

- іменників спільного роду;
- присвійних прикметників;
- збірних числівників;
- неозначених займенників;
- дієслів наказового способу;
- прислівників на позначення місця.

5. «Острів мовних скарбів».

— Доповніть подані нижче дієслова ДВ, щоб вийшли приказки, і поясніть їх значення.

Виміняв (що на що? — шило на мило (швайку))

Купив (що до чого? — п'яте колесо до воза, хрону до хмелю)

Пішов (по що? — по шерсть), а вернувся (який? — стрижений)

Дістав (що? від чого? — дірку від бублика)

Попав (чим? куди? — пальцем у небо)

Зник (як? — як вітром здуло)

Наговорив (чого? — сім мішків гречаної вовни)

6. Конкурс капітанів «Одним словом».

Передайте зміст словосполучень одним словом.

(Виграє той, хто не помилився жодного разу.)

- З почуттям подяки, готовністю віддячити за послугу (вдячно).
- Ручним способом, без використання механізму (вручну, власноруч).
- Догори обличчям (горілиць).
- Охоче, із задоволенням (залюбки).

- 5) Зігнувши ноги в колінах і тримаючись на пальцях ніг (навпочіпки).
 - 6) Піднявшись на кінчики пальців ніг (навшпиньки).
 - 7) Завзято, непохитно у здійсненні своєї мети (наполегливо).
 - 8) Без певної мети, без певного наміру (ненароком).
 - 9) Без бажання, мляво, повільно (неохоче).
 - 10) Послідовно, один за одним (підряд).
 - 11) У гніві, дуже розсердившись (спересердя).
 - 12) Виражаючи схвалення (схвально).
7. «Розумне перо».
- Відредагуйте речення.

1) Не вивчивши правила, вчителька поставила мені за урок двійку. 2) Навчившись грати у теніс, мені запропонувати взяти участь у змаганнях. 3) Запізнившись на урок, учні вже виконували лабораторну роботу. 4) Постукавши й увійшовши до кабінету, директор сидів у креслі і щось читав. 5) Граючи у м'яча, мати покликала мене обідати. 6) Готуючи домашнє завдання, до мене забіг у гості сусід.

8. «Знавець мови».

Учні кожної команди витягують картку з назвою самостійної частини мови і готують усне повідомлення на лінгвістичну тему.

9. «Письменницька світлиця».

Скласти твір-мініатюру: I команда — «А вже весна, а вже красна», II команда — «Красне літечко іде».

III. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Опитування-інтерв'ю.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

— Що вам найбільше сподобалося на уроках?

— Навіщо, на вашу думку, потрібні такі заняття?

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Придумати цікаве завдання для узагальнення знань про службові частини мови.

УРОКИ № 104—105

Тема:	Службові частини мови. Орфограми в службових частинах мови. Урок захисту знань.
Мета:	узагальнити й систематизувати вивчене про службові частини мови, повторити орфограми в службових частинах мови; розвивати логічне та образне мислення, комунікативні навички та творчі здібності; виховувати мовленнєву культуру школярів, повагу до видатних особистостей нашої історії.
Обладнання:	картки із завданнями.

 ХІД УРОКІВ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ ТА МЕТИ УРОКІВ
II. ПІДГОТОВКА ДО РОБОТИ

Інструктаж.

Учні об'єднуються в три групи та розподіляють ролі: теоретики, рецензенти, письменники, практики.

Теоретики готують усне лінгвістичне повідомлення на задану тему. Рецензенти повинні скласти рецензію на виступ теоретиків з інших груп. Письменники мають створити твір-мініатюру на задану тему, використовуючи мовні засоби, які стосуються вивчення теми. Практики виконують практичні завдання, запропоновані вчителем, та готують запитання і завдання для своїх опонентів.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Опитування-ітерв'ю.

(Використовується інтерактивний метод «Мікрофон».)

— Якої мети ви хочете досягти на цьому уроці?

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ УРОКІВ

1. Підготовка до захисту теми.

1) Завдання для теоретиків.

I група — «Сполучник як частина мови».

II група — «Прийменник як частина мови».

III група — «Частка як частина мови».

2) Завдання для письменників:

I група — «Визначні українці періоду Київської Русі»

II група — «Славні козацькі ватажки»

III група — «Видатні імена сучасності»

3) Завдання для практиків.

I група

а) Спишіть, розкриваючи дужки. Сполучники підкресліть і поясніть їх написання.

Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте,— за(те), що в грудях маєш серце люте, за(те), що кров ти п'єш. (*І. Франко*) Та п'їтьма не так мучила Соломію, за(те) вогкий холод проймав її наскрізь. (*М. Коцюбинський*)

Бійці замовкли, пластинку зняли, про(те) пісня продовжувала звучати і наростати десь надворі. (*О. Гончар*) Вона розказала про(те), як народ наш боровся з фашистами. (*П. Воронько*)

Що(б) не сталося, ми не розлучимось. (*Леся Українка*) Що(б) не гриміли батареї, за мир б'ємось ми, як один. (*П. Воронько*)

б) Один сполучник розберіть як частину мови.

II група

а) Згрупуйте приєменники в синонімічні ряди, визначте їх розряди за походженням та будовою.

Задля, близько, всупереч, біля, межі, крім, з, понад, над, до, для, наперекір, коло, між, із, побіля, кругом, промежі, *за-ради*, проміж, навколо, край, серед, зі, близ, навкруги, поміж, окрім, круг.

б) Виконайте морфологічний розбір виділеного приєменника.

III група

а) Спишіть, розкриваючи дужки. Поясніть правопис часток.

І все(таки) ти сам себе вини, що, братику посіяв, те й понжни. (*Л. Глібов*)

Зима відступає, запахло весною, чому(б,то) не повеселитись. (*Ю. Збанацький*)

Спи(ж) ти малесенький, пізній(бо) час. (*Леся Українка*)

Скільки(то) часу мине, поки вона знов побачить любих хлоп'ят, та чи ще коли побачить? (*Марко Вовчок*)

Пташки(бо) вміють так ховати свої гніздечка, що (не)зразу їх і помітиш. (*О. Копиленко*)

Сонце тільки(но) сіло за лісовими хащами. (*О. Донченко*)

б) Виконайте морфологічний розбір виділеної частки.

2. Захист теми.

- 1) Виступ теоретика І групи.
- 2) Виступ рецензента від опонентів.
- 3) Письменник представляє твір-мініатюру.
- 4) Практики захищають виконання практичних знань та

пропонують опонентам власні запитання та завдання.

У такій послідовності захищається кожна група.

3. Відповіді на запитання.

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКІВ

Самооцінка та самоаналіз роботи.

Учитель роздає групам аркуші із зображенням великого кошика з ягодами і пропонує розподілити ласощі залежно від участі в роботі групи та якості виконання завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українська мова. 5—12 класи: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А. М. Корольчук та ін.— К.: ВТФ «Перун», 2005.
2. *Адамська Н. С.* Українська мова: Дидактичні матеріали. 7 клас. Навчальний посібник для учителів та учнів / За заг. ред. проф. А. П. Загнітка.— Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 1999.— 148 с.
3. *Горпинич В. О., Горяний В. Д.* Українська мова: Підручник: У двох частинах.— К.: Вища школа, 1993.
4. *Жовтобрюх В. Ф.* Українська мова. 7 клас: Комплексний зошит для контролю знань (для шкіл з українською мовою навчання).— Х.: Видавництво «Ранок», 2009.
5. *Жовтобрюх В. Ф.* Рідна мова. 7 клас: Експрес-контроль.— Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2007.
6. *Кобцев Д. А.* Українська мова: Диктанти. Завдання. Правила. 7 клас.— Х.: Торсінг, 1999.— 192 с.
7. *Мацько Л. І., Сидоренко О. М.* Українська мова: Збірник диктантів / Для учнів середніх шкіл усіх типів / 2-ге вид.— К.: Либідь, 1996.— 240 с.
8. Нестандартні уроки з української мови та літератури. Випуск 1 / Упор. К. Ю. Голобородько.— Х.: Вид. група «Основа», 2006.— 304 с.
9. Освітні технології: Навч.-метод. посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко та ін. / За заг. ред. О. М. Пехоти.— К.: АСК, 2001.— 256 с.
10. *Пилипенко Л. І., Сандулаєва О. Д.* Живе слово: Розвиток мовлення. Тренувальні вправи, творчо-пошукові завдання, лінгвістичні ігри. 7 клас / За заг. ред. проф. А. П. Загнітка.— Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 2001.— 200 с.
11. *Пономарів О. Д.* Сучасна українська мова.— К.: Либідь, 1987.
12. *Сікорська З. С.* Словникові диктанти з української мови для 5—7 класів.— К.: Вежа, 1999.— 256 с.

13. Сучасний український орфографічний словник / Укладач В. Ф. Жовтобрюх.— Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006.
14. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / За ред. О. Г. Пометун.— К.: АСК, 2004.— 192 с.
15. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.; Наук. ред. передм. О. І. Пометун.— К.: Вид-во «Плеяда», 2006.— 220 с.
16. Українська мова. Практикум / О. М. Пазяк, О. А. Сербенська та ін.— К.: Либідь, 1990.— 244 с.
17. Український правопис / 4-те вид., випр. й доп.— К.: Наук. думка, 1994.
18. Що? Як? Чому? Світ моєї України: Популярна дитяча енциклопедія.— К.: Сінтекс, 2005.— 160 с.
19. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови.— К.: Освіта, 1994.— 253 с.

ЗМІСТ

Передмова	3
---------------------	---

ВСТУП

Урок № 1	
Мова — скарбниця духовності народу	10

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО У 6 КЛАСІ

Урок № 2	
Розділові знаки у вивчених синтаксичних конструкціях.	12
Уроки № 3—4	
Частини мови. Вивчені групи орфограм	15
Урок № 5	
<i>Зв'язне мовлення.</i> Повторення вивченого про текст і стилі мовлення. Поняття про публіцистичний стиль. Навчальне аудіювання	18

МОРФОЛОГІЯ. ОРФОГРАФІЯ. ДІЄСЛОВО

Урок № 6	
Дієслово: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	25
Уроки № 7—8	
Форми дієслова: неозначена форма, особові форми, дієприкметник, дієприслівник, безособові форми на <i>-но, -то</i> (загальне ознайомлення)	28
Урок № 9	
<i>Зв'язне мовлення.</i> Усний докладний переказ тексту публіцистичного стилю	33
Урок № 10	
Доконаний і недоконаний види дієслова	34
Уроки № 11—12	
Часи дієслова. Теперішній час. Минулий час. Зміна дієслів у минулому часі. Правопис <i>-ться, -шся</i> в кінці дієслів	38
Урок № 13	
Майбутній час. Правопис <i>-ться, -шся</i> в кінці дієслів	42

Урок № 14	
<i>Зв'язне мовлення. Різновиди читання.</i>	
Ознайомлювальне читання (практично). Навчальне читання мовчки	45
Уроки № 15—16	
Дієслова I і II дієвідмін. Букви <i>е, и</i> в особових закінченнях дієслів I і II дієвідмін	49
Урок № 17	
<i>Тематична контрольна робота (диктант).</i>	52
Урок № 18	
Дієвідмінювання дієслів теперішнього і майбутнього часу	53
Урок № 19	
Способи дієслів (дійсний, умовний, наказовий)	56
Уроки № 20—21	
Творення дієслів умовного і наказового способу. Буква <i>ь</i> у дієсловах наказового способу. Уживання одних способів дієслів замість інших	59
Урок № 22	
<i>Зв'язне мовлення. Ділові папери. Розписка</i>	63
Урок № 23	
Безособові дієслова	65
Урок № 24	
Перехідні та неперехідні дієслова	68
Урок № 25	
Способи творення дієслів. Розбір дієслова як частини мови	71
Урок № 26	
<i>Зв'язне мовлення. Усний стислий переказ тексту наукового стилю.</i>	74
Урок № 27	
Правопис <i>не</i> з дієсловами (повторення)	78
Урок № 28	
<i>Зв'язне мовлення. Усний докладний переказ із творчим продовженням</i>	80
Урок № 29	
Систематизація та узагальнення знань з теми «Дієслово».	
Підсумковий урок.	83
Урок № 30	
<i>Тематична контрольна робота (тестування, читання мовчки).</i>	85

ДІЄПРИКМЕТНИК

Урок № 31	
Дієприкметник як особлива форма дієслова: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	93
Уроки № 32—33	
Активні та пасивні дієприкметники. Творення активних та пасивних дієприкметників теперішнього і минулого часу	97
Уроки № 34—35	
Відмінювання дієприкметників. Правопис голосних у закінченнях дієприкметників	102
Урок № 36	
<i>Зв'язне мовлення.</i> Особливості побудови розповіді про процес праці.	105
Уроки № 37—38	
Дієприкметниковий зворот. Відокремлення комами дієприкметникових зворотів (після означуваного іменника).	108
Урок № 39	
Безособові дієслівні форми на <i>-но, -то</i>	111
Урок № 40	
<i>Зв'язне мовлення.</i> Докладний усний переказ тексту з описом процесу праці	114
Урок № 41	
Перехід дієприкметників у прикметники та іменники. Написання <i>-н-</i> у дієприкметниках та <i>-нн-</i> у прикметниках дієприкметникового походження	116
Урок № 42	
<i>Не</i> з дієприкметниками.	120
Урок № 43	
Розбір дієприкметника як особливої форми дієслова. Повторення та узагальнення теми «Дієприкметник»	123
Урок № 44	
<i>Тематична контрольна робота</i> (тестування, аудіювання).	126
Урок № 45	
<i>Зв'язне мовлення.</i> Письмовий докладний переказ тексту з елементами опису процесу праці	133

ДІЄПРИСЛІВНИК

Урок № 46	
Дієприслівник як особлива форма дієслова: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль	136

Уроки № 47—48	
Вид і час дієприслівників. Дієприслівники доконаного і недоконаного виду, їх творення	139
Урок № 49	
<i>Зв'язне мовлення.</i> Контрольний докладний переказ тексту розповідного характеру	142
Урок № 50	
Дієприслівниковий зворот. Коми при дієприслівниковому звороті й одиничному дієприслівнику	144
Урок № 51	
<i>Не</i> з дієприслівником	147
Урок № 52	
<i>Тематична контрольна робота</i> (тестування).	149

ПРИСЛІВНИК

Уроки № 53—54	
Прислівник: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Розряди прислівників (практично).	154
Урок № 55	
Ступені порівняння прислівників	159
Урок № 56	
<i>Зв'язне мовлення.</i> Написання твору-розповіді про процес праці.	162
Урок № 57	
Способи творення прислівників	165
Урок № 58	
Букви <i>-н-</i> та <i>-ни-</i> у прислівниках.	169
Урок № 59	
<i>Не, ні</i> з прислівниками	171
Урок № 60	
<i>Зв'язне мовлення.</i> Стислий переказ тексту наукового стилю.	174
Урок № 61	
<i>И</i> та <i>і</i> в кінці прислівників	177
Уроки № 62—63	
Написання прислівників через дефіс.	180
Уроки № 64—65	
Написання прислівників разом та окремо	183
Урок № 66	
<i>Зв'язне мовлення.</i> Повідомлення на лінгвістичну тему на основі систематизації знань	188
Урок № 67	
<i>Тематична контрольна робота</i> (диктант).	191

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

ПРИЙМЕННИК

Уроки № 68—69	
Прийменник як службова частина мови.	
Прийменник як засіб зв'язку в словосполученні	193
Урок № 70	
Непохідні й похідні прийменники	198
Урок № 71	
<i>Зв'язне мовлення.</i> Особливості побудови опису зовнішності людини	202
Уроки № 72—73	
Написання похідних прийменників разом, окремо та через дефіс.	205
Уроки № 74—75	
<i>Зв'язне мовлення.</i> Усний та письмовий переказ тексту з елементами опису зовнішності людини.	208
Урок № 76	
<i>Тематична контрольна робота</i> (тестування, аудіювання)	211
Уроки № 77—78	
Контрольний переказ тексту з елементами опису зовнішності людини	217

СПОЛУЧНИК

Уроки № 79—80	
Сполучник як частина мови. Сполучники сурядності й підрядності, їх види.	220
Урок № 81	
<i>Зв'язне мовлення.</i> Твір-опис зовнішності людини за картиною.	225
Уроки № 82—83	
Написання сполучників разом і окремо.	227
Урок № 84	
Сполучник як засіб зв'язку однорідних членів речення, частин складносурядного і складнопідрядного речень	231
Урок № 85	
<i>Зв'язне мовлення.</i> Твір-опис зовнішності людини.	235
Уроки № 86—87	
Контрольний твір-опис зовнішності людини	237

Урок № 88	
<i>Тематична контрольна робота (тестування, читання мовчки)</i>	238
Урок № 89	
<i>Зв'язне мовлення. Аналіз помилок, допущених у творах</i> . . .	245

ЧАСТКА

Уроки № 90—91	
Частка як службова частина мови. Розряди часток за значенням	247
Уроки № 92—93	
<i>Зв'язне мовлення. Твір-оповідання за поданим сюжетом</i> . . .	250
Уроки № 94—95	
Правопис часток. Написання часток <i>-бо, -но, то-, -от, -таки</i>	252
Урок № 96	
<i>Не, ні</i> з різними частинами мови (узагальнення)	256
Урок № 97	
<i>Зв'язне мовлення. Усний твір-роздум на тему дискусійного характеру</i>	261

ВИГУК

Урок № 98	
Вигук як особлива частина мови	264
Урок № 99	
Дефіс у вигуках. Кома і знак оклику при вигуках	267
Урок № 100	
<i>Зв'язне мовлення. Замітка дискусійного характеру</i>	269
Урок № 101	
<i>Тематична контрольна робота (диктант)</i>	271

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО

Уроки № 102—103	
Самостійні частини мови, їх правопис і використання у мовленні. Мовознавчий КВК	273
Уроки № 104—105	
Службові частини мови. Орфограми в службових частинах мови. Урок захисту знань	277
ЛІТЕРАТУРА	280

Навчально-методичне видання

ШАБЕЛЬНИК Тетяна Миколаївна

РІДНА МОВА

7 клас

Плани-конспекти уроків

Редактор *Г. В. Доніна*

Технічний редактор *В. І. Труфен*

Коректор *Л. О. Жадан*

Код Ф3907У. Підписано до друку 27.08.2009. Формат 60×90/16.
Папір друкарський. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 18,0.

ТОВ «Веста». Свідоцтво ДК № 3323 від 26.11.2008.
61064 Харків, вул. Бакуніна, 8а.

Адреса редакції: 61145 Харків, вул. Космічна, 21а.
Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Для листів: 61045 Харків, а/с 3355. E-mail: office@ranok.kharkov.ua

З питань реалізації звертатися за тел.: у Харкові — (057) 712-91-44, 712-90-87;
Києві — (044) 599-14-53, 417-20-80; Донецьку — (062) 345-98-24;
Житомирі — (0412) 41-27-95, 44-81-82; Дніпропетровську — (056) 785-01-74;
Львові — (032) 244-14-36, (067) 340-36-60; Сімферополі — (0652) 22-87-01, 22-95-30;
Тернополі — (0352) 40-01-37, 53-32-01; Миколаєві — (0512) 35-40-39,
Рівному — (0362) 26-34-20; Сумах — (0542) 21-07-35;
Черкасах — (0472) 64-41-07, 36-72-14.
E-mail: commerce@ranok.kharkov.ua
«Книга поштою»: 61045 Харків, а/с 3355. Тел. (057) 717-74-55, (067) 546-53-73.
E-mail: pochta@ranok.kharkov.ua
www.ranok.com.ua

«МАЙСТЕР-КЛАС» З РІДНОЇ МОВИ ЗРОБИТЬ ВАШ УРОК ЯСКРАВИШИМИ

Посібник «Рідна мова. Майстер-клас» містить:

- календарно-тематичне планування;
- розробки уроків.

До кожного уроку подаються тема, мета, обладнання, форми і методи навчальної діяльності

ЦЕЙ ПОСІБНИК ДОПОМОЖЕ ВЧИТЕЛЄВІ РІДНОЇ МОВИ:

- збагатити власний досвід;
- урізноманітнити навчальну діяльність учнів;
- розвивати уяву і творчі здібності дітей;
- виховувати в учнів відчуття прекрасного;
- прищепити школярам любов до рідної мови;
- реалізувати принципи розвивального та особистісно-орієнтованого навчання;
- здійснити об'єктивне оцінювання знань учнів.

ЗРОБЛЕНО ВЧИТЕЛЯМИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ!

КНИЖКОВИЙ КЛУБ ВИДАВНИЦТВА «РАНОК»
«ЗОЛОТА СЕРЕДИНА»

Безкоштовний каталог видань зручно замовити:

А/С 3355, ХАРКІВ 61045

☎ (057) 717-74-55

✉ pochta@ranok.kharkov.ua

www.ranok.com.ua

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

ISBN 978-966-08-2183-5

9 789660 821835